

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

A TARTALOMBÓL

1848 márciusa és a honvédelem

A biztonsági vákuumról

A módosult NATO-hadászat

Hadtudomány a magyar
tudományos életben

A katonai doktrínákról

A hierarchikus körzetvédelem

A légierő helyzetéről

A Magyar Néphadsereg 1956-ban

A határvédelemről

Agresszív terrorizmus—sérülékeny
demokrácia

A szovjet csapatok Magyarországon
1956—1991

II. évfolyam

1. szám

1992

A tanulmányok szerzői:

Ács Tibor ny. ezredes, a hadtudomány kandidátusa

Bognár Károly ny. ezredes, a hadtudomány doktora

Csabai Károly ny. ezredes, a hadtudomány kandidátusa

Galovitz János ny. ezredes, egyetemi doktor

Gosztonyi Péter történész, a berni Hadtörténelmi Levéltár igazgatója

Kiss Lajos ny. ezredes, a hadtudomány kandidátusa

Kónya József hőr. alezredes, dr. univ., egyetemi docens

Kurta Gábor alezredes, a hadtudomány kandidátusa

Máramarosi Zoltán r. alezredes, főiskolai adjunktus

Móricz Lajos ny. ezredes, a hadtudomány doktora, az MHTT elnöke

Mórocz Lajos ny. vezérezredes, a hadtudomány doktora

Nagy László ezredes, a hadtudomány kandidátusa, a Teleki László Alapítvány Védelmi Kutatóintézet főmunkatársa

Szabó József ny. vezérőrnagy, a hadtudomány doktora, az MHTT alelnöke

Szternák György Mihály alezredes, a hadtudomány kandidátusa, a Teleki László Alapítvány Védelmi Kutatóintézet főmunkatársa

Varga József alezredes, a hadtudomány kandidátusa

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóírata

Felelős kiadó:
MÓRICZ LAJOS,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
MOLNÁR ISTVÁN
(főszerkesztő)

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
(szerkesztő)

Rovatvezetők:

Dr. Fülöp Imre

Dr. Pekó József

Dr. Pataky Iván

Dr. Szenes Zoltán

Dr. Opál Sándor

Zimics Rezső

A szerkesztőbizottság
további tagjai
a szakosztályok képviselői

Szerkesztőség és kiadó:
1581 Budapest
Hungária krt. 9—11.
I. ép. I. em. 53. sz.
Tel.: 134-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Szedés:
OrszágHatár Magazin
Készült: 1000 példányban

Nyomtatta:
Borsodi Nyomda, Miskolc

Felelős vezető:
Ducsai György igazgató
ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

II. évfolyam

1. szám

1992. március

Tartalomjegyzék

Ács Tibor: 1848 márciusa és a honvédelem 3

BIZTONSÁGPOLITIKA

Nagy László: Néhány gondolat a biztonsági vákuumról 7

Szternák György Mihály: A módosult NATO-hadászat biztonságpolitikai aspektusai a római csúcstalálkozó tükrében . . . 12

A katonai doktrínákkal kapcsolatos
második bécsi szeminárium 20

Varga József: A párizsi békeszerződés előkészítése időszakában megfogalmazott biztonságpolitikai elképzelések . 32

HADTUDOMÁNY—HADÜGY

Bognár—Móricz—Mórocz: A hadtudomány értelmezése és helye a magyar tudományos életben 41

Kurta Gábor: A hierarchikus körzetvédelem, mint az új védelmi koncepció egy lehetséges változata . . . 49

Szabó József: Egy haderőnem bukácsolásai 63

Csabai—Móricz: Tények és adatok az 1945—1956 közötti magyar hadtörténethez (II. rész)
Az 1956-os esztendő 72

RENDVÉDELEM

Kónya József:	A határvédelemről	83
Máramarosi Zoltán:	Agresszív terrorizmus—sérülékeny demokrácia	91

FÓRUM — TÁRSASÁGI ÉLET

	Az MHTT elnökségének 1992. január 30-i ülése	101
	Megalakult a Magyar Katonai Katasztrófa-orvostani Társaság	102
	A Kiss Károly Hadtudományi Klub 1991. őszi rendezvényei	103
Galovitz János:	Gondolatok az MHTT első országos tudományos konferenciája kapcsán	104

SZEMLE

Gosztonyi Péter:	A szovjet csapatok Magyarországon (II. rész) 1956—1991	107
Angol, német és orosz nyelvű rezümé		123

Hirdessen ön is a Hadtudományban!

Hirdetésfelvétel az MHTT titkárságán

1581 Budapest, Hungária krt. 9—11.
I. ép. I. emelet 53. sz.

Levélcím: 1581 Budapest, Pf.: 15.
Telefon: 134-07-40/1359 mellék

Ács Tibor

1848 márciusa és a honvédelem

Emlékezetünkben kitörülhetetlenül él 1848 márciusa, amely a nemzeti függetlenség és a polgári átalakulás legszükségesebb vívmányainak megteremtésével új korszakot nyitott Magyarország történetében. A magyarság nemzeti és polgári vívmányai védelmében száznegyvennégy esztendeje kezdődött nagy történelmi vállalkozása olyan gyökeresen új honvédelmi rendszer hozott létre, amely az 1848–49-es szabadságharc alatt sikeresen kiállta a nehéz katonai próbát. A nemzet honvédelmét és honvédseregét csak két abszoluszitkus nagyhatalom — az osztrák és az orosz — katonai túlereje tudta nem kis nehézséggel legyőzni. Ebben a heroikus küzdelemben tagadhatatlan szerepet játszottak a magyar hadtudomány eredményei is.

Az önálló magyar hadügy és nemzeti honvédelem megalapozásához jelentősen hozzájárultak a reformkori hadtudományi kutatások és publikációk; 1848 márciusa pedig megnyitotta az utat a magyar hadtudomány továbbfejlődése és a katonai szaksajtó előtt. Az 1848–49-es magyar polgári forradalom és szabadságharc másfél esztendeje alatt — a viharos hadiesemények ellenére — számosan foglalkoztak hadtudományi kérdésekkel. A szakemberek arra törekedtek, hogy a korabeli hadtudomány teljesítményeit felhasználva kielégítsék a nemzeti honvédelem igényeit és a hadügy szükségleteit.

A hadtudomány ismert és kevésbé ismert magyar művelői 1848 márciusától tolal és karddal szolgálták a nemzet honvédelmét. Ezt bizonyítják a Magyar Tudománycs Akadémia katonatagjai: *Mészáros Lázár* levelező tag, első hadügyminiszterként és honvéd altábornagyként; *Kiss Károly* rendes tag, az Országos Nemzetőrserégi Haditanács, majd a Hadügyminisztérium osztályfőnökeként és honvéd ezredesként; *Korponay János* levelező tag, Batthyány miniszterelnök katonai titkáráként, majd a hadügyminisztérium osztályfőnökeként és honvéd ezredesként; *Kállay Ferenc* rendes tag a legfelsőbb hadi törvényszék bírójaként és honvéd őrnagyként; a beteg *Szontagh Gusztáv* rendes tag, aki egy nemzetőrszázad parancsnokaként tevékenykedett; és a levelező tagságáról lemondó neves műszaki szakember, *Mártony Károly* vezérőrnagy, őt csak a halála akadályozta meg, hogy Pétervárad várparancsnokaként működjön. De ezt példázzák az Akadémián kívül tevékenykedő katonai szakírók is, mint *Gál Sándor* honvéd vezérőrnagy, *Czecz József* honvéd vezérőrnagy, *Mack József* honvéd tüzér alezredes és mások.

Folytathatnánk a sort további ismert és kevésbé ismert személyiségekkel, akik-

nek szellemi munkássága révén 1848–49-ben olyan hadtudományi művek, katonai szabályzatok és segédletek, a polgári és hadilapokban pedig honvédelmi, hadtudományi és katonai témájú cikkek jelentek meg, amelyek a magyar tudományosság és a magyar hadtudomány történetének egyik legeredményesebb és legszebb fejezetét képezik. A sorból mégis inkább a kor szellemét és gondolkodásmódját legfrissebben hordozó, a magyar tudomány- és sajtótörténet szempontjából jelentős első nemzeti hadtudományi folyóirat megjelenését és szerepét villantjuk fel.

A temesvári csatában hősi halált halt *Raksányi Imre honvéd tüzér őrnagy érdeme, hogy 1848. március 25-én kiadta az első magyar hadtudományi folyóirat, a Honvédelmi Szövétnek előzetes bemutatató füvét, majd 1848 júliusában az első számát.* Március idusán — a szabad magyar sajtó ünnepén — ezt a fontos történeti eseményt azért is szükséges kiemelni, mert az 1979-ben megjelent, *A magyar sajtó története 1705–1848* című vaskos összefoglaló meg sem említi annak ellenére, hogy a Honvédelmi Szövétnek históriáját már öt évvel előbb a hadtudomány-történeti kutatás feltárta, feldolgozta és több tanulmányban publikálta.

A történelmi márciusi napokban sok röpiratban tallózhatott az olvasó. Március végén a hadügyi kérdések iránt érdeklődőknek feltűnt egy 1848. március 25-i, pozsonyi keltezésű felhívás és ismertetőt tartalmazó röpirat. Ebben fogalmazta meg *Raksányi Imre* a Honvédelmi Szövétnek programját és a címmel is jelzi, hogy a folyóirat a fáklya szerepét kívánja majd betölteni a honvédelem és a hadtudomány kérdéseiben. „Itt az ideje — írta *Raksányi* —, hogy a magyar valahára katonai tudomány-nal is foglalatostkodjék. Alulírt, az előlkitett cím alatt egy népszerű hadtudományi folyóiratot kívánnok megindítani, a magyar hadirodalom egyik első zsengéjéül.

A vállalat kitűzött célját a munka címe fejezi ki. Nem lesz az egyéb, mint a magyar lelkes ifjúságnak olvasmányt nyújtani, melyből mindenek előtt a maga rendeltetésével, a honvédelem roppant feladatával, az életre való hadseregek bonyadalmas lényegével megismerkedni tanuljon, a magyar törvényhozónak pedig kézi könyvet, melyben a honvédelmi rendszer felállításánál a szükséges statisztikai, idetartozó statustudományi adatokat, más nemzetek példáit, a különféle szempontokból felállított honvédelmi elveket, tanokat, lábrakapott tévedések megigazításait, feltalálhassa. Illy vállalatot, ha céljának megfelel, méltó örömmel üdvözölhet a magyar nemzet.”

Egy ilyen jellegű folyóíratra — ha végiggondoljuk, hogy milyen helyzetben volt 1848 márciusában a Habsburg-birodalmon belül az önállóságát visszanyerő Magyarország hadügye — égetően szükség volt. *Raksányi* azt is kifejtette, hogy a kivívott szabadságot veszélyek fenyegetik és azok elhárításában nélkülözhetetlen a tudományos alapon megteremtett honvédelem. Elemzi azokat az óriási nehézségeket és a legfontosabb feladatokat, amelyeket meg kell oldani az önálló nemzeti honvédelem kiépítése érdekében. Felveti a megoldásra váró legégetőbb hadügyi kérdéseket is: „Hol vesszük hirtelen a nemzeti honvédelmi szerkezet alig felszámítható sokaságú eszközeit? Lesz-e elég magyar katonai tudományunk, nem mondom az állandó hadsereg visszamagyarosítására, hanem csak a nemzetőrség illy gyors organizatiojára is?... Nem fog-e a katonaságunk magyar parancsoltatásra és igazgatásra rendeltetni, még mielőtt a magyar hadi műnyelv megszülemlenék? sat. sat.” Ezeknek a sürgős honvédelmi feladatoknak a végrehajtását óhajtotta sajátos eszközzel, egy hadtudományi folyóirat kiadá-

sával elősegíteni. Leszögezte, hogy a szerzőktől olyan írásokat vár, amelyek három fő célt szolgálnak: „1. Magyarország magas kormányát legelső s egyszersmind legsúlyosabb feladatában jó tanáccsal istápolni”; 2. harczias ifjúságunkkal a katonai rendet megkedveltetni, és a kik abba lépni nem akarnak, azokba, mennyire magántanulás útján lehetséges, katonai értelmet, parancsnoki, vezéri észt csepegtetni; 3. a legszükségesebb magyar hadi irodalom elővarázslására nekünk segédkezet nyújtani kívánnak.”

A Honvédelmi Szövetség első számának, próbakötetének megjelenését 1848. július 1-jében, az első magyar Népképviselői Országgyűlés megnyitásának időpontjában határozta meg.

A sajtó kedvezően fogadta az első magyar hadtudományi folyóirat alapítási tervét és mutatványívét. A Pesti Divatlap 1848. április 1-jei számában ez olvasható: „Raksányi Imre volt cs. kir. bombavető Honvédelmi Szövetség cím alatt több katona közremunkálásával hadi folyóiratot szándékozik kiadni. Mutatványul egy ívet már közre is bocsátott, s a szerkesztő hazafiúi lelkesedésétől — s tárgyavatottságától e nemben sok jót várhatunk.” Ehhez még a Budapesti Híradó 1848. március 30-i számában megjelent ismertető hozzátette: „a kiadószervezőnek már rég kedvencz eszméje a honvédelem rendszerezése, elég sajnós, hogy eddig visszhangra nem talált, és csak most testesíthetjük meg, amikor a szükség már küszöbön áll; a felhívás e folyóiratra nyílt, egyenes hangú, a kérdés olly egészséges felfogással előadva, hogy ez annyira sürgető korszerű vállalatról a leglényegesebb jót, egyszersmind irányában meleg pártfogást remélhetni.”

Első magyar hadtudományi folyóiratunk első száma 1848. július elején az olvasók kezébe került. A Honvédelmi Szövetség első száma, a minden szempontból példamutatón meg szerkesztett próbakötete 16 ív terjedelmű. Valószínűleg néhány száz példányban jelent meg. Eredeti borítója világossárga színű, formátuma nyolcadrét nagyságú, tipográfiája megfelelt a kor színvonalának.

A Honvédelmi Szövetség a korabeli alapvető hadtudományi ismeretek összefoglalását adja, stílusát és nyelvezetét tekintve a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetében is kiemelkedő alkotás. A folyóirat tartalmát vizsgálva utalunk kell arra, hogy Raksányinak az első számot illetően más volt az elképzelése. Ám a magyarországi események alakulása, a szerb felkelés kirobbanása, az egyre válságosabb katonapolitikai helyzet és más körülmények módosították az 1848. márciusi programját. A folyóirat cikkeinek ilyen tematikai alakulásához a következő magyarázatot fűzte:

„Tartalma iránt némieket meg kell jegyeznem. Eleinte más czikkek voltak beléje szánva. A nemzeti gyűlés közeledésével szükséges lett volna némelly felvilágosításokat nyújtani a nagyobb közönségnek az ország jelen honvédelmi viszonyáról Ausztriához és a többi hatalmasságokhoz; honvédelmi rendszerünk organisatiója iránt pedig némelly külföldi jó mintára figyelmeztetni. De hadi ügyeink sebesebb haladása, névszerint az önkintes sereg felállítása s ennek kizárólag magyar nyelven leendő nevelése és igazgatása más iránybani működést tettek sürgetőbbé. Már a próbakötetnek nem a közvélemény jó mederben tartását kellett elősegítenie, hanem tízezer derek önkintes organisatiójához és hadtudományi kiműveléséhez tehetése szerint hozzájárulni. Tehát az európai hadi erők statistikájának, az ausztriai összes birodalom és a porosz királyság honvédelmi szerkezetének helyébe más értekezéseknek kellett lépni annyival inkább, mivel publicista tróknak nagyobb bőviben vagyunk, mint tisztán had-

tudományiaknak; és hogy velem egyszerre mások is fognak taraczkok és röppentyúk leírá-
sával foglalkozni, következképpen tán felesleges munkát végzendek, — ettől kevésbé lehe-
tett tartanom. Így lettek e lapok túlnyomóan hadtudományiak.”

Raksányi tehát folyóirata első számának cikkeivel a nemzetőrség és a honvédség
katonai felkészítését, harckiképzését kívánta elősegíteni és szolgálni. A közéleti szemé-
lyiségek figyelmébe a következő sorokkal ajánlja a folyóiratot: „Mindamellett e munká-
nak az úgynevezett politikusok is hasznát vehetik. Mert ámbár még jó távolságban vagyunk
azon időperccel, melyben a statusbólcsesség szerint nemzetünk katonai, katonánk pedig töké-
letesen nemzeti, és a polgár s katoná között legfeljebb öltözeti különbség leendő; mégis van már ne-
künk is elegendő alkalmunk tapasztalni, mily szoros összefüggésben áll a politika a hadi mes-
terséggel, miszerint ami tisztelettel nevezett urak a hosszú tévedezés után át kezdhessék látni,
hogy pusztán argumentumokkal, szavazati többségekkel, összevadásokkal, idegen rokonszenvek-
és testvériségekkel már be nem érjük; hanem ha akarataunknak sokaságunkhoz méltó súlyt és
eredményt akarunk adni, azt tekintélyes és valóságos hadi erővel kell felszerelnünk; nekik pedig,
ha ez idő szerint a közügyekhez szerénytelenség nélkül akarnak hozzászólni, érteniök kell egy-
kissé a háború politikájához is a béke politikája mellett. E lapokban erre némi adatokat fognak
feltalálni... ha pedig meg találnának akadni azon, hogy a háború politikája némelly töredékeinek
közlése után valamelly indítványt elő nem találtam, arrul biztosítva lehetnek, hogy a kinél eddig
is Magyarország hadi állapota volt elmékedéseinek főtárgya, az egy pár eszmét talán napfényre
hozhatott volna; de kötelességének látta azon esetre, ha javaslatai a kormány intézkedéseivel nem
találkoznának, a közvéleményt nem zavarni. Önöknek, politikus urak, még inkább kötelességök,
mely tárgyismeret nélkül a hadi ügyekben bíráló szerepre nem törekedni, hanem hazafiúi megnyug-
vással fogadni el mindent, amit a nemzet belátó választottjai ez ügyben rendelni fognak.”

Úgy gondoljuk, hogy ez a hosszú idézet önmagáért beszél és nincs szükség hoz-
zá semmi elemzésre. Van korra utaló hűsége és aktuális, napjaink teendőire
utaló üzenete is! A körülmények úgy hozták, hogy Raksányi Imre a tollat kénytelen
volt felcserélni ágyúval, a tüzértiszti szolgálattal és így a hadtudományi folyóirat
további számai nem jelenhettek meg. Ám a Honvédelmi Szövetség ennek ellenére
1848 márciusának szülötte, Raksányi Imre szerepe pedig történelmi jelentőségű a
magyar hadtudomány és a katonai szaksajtó fejlődéstörténetében. Ez a hadtudomá-
nyi folyóirat jelenti a kezdetet, a régi törekvések valóra váltását. Népszerűségét az
olvasók és a honvédtisztek körében tények bizonyítják, pótolhatatlanul hozzájárul
a nemzeti honvédelem szolgálatához.

1848 márciusa és a honvédelem szoros összefüggését bizonyítja a Honvédelmi
Szövetség hiányosan felrajzolt története is. A nemzet és honvédseregének hősi sza-
badságharca az abszolutizmus egyesült katonai erejével szemben megnövelte a ma-
gyarság tekintélyét a világban. A magyarság 1848—1849-es kiemelkedő katonai tel-
jesítményének maradandó emlékét ma is őrzik a híres Larousse, Brockhaus és más
külföldi lexikonok történelmünkkel foglalkozó címszavai, melyekben magyarul
van írva *honvéd* szavunk. E tisztelet és elismerés kivívásában tagadhatatlan a kora-
beli magyar hadtudomány szerény hozzájárulása. Erről és a történelmi előzmé-
nyekről, a gyökerekről, az új utakon járó magyar hadtudománynak, hazánk mai
honvédelmének és korunk hadügyi kérdéseinek kutatásakor, vizsgálatakor soha
nem szabad megfeledkezni.

Nagy László

Néhány gondolat a biztonsági vákuumról

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján Európa keleti felében történelmi jelentőségű változások következtek be: a szocialista világrendszer összeomlott, a volt szocialista országok a társadalmi fejlődés teljesen más útját választották, megszűnt létezni a Varsói Szerződés és a KGST, a széthullás küszöbére jutott a Szovjetunió, miközben „elveszítette” Közép-Európa keleti részét, vagyis a volt VSZ-országokat (ezt a térséget gyakran nevezik Kelet-Közép-Európának).

Gyökeresen megváltozott tehát Európa egész politikai arculata, ezen belül alapvetően módosult a geostratégiai, a katonapolitikai és az általános biztonsági helyzet is. Ezzel kapcsolatban új kifejezések váltak divattá, köztük a kelet-európai országok helyzetének jellemzésére gyakran használják a biztonsági vákuum fogalmát.

Rövid cikkemben néhány gondolatot kívánok kifejtetni és ezzel együtt vitára bocsátani a biztonsági vákuum kifejezéssel kapcsolatban. Meggyőződésem, hogy egyrészt a Hadtudomány című folyóirat kivételesen alkalmas fórum a fogalmak tisztázására, másrészt pedig tudományos igényű tevékenységet, kutatást el sem tudok képzelni bizonyos kiinduló fogalmak egyértelmű meghatározása nélkül.

Célszerű azzal a kérdéssel kezdeni, hogy *létezik-e egyáltalán biztonsági vákuum?*

A szó eredeti értelmében a vákuum légtelen teret jelent, de a pontosság kedvéért még a tankönyvek is hozzátesszik, hogy abszolút légtelen tér gyakorlatilag nem létezik, ezért a hétköznapi használatban a vákuum erősen légritkított teret jelent. Ebben a megközelítésben a biztonsági vákuum a rendkívül alacsony biztonságú térséget jellemezné, ami a kelet-közép-európai országokról azért mégsem mondható el.

Az ellenkező véglét az abszolút biztonság lenne, amennyiben effajta állapot egyáltalán létezne. Meggyőződésem szerint azonban ilyen nem létezik: jelenleg (a világ egyetlen országa vagy térsége számára sem) nincsenek olyan garanciák, amelyek maradtalanul kizárnának bármilyen kockázatot vagy veszélyt.

Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a biztonság fogalma önmagában is bonyolult és első közelítésben úgy értelmezhető, mint egyfajta egyensúlyi állapot a felmerülhető vagy ténylegesen felmerülő fenyegetések, veszélyforrások és veszélyhelyzetek, valamint az elhárításukra, kivédésükre szolgáló képesség és lehetőség között.

A fentiekből adódó legelső következtetés, hogy egy adott térség vagy ország biztonsági helyzete egy adott időszakban (pillanatban) az abszolút biztonság és a teljes bizonytalanság (a biztonság teljes hiánya) között van valahol. Ha grafikusan

kívánnám ábrázolni ezt a helyzetet — az idő függvényében, egy adott országra vonatkozóan — akkor a következő típusú ábrát használhatnám:

A konkrét biztonsági értéket (helyzetet) jellemző mennyiség semmi esetre sem érheti el egyik szélső értéket sem — nem tudok elképzelni sem abszolút biztonságot, sem annak abszolút hiányát. Ennek megfelelően és ebben a vonatkozásban a *biztonsági vákuum kifejezés használata nem nevezhető pontosnak*.

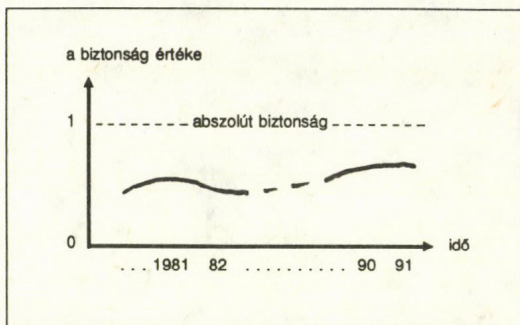
A biztonság fogalmának elemzése során újra és újra felbukkan az a meghatározás, hogy a biztonság komplex tényező, amelynek vannak politikai, gazdasági, katonai stb. összetevői. Ebben a komplex értelmezésben még kevésbé képzelhető el abszolút biztonság, még ha egyik vagy másik összetevő önmagában meg is közelítené a 100 %-os értéket. (Miféle abszolút garancia képzelhető el jelenleg például természeti csapások vagy környezeti ártalmak tekintetében?)

A biztonsági vákuummal kapcsolatban a kifejezés használói szinte kizárólag a katonai (katonapolitikai) tényezőt veszik figyelembe. Az alábbiakban magam is erre koncentrálok.

A szovjet csapatok magyarországi állomásoztatásával kapcsolatban egyetlen összefüggést kívánok megemlíteni: létezett olyan okfejtés, miszerint kivonásuk esetén másfélszer nagyobb magyar hadseregre lett volna szükség a biztonság azonos szintjének fenntartása érdekében (ami súlyos terheket rótt volna a magyar társadalomra). Kimondatlanul benne volt ebben az érvelésben, hogy a két katonai szövetség szembenállásának körülményei között, Európa közepén, egy magyarországnyi terület biztonságának megbízható garantálásához (!) közel 200 ezer fős fegyveres erőre volt szükség (a Magyar Néphadsereg mintegy 106 ezer, a határőrség 15 ezer, a Déli Hadseregcsoport mintegy 65 ezer fő). Az ok-okozati összefüggésekről, a fenyegetettség valós vagy vélt szintjéről ez alkalommal nem bocsátkozom elemzésbe, mert az eltérítene az eredeti témától. Csupán arra a megjegyzésre szorítkozom, hogy a 2 fő/km² „sűrűségű” fegyveres erő szükségessége tudtommal tételesen sohasem került bizonyításra.

Azóta Európában kitapinthatóan teret nyert az enyhülés és csökkent a feszültség, ez a folyamat azonban területi eloszlását tekintve rendkívül egyenetlen (gondoljunk például Jugoszláviára). Összességében az *európai enyhülésből törvényszerűen következik, hogy a fegyveres erők létszáma „büntetlenül”, azaz a biztonság szintjének esése nélkül csökkenthető. A nagy kérdés a csökkentés mértéke.*

A Németh-kormány 1989. december 1-jén nyilvánosságra hozta, hogy határozatot fogadott el a Magyar Néphadsereg radikális, mintegy 30 %-os csökkentéséről, ami jelenleg is folyamatban van. Ugyancsak a Németh-kormány 1990 márciusában megállapodást kötött a Szovjetunióval a szovjet csapatok kivonásáról, ami azóta már meg is történt. A csökkentés befejeztével, továbbá az azóta elhatározott szervezeti átalakítások végrehajtásával, körülbelül 1993 végére a Magyar Honvédség

létszáma 70 ezer fő körül stabilizálódik, ily módon — a határőrséggel együtt — a magyarországi fegyveres „sűrűség” a korábbi érték 40—45 %-a körül alakul. Sok-e ez vagy kevés? És ezzel egyidejűleg nőtt-e a biztonság vagy csökkent?

Mielőtt e kérdésekre megpróbálnék válaszolni, még egy kitérőt teszek.

A honvédség erejét a létszám önmagában nem determinálja. Legalább ilyen fontos tényező az anyagi-technikai bázis, továbbá az erkölcsi állapot, a képzettségi szint és még néhány más tényező. Anyagi ellátottságának szintjével viszont a honvédség egyáltalán nem dicsekedhet. A honvédelmi kiadások megállapítása során a költségvetési vitában már hosszú évek óta legalább annyira érvényesült a hírhedt maradékelv, mint más tárcák (például oktatás vagy egészségügy) vonatkozásában. 1987—88 óta bizonyosan elmondható: nem az volt a döntő szempont, hogy mennyi pénzre lenne szükség, hanem az, hogy mennyi jut (egyébként így volt ez régebben is, kevés kivételes évtől eltekintve: visszacseng „a népgazdaság teherbíró képességének arányában” kifejezés). A fentieknek is „köszönhető”, hogy mostanra a honvédség fegyverzete és technikai felszerelése nagyjából elavult. A megfogalmazott cél (kisebb, de korszerűbb hadsereg) helyett egyelőre a Magyar Honvédség kisebb ugyan, de egyre kevésbé korszerű.

Visszatérve a biztonság kérdéséhez, a fogalom meghatározásából adódik, hogy a kiinduló tényezőknek a lehetséges veszélyeket kell tekintenünk. A kérdés első részét tehát át kell fogalmazni a következőképpen: megváltozott-e országunk katonai, katonapolitikai fenyegetettsége, veszélyeztetettsége? És ha igen, akkor csökkent, vagy nőtt?

Félő, hogy erre a kérdésre azt kell válaszolnunk: *hazánkat pillanatnyilag több és komolyabb veszély fenyegeti, mint a nyolcvanas évek közepén-végén.* Ha ezúttal el is tekintünk a gazdasági jellegű feszültségektől (amilyen például a kelet-európai országokkal folytatott kereskedelmünk látványos visszaesése), a nemzetközi terrorizmussal vagy a kábítószer-kereskedelemmel, az esetleges menekültáradattal kapcsolatos veszélyektől, a szűken értelmezett katonai természetű kockázati tényezők szintje is megemelkedett. Gondoljunk a határaink közvetlen közelében dülő jugoszláv belháborúra, az önálló ukrán állam egyes képviselőinek harcias kijelentéseire (atomfegyverek birtoklása, félmillió hadsereg), vagy akár arra az egyszerű tényre, hogy három szomszédunkkal korábban deklaráltan szövetségesek voltunk (még ha a szövetséget Varsói Szerződésnek hívták is), most pedig egyáltalán nincsenek szövetségeseink! Számtalan idevonatkozó idézet közül csupán egyre hivatkoznék: honvédelmi miniszterünk Bonnban jelentette ki, hogy „Közép-Kelet-Európa biztonsága jelenleg nem megoldott” (Magyar Hírlap 1991. V. 7.).

A fentiek tükrében megállapítható, hogy biztonságunk és ezzel együtt biztonságérzetünk csökkent: a megnövekedett veszéllyel szemben a korábbinál kisebb erőt tudunk felsorakoztatni. A csökkenés ráadásul jelentős, még ha mértéke számokban nem is fejezhető ki. Ebben az összefüggésben viszont már nem utasítható el egyértelműen a biztonsági vákuum egyébként roppant kifejező fogalmának használata, hiszen arra utal, hogy országunk biztonságának szintje lényegesen alacsonyabb a korábbinál.

Nem kis mértékben biztonságunk fentebb vázolt „légritkulásával” magyarázható többek között az a törekvés, hogy Magyarország vezetői igyekeznek szorosabbra fűzni a kapcsolatokat Nyugat-Európával általában és konkrétan az Északatlanti Szerződés Szervezetével, a NATO-val. A szorosabb kapcsolatok szükségességét aligha vitatja bárki is, biztonsági szintünk csökkenése pedig kimondottan in-

dokoltta teszi azokat. A kisebb biztonságból következő megnövekedett követelményeknek önerőből — legalábbis a legközelebbi jövőben — nem tudunk maradéktalanul megfelelni, Európa keleti felében pedig jelenleg nem létezik olyan állam vagy államszövetség, amelynek erejére és garanciáira támaszkodhatnánk.

Természetes és magától értetődő, hogy a távolabbi jövő biztonsági kereteit (és ezzel együtt garanciáit) Magyarország is a leendő kooperatív európai biztonsági rendszerben látja, amelynek kiépítése több bázison is elképzelhető. Mindegyik változat közös sajátossága azonban, hogy csak hosszú fejlődési folyamat eredményeképpen, évek múlva hozhat kézzelfogható eredményt. Addig pedig meg kell békülnünk a jelenlegi átmeneti állapottal, amelynek legfontosabb jellemzői (biztonságpolitikai szempontból) az alábbiak:

- a Varsói Szerződés megszűnésével a biztonságpolitikai garanciák rendszeréből kiesett egy fontos elem, amely pedig — minden hiányosságával együtt is — jelentősen hozzájárult mind a globális, mind a regionális egyensúlyok fenntartásához, de legalább a regionális feszültségek lefojtásához;

- hazánk részben aktív részvevője, részben pedig kezdeményezője is az olyan regionális szervezeteknek, mint a Hexagonálé, ezen formációk azonban hangsúlyozottan mentesek minden katonai (és katonai jellegű biztonsági) aspektustól;

- Kelet-Európa minden országában és a Szovjetunió utódállamaiban olyan társadalmi és politikai folyamatok erősödtek fel vagy törtek a felszínre, amelyek negatívan befolyásolják a térség stabilitását (egyes országokban főként gazdasági visszaesés, másutt elsősorban nemzetiségi-nemzeti ellentétek stb.);

- folytatódik a bizalom- és biztonságerősítő, valamint a fegyverzet-ellenőrzési és leszerelési intézkedések realizálásának folyamata, ezzel együtt fokozatosan elhalványulnak a korábbi ellenségképek kontúrjai;

- lényegében lezárult az európai kontinens politikai-ideológiai megosztottságának korszaka, de helyette éles határvonal keletkezett a gazdag és stabil Nyugat-Európa, valamint a szegény és instabil Kelet-Európa között, az egységes kontinens kialakulásának még csak a kezdetén vagyunk (ezen belül is lassú és bizonytalan az összeurópai biztonsági rendszer intézményesülésének folyamata).

A következő megválaszolandó kérdés az, hogy mekkora esélyünk van biztonsági garanciáink Nyugat felől történő kiegészítésére, a hón áhított szorosabb kapcsolatok kialakítására. A válasz nem egyszerű és nem egyértelmű.

1991 novemberében megszületett a megállapodás az Európai Közösség (EK) és a Visegrádi Hármak (Lengyelország, Cseh és Szlovák Köztársaság, valamint Magyarország) között az utóbbiak társult tagságáról. Ez a lépés, valamint a teljes jogú tagság kilátásba helyezése kétségtávol jelentős fejlemény, amely hozzájárul hazánk gazdasági stabilitásához (is). Köztudott azonban, hogy az EK tevékenysége gyakorlatilag nem terjed ki a biztonsági-katonai szférára. Jelenleg egy ez irányú változásnak még csak a gondolata érlelődik.

Igazi biztonságpolitikai garanciákat Kelet-Európa országainak a NATO tudna nyújtani, mint az Európában egyetlen funkcionáló katonai-politikai szövetség. Ugyanakkor a NATO jelenleg érvényben lévő alapszerződése jogilag nem teszi lehetővé a szövetség tevékenes felelősségi körének kiterjesztését a tagállamok határain túlra — bármiféle biztonsági garanciákhoz módosítani kellene az alapszerződést. Minden jel arra mutat azonban, hogy az

Észak-atlanti Szövetség — egyelőre legalábbis — nem kíván ilyen biztosítékokat nyújtani sem egy-egy volt VSZ-országnak (a volt NDK természetesen kivétel), sem ezen országok egyes csoportjainak, sem pedig Kelet-Európának általában.

A szövetség állam- és kormányfőinek római csúcstalálkozóján (1991. november 7—8.) elfogadták a NATO új stratégiai koncepcióját. (E számunk következő cikke erről részletesen szól — A szerk.). Ez a koncepció „visszaigazolja” a kontinensen bekövetkezett pozitív változásokat, a kialakult új biztonsági környezetet. Ugyanakkor aláhúzza, hogy továbbra is léteznek veszélyek, fenyegetések és kihívások, amelyek igazolják és szükségessé teszik a NATO fenntartását. Leszögezi, hogy a szövetségesek biztonságpolitikájának három alapeleme van: *a párbeszéd, az együttműködés és a kollektív védelmi képesség*. Világossá teszi, hogy csökkenni fog az amerikai szerepvállalás az európai biztonság biztosításában, vagyis erősödik az „európai pillér”. Végül tervbe veszi a nukleáris és a hagyományos képesség arányának eltolódását az utóbbi javára.

A fentiekben felsorolt alapelvekből kitűnik, hogy a NATO felelősséget érez egész Európa biztonságáért (lásd a párbeszéd és az együttműködés elvét), de az is nyilvánvalóvá válik, hogy kezességet csak a tagországok biztonságáért vállal.

Az új stratégiai koncepció nem foglalkozik ugyan az együttműködés konkrét formációival, de a csúcstalálkozó során erről is született döntés: létrehozták az *Észak-atlanti Együttműködési Tanácsot*, amely évente egyszer összehívandó ülésén alkalmat kínál a külügyminiszteri szintű találkozásra és tanácskozásra Európa minden érdekelt országa számára. Ez az intézményesített fórum csak egy kis lépés ugyan a kapcsolatok építésének útján, nem kimondottan az együttműködés, inkább csak a konzultáció kerete, ugyanakkor jelzésértékű is: a NATO nem zárkózik el (mindössze csak nem siet). *Az alapvető gond abban van, hogy ez az együttműködési lehetőség alig-alig módosítja hazánk (és a többi kelet-európai ország) megingott biztonsági helyzetét.*

Visszaulva jelen cikk alapgondolatára azt kell mondanom, hogy Magyarország biztonsági helyzete — ellentétben az általános európai folyamattal, bár némiképpen összhangban néhány más kelet-európai országéval — jóval alacsonyabb szintre csúszott vissza az elmúlt egy-két év alatt. Ebből kiindulva *a magam részéről elfogadhatónak tartom a biztonsági vákuum kifejezés használatát azzal a megkötéssel, hogy ez ne jelentse, nem is jelentheti a biztonság teljes hiányát.*

Légüres tér, betöltetlen hely azonban sem a közvetlen fizikai környezetünkben, sem a politikai-biztonsági szférában nem létezhet tartósan. A biztonság szintjének átmeneti csökkenése törvényszerűen ösztönzi az új biztonsági garanciák felkutatását, amelyeket a magyar vezetés is joggal a kooperatív európai biztonsági rendszerben szándékozik megtalálni.

Európa végérvényesen túllépett azon a történelmi szakaszon, amikor a nagyobb katonai erő automatikusan nagyobb biztonságot is jelentett, amikor az egyik ország vagy szövetség biztonságát csak a másik rovására lehet fokozni. Európa már elérte azt a fejlettségi fokot, amikor az egyik ország biztonságának és főként biztonságérzetének fokozódása láncreakció-szerűen kiválthatja a szomszédok biztonságérzetének növekedését. Kiválthatja, de még nem mindig váltja ki. A feltételek már megvannak, de még meg kell tanulnunk tartalommal kitölteni az adott kereteket. Főként Kelet-Európában, ahol nem véletlenül vált elfogadottá a biztonsági vákuum kifejezés használata.

Szternák György Mihály

A módosult NATO-hadászat biztonságpolitikai aspektusai a római csúcstalálkozó tükrében*

A szerző áttekinti a NATO 1969-től érvényes védelmi hadászata megváltoztatásának indítékait. Bemutatja az európai térségben kialakuló politikai, biztonságpolitikai és katonai helyzetet. Vizsgálja az atomfegyverek biztonságpolitikai szerepét; a NATO biztonságot fenyegető kihívásokat és kockázatokat; a védelmi irányelveket és a hadászati alapelveket; a NATO katonai erejének megváltozott szerepét.

A hidegháború teljes lezárását, a Varsói Szerződés végérvényes felbomlását követően első alkalommal 1991. november 7—8. között az olasz fővárosban került sor NATO-csúcstalálkozóra. Manfred Wörner főtitkár megnyitójában hangsúlyozta, hogy a szövetségnek teljesen új politikai és katonai körülmények között kell választ adnia az új kihívásokra. A NATO-nak együttműködésre, partneri viszonyra, sőt baráti kapcsolatokra kell törekednie a korábbi ellenségekkel. Fel kell készülni egy merőben új biztonsági környezet (a határozatban ezt a fogalmat használják) kockázataira, s mindezt úgy, hogy a stabilitás fő tartóoszlopa továbbra is Európában maradjon.

A helyzet elemzése, a változások lényege

A kétpólusú világ, amelyet évtizedeken keresztül a másik fél megsemmisítésének, vagy visszaszorításának vágya éltetett, többé nem létezik. Európa politikai megosztottsága, ami okozója, de egyben oka is volt a katonai szembenállásnak, lényegében megszűnt. Globális méretű átrendeződés kezdődött, melyben egyetlen kapcsolat, egyetlen szervezet sem tűnik öröknek és kikezdehetetlennek.

* A NATO római csúcstalálkozóját követően alig több mint egy hónappal a Szovjetunió mint egységes állam és katonai hatalom megszűnt létezni. A függetlenségüket és szuverenitásukat visszanyert volt szovjet köztársaságok, mint utód-államok, Unióbba való egyesítése — a nemzeti és etnikai ellentétek miatt — eddig csak részeredményeket hozott. Több volt köztársaságban polgárháborús helyzet alakult ki. A hadsereg főleg a hadászati nukleáris erő jövőbeni helyzete és szerepe nem megnyugtató. A római csúcstalálkozó helyzetértékelése még a létező Szovjetunióval számolt. A találkozó a Szovjetunió széthullásából eredő újabb kockázatok vizsgálatával nem foglalkozhatott. A tanulmány szerzője sem vehette figyelembe a Szovjetunió társadalmi rendjében bekövetkezett történelmi változásokat. Ezek ellenére a NATO-hadászatban történt jelentős változások miatt a tanulmány közlését indokoltnak tartjuk.

A szerk.

A Varsói Szerződés katonai és politikai szervezetének feloszlása után egy biztonsági és hatalmi vákuum keletkezett a térségben. A volt szocialista országokban — bár nem egyforma mértékben — megkezdődött, illetve folytatódik a pluralista demokrácia, a demokratikus törvénykezés kiépítése, az emberi jogok tiszteletben tartására, a piaczgazdaság kialakítására irányuló politikai gyakorlat alkalmazása. Európa nyugati felében fennmaradt egy erős katonai szervezet rendkívül stabil gazdasági háttérrel, míg a keleti részben ezek megszűntek. A Szovjetunió — összes politikai problémájával és gazdasági gondjaival együtt — egyelőre, továbbra is nagyhatalom. A Szovjetunió és a NATO határai között ott van néhány közép- és kelet-európai ország, amelyeknek katonai ereje sem a NATO-éval, sem a Szovjetunióéval nem vethető össze. A környező országokban előforduló belpolitikai válságok és zavargások — a Jugoszláviában zajló polgárháború — tovább növelték a térség bizonytalansági kockázatát.

A mostani válságok egyrészt az első világháború után keletkezett és le nem zárt kérdésekhez vezethetők vissza, másrészt a meglévő nemzetiségi ellentétekből fakadnak, amelyeket még tovább súlyosbítanak a megoldatlan gazdasági problémák. Ezekben az országokban a demokratizálódási folyamat elhúzódott. A közép- és kelet-európai térség akut problémája a tömeges menekülthullám, amely jelenleg főként Jugoszláviából, Pakisztánból, Bangladesből érkezik. A migráció forrásai már a közeljövőben módosulhatnak, s elsősorban a Szovjetunióból jöhet sok menekült.

A térségnek nincsenek kellően mély demokratikus hagyományai, szinte valamennyi volt szocialista országban a régi rendszert a hatalmi konzervativizmus és a nacionalizmus váltotta fel. A nyugat-európai országok segítőkészsége megtorpant, mert — egyéb problémák mellett — zavart okoz a jugoszláviai válság és polgárháború, amely már-már kezelhetetlennek bizonyul, és a szovjetunióbeli események kiszámíthatatlansága. Összetett és bizonytalan a helyzet a kontinens déli területein. Konfliktusokkal teli történelmi századok alatt felhalmozódtak a problémák, amelyek a békekötések ellenére csak fokozódtak (pánnacionalista ambíciók, a nyomor, valamint a reménytelenségbe és egyre inkább lázadásba, polgárháborúba taszító „alulfejlettség”). Ezek az összetevők okoznak nyugtalanságot a NATO-országokban és veszélyeztetik az európai enyhülést.

Továbbra is *politikai és katonapolitikai tény, hogy nem lehet elképzelni olyan európai kooperatív biztonsági szerződést, amely a Szovjetunió és az Egyesült Államok nélkül jönne létre. Csak a két nagyhatalom részvételével kapja meg kontinensünk azt a garanciát, ami Európa békéjéhez szükséges.*

A közép- és a kelet-európai országokban, valamint a Szovjetunióban az 1970-es években beindult és napjainkban lezajlott események, az egyre jobban kibontakozó enyhülési folyamatok történelmi változásokat idéztek elő és megteremtették a szükséges politikai és intézményes feltételeket Európa biztonságának, az európai integrációs folyamatnak a további erősödéséhez. Napjainkra megszűnt az a — potenciálisan várható — monolitikus és tömeges fenyegetés, ami a szövetséget az elmúlt negyven évben leginkább foglalkoztatta. Megmaradt azonban egy sor bizonytalanság a jövőt illetően, és ugyancsak fennmaradtak a szövetség biztonságát érintő kockázatok is.

Ilyen körülmények között került sor a NATO-országok római csúcstalálkozójára, amely történelmi jelentőségű változás folyamatának egy állomásaként fogható fel. Megelőzte a két nagyhatalom kapcsolatának elmélyülése, egyetértése a hadászati és a hadszíntéri

atomfegyverek csökkentésének kérdésében, valamint az egyes európai országok vezetőinek néhány kezdeményezése az új európai biztonsági rendszer kialakításáért és a közép- és a kelet-európai országokkal meglevő kapcsolat felülvizsgálatáért.

A NATO *védelmi miniszterei*, az Atomtervező Csoport ülésének keretében, közvetlenül Róma előtt, a szicíliai Taorminában találkoztak. Ezen az ülésen Bush amerikai elnök nagyszabású leszerelési bejelentése és Gorbacsov elnök arra adott válasza nyomán eddig példa nélkül álló fegyverzetcsökkenést határoztak el. A NATO a következő három évben kivonja a hadrendjéből valamennyi szárazföldi indítású hadszíntéri atomeszközét. Sőt, az amerikai elnök javaslatán túlmenően, elhatározták a miniszterek azt is, hogy felére csökkentik a repülőgépen elhelyezett atomfegyverek számát. Ez az intézkedés a jelenleg Európában felhalmozott mintegy 3500 robbanótöltet 80 %-ának felszámolását jelenti. Európában a különböző amerikai támaszpontokon 1400 tüzérségi atomlőszer és körülbelül 800 Lance-rakéta áll bevetésre készen. Ezen eszközök rendszerből történő kivonása óriási jelentőségű a térség biztonsága szempontjából. A taorminai döntés azonban kellően óvatos is: a repülőgépen rendszeresített atomeszközök felét továbbra is megtartják. Ezek elegendő „elrettentő erőt” képviselnek a jelenlegi biztonsági környezetben (a NATO-szakemberek ezt a kifejezést használják).

A római csúcstalálkozó idejére — a londoni, a koppenhágai és a taorminai megbeszélések alapján — körvonalazódtak a megoldandó feladatok a NATO-tagországok számára:

- deklarálni kell, hogy a NATO-nak a jövőben nincsen ellenségképe;
- minőségileg új kapcsolatot kell létesíteni a korábbi Varsói Szerződés tagállamaival;
- felül kell vizsgálni a meglevő intézményeket, a kapcsolatrendszereket egész Európában;
- dönteni kell arról, hogy mindezeket a feladatokat miként és milyen mértékben lehet formába önteni.

A külügy- és a védelmi miniszterek társaságában a tizenhat állam vezetői két feladatot vállaltak fel:

- a NATO új hadászati koncepciójának kidolgozását;
- új partneri viszony kialakítását a Szovjetunióval és a demokratikus fejlődés útjára lépett közép- és kelet-európai országokat.

A NATO biztonságát fenyegető kihívások és kockázatok

Napjainkban a NATO biztonságát érintő kockázatok jellegüket tekintve eltérőek és többirányúak, ami jelentősen nehezíti a felismerésüket és kezelésüket. Ezek a kockázatok különböző formában jelentkezhetnek. Úgy ítélték meg, hogy egy kiszámított agresszió kevésbé valószínű. A kockázatok a *stabilitás hiányából* adódhatnak. A súlyos gazdasági, társadalmi, politikai nehézségek — beleértve az etnikai-nemzeti-ségi rivalizálást és a területi vitákat Közép- és Kelet-Európában — az általános enyhülési folyamattal szemben negatívan hatnak. Ezek a kockázatok olyan válsághelyzeteket alakíthatnak ki, amelyek fegyveres konfliktusokhoz vezethetnek. Ezekbe külső hatalmak is belekeveredhetnek, vagy NATO-országokat is érinthetnek.

A Szovjetunióban folyó változásokat kísérő kockázatok és bizonytalanságok együtt kezelendők a hatalmas atom- és hagyományos katonai erőre ható bizonytalanságokkal. Ennek az erőnek a képességével számolni kell, amikor Európa stabilítása és biztonsága megőrzése az elsődrendű feladat.

Európa déli térségeinek stabilitása és békéje fontos a szövetségesek biztonsága szempontjából, ezt bizonyították az Öböl-háborúban zajló események is. Annál is inkább, mert Közel-Keleten folytatódik a katonai erő növelése és a különböző fegyvertechnológiák elterjesztése.

Véleményük szerint a szövetségesek biztonsága szempontjából számításba kell venni a globális összefüggéseket is. Ezt a biztonságot más természetű kockázatok is fenyegetik: a tömegpusztító fegyverek elterjedése, az energiaforrásokhoz való hozzájutás megakadályozása, a szállítási útvonalak rombolása, a terrorizmus és a szabotázsakciók.

A NATO számára a szovjet fegyveres erő hagyományos és nukleáris képessége jelenti a legfontosabb kockázati tényezőt.

A kialakult hadászati helyzet elemzéséből két következtetés vonható le. Az egyik az, hogy az új stratégiai környezet nem indokolja a NATO céljainak és biztonsági funkcióinak megváltoztatását, inkább megerősíti azok további érvényességét. A másik viszont: a megváltozott környezet új lehetőségeket kínál a szövetségesek számára, hogy stratégiájukat a biztonsággal kapcsolatos tágabb megközelítésben alakítsák.

Védelmi irányelvek és a NATO-hadászat alapelvei

A csúcstalálkozón a tagállamok között szinte teljes volt az egyetértés a nukleáris elrettentésen alapuló „rugalmas reagálás” 1969 óta érvényben levő hadászati koncepciójának az elvetéséről és helyette egy jóval kisebb fegyverzetre és egy jóval mozgékonyabb fegyveres erőre támaszkodó hadászati koncepció elfogadásáról. A NATO napjainkban a korábbiaktól eltérő kihívások egész sorával szembesül, ami a biztonság tágabb megközelítését követeli meg. A megváltozott új politikai és stratégiai környezet ugyanakkor lehetővé teszi számos fontos elem megváltoztatását a katonai stratégiában, új irányelvek kidolgozását (a bevált alapvető elvek megerősítése mellett).

A NATO új hadászati koncepciója tükrözi a korábbi stratégia több alapvető elemét.

Az „előretolt védelem” koncepciójáról áttértek a „csökkentett előretolt jelenlét” koncepciójára, valamint a „rugalmas reagálás” elvét úgy módosították, hogy az tükrözze a nukleáris fegyverekre való támaszkodás csökkentését.

A NATO, célját tekintve, tisztán védelmi jellegű szervezet. Fegyvereit mindenkor csupán önvédelemre kívánja felhasználni és nem tekinti magát mások ellenségének. A szövetségesek olyan katonai erőt fognak fenntartani, amely elegendő ahhoz, hogy meggyőzze a lehetséges agresszort: ha a szövetségesek közül bárki ellen támad, valamennyiük kollektív és hatékony akciójával szembesül.

A szövetséges erőknek ezért képesnek kell lenniük a NATO határainak védelmére; az agresszor előremozgásának megakadályozására a lehető legtávolabbi útvonalon; a szövetséges nemzetek területi integritásának fenntartására, illetve helyreállítására; és a háború gyors befejezésére azzal, hogy az agresszort döntésének úragondolására, támadásának beszüntetésére, erőinek visszavonására kényszerítsék.

Ennek a stratégiának részeként vetődött fel az Észak-atlanti Tanácson belül egy gyorsan bevethető európai erő megteremtése, s ezzel együtt a Nyugat-európai Unió eddigi szerepének felülvizsgálata. A néhány hadtestből álló, rendkívül gyorsan bevethető és mozgékony erőnek a létrehozását az Egyesült Államok is szorgalmazta — már a költségek miatt is —, ugyanakkor az európai tagállamok is szeretnék valóságos katonai keretet adni saját identitásuknak. S ami a legfontosabb, *ennek a NATO-n belül létrehozott európai haderőnek lenne a feladata és katonai lehetősége ahhoz, hogy kiküszöbölje az új veszélyeket Európában.*

A NATO a béke megőrzése, a háború megakadályozása érdekében a hagyományos és nukleáris erők megfelelő arányát biztosítja Európában, azokat korszerű színvonalon, jóllehet jelentősen csökkentett szinten tartva. *A hagyományos erőkre vonatkozó elvek lényegükben nem változtak.* A nukleáris fegyverek az agresszor elretentésére fontosak a tekintetben, hogy bármely agresszió kockázatait kiszámíthatóvá, ezáltal elfogadhatatlanná tegyék az agresszor számára. Ennélfogva ezen fegyverek továbbra is lényegesek maradnak a béke megőrzése szempontjából.

A NATO katonai erőinek szerepe

Változatlan maradt a katonai erőknek az az elsődleges szerepe, hogy biztosítsák a tagállamok biztonságát és területi sérthetetlenségét. Ez a szerep azonban az új stratégiai környezet miatt jelentősen kibővült. *A szövetséges erőknek eltérő feladatot kell megoldaniuk békében, válság idején és háborúban.*

A NATO katonai erőinek feladata békében a tagállamok biztonságát érintő kockázatokkal szemben való védelem. Hozzájárulni a stabilitás és az egyensúly fenntartásához Európában. Ezek az erők hozzájárulhatnak továbbá a párbeszéd és az együttműködés folytatásához úgy, hogy részt vesznek a bizalomerősítő tevékenységekben. Felkérés alapján erőket biztosítanak az Egyesült Nemzetek feladatainak ellátásához.

A tagállamok biztonságát esetlegesen katonailag veszélyeztető válságok esetében a szövetségesek katonai erői, a biztonság tágabb értelmű megközelítésének keretében, kiegészítik a politikai akciókat, ezáltal hozzájárulnak a kialakult válságok kezeléséhez és békés megoldásához. A szövetséges erőknek ennek keretében rendelkezniük kell azzal a képességgel, hogy ilyen esetekben mérlegelt és jól időzített válaszokat adjanak, és az akciót elhárítsák.

Jóllehet az új biztonsági környezetben igen valószínűtlenné vált egy általános háború Európában, nem zárható azonban ki teljességgel. A NATO katonai erőinek alapvető küldetése a béke megőrzése, ennélfogva tényleges biztonságot kell nyújtaniuk a lehetséges kockázatokkal szemben olyan minimális erő fenntartásával, amellyel képesek mindenfajta háborút megakadályozni, a békét helyreállítani.

A NATO katonai erőinek elhelyezése

A NATO katonai erőinek mérete, harci készenléte, hadrafoghatósága és telepítése továbbra is tükrözni fogja a szigorúan vett védelmi jelleget. Elhelyezésük alkalmazkodni fog az új stratégiai környezethez. Ez azt jelenti, hogy csökkentik a szövetsé-

ges erők általános mennyiségi szintjét, és több területen a harckészültségét. A központi térségben a jövőben nem lesz követelmény a helyhez kötött lineáris védelmi hadrend. Az erők földrajzi elosztása békeidőszakban az „elégletes katonai jelenlét” követelménye szerint alakul. Ezen belül — ahol szükséges — megfelelő erők előretolt elhelyezésére kerül sor. A szakemberek a jövőben figyelembe veszik, hogy Európa déli térségében nagyobb a lehetséges instabilitás veszélye.

A NATO-erők tagozódását úgy alakítják, hogy szükség esetén gyorsan feltölthetők legyenek. Ez a mozgósítási képesség arányban lesz a szövetségesek biztonságát fenyegető esetleges veszélyekkel, beleértve egy nagyobb — jóllehet valószínűtlen, de az óvatos megfontolás alapján ki nem zárható — konfliktust is.

A katonai erők alkalmazására vonatkozóan megfelelő struktúrákat és rendszabályokat dolgoznak ki. Lehetővé teszik a gyors és megkülönböztetés nélküli hadrafoghatóságot, a szétbontakozást, az erők visszavonását azzal a céllal, hogy jól megfontolt, rugalmas és jól időzített válaszokat adhassanak a feszültségek csökkentése és felszámolása érdekében. A szárazföldi, a légi- és a haditengerészeti erők szoros együttműködésben hajtják végre feladatukat, egymást kiegészítik és segítik a kijelölt célok eléréséért folytatott hadműveletekben.

A NATO, a ballasztikus rakéták és a tömegpusztító fegyverek elterjedéséből származó esetleges kockázatok miatt, különös figyelmet fordít ezen fegyverekre. Ennek a problémának a megoldásához további feladatok figyelembevételével mellett fokozni szükséges az export ellenőrzését és a rakéták védelmét.

A nukleáris erőkre vonatkozó határozat

A nukleáris erők szerepe alapvetően politikai: a béke megőrzése, nyomásgyakorlás és a háború minden fajtájának megakadályozása. Ezek az erők továbbra is fontos szerepet töltenek be azzal, hogy bizonytalanságban tartanak bármely lehetséges agresszort a tekintetben, hogy a NATO milyen természetű választ ad a katonai agresszióra. Azt demonstrálják, hogy az agresszió semmilyen fajtája sem lehet racionális megoldás. A szövetségesek biztonságának legmagasabb rendű garanciáját a NATO hadászati, elsősorban az Egyesült Államok nukleáris erői képezik. Az Egyesült Királyság és Franciaország független nukleáris erői, amelyeknek megvan a maguk elrettentő szerepe, hozzájárulnak a NATO általános biztonságához és elrettentő szerepének fenntartásához.

A NATO módosult kapcsolatai a Szovjetunióval, a közép- és a kelet-európai országokkal

A nyilatkozat külön pontokban foglalkozik a közép- és a kelet-európai térséggel, valamint a Szovjetunióval. A szovjet fenyegetés csökkenésével az a cél, hogy a kínálódások közepette születő demokrácia viszonyai mellett alakuló utódállamokat bevonják az európai demokratikus nemzetek közösségébe. A NATO intézményesíti a konzultációs és együttműködési kapcsolatokat a politikai és biztonsági kérdésekről. Bulgária, Csehszlovákia, Észtország, Magyarország, Litvánia, Lettország, Lengyelország, Románia és a Szovjetunió szakembereit meghívják a tanácskozásaikra. Do-

kumentumokban rögzítik a partneri kapcsolatokat és meghatározzák az együttműködés technikai formáit. Évente egy-egy külügyminiszteri szintű ülést javasolnak, amelynek elnevezése az *Észak-atlanti Együttműködési Tanács* lenne.

A szovjetunióbeli eseményekről kiadott NATO-állásfoglalás leszögezi, hogy a Szovjetunió népeinek joguk van dönteni jövőbeni állami berendezkedésükről, de a dokumentum azonnal figyelmeztet is: ebben a folyamatban tiszteletben kell tartani a nemzetközi normákat, illetve a Szovjetunió által eddig vállalt nemzetközi kötelezettségeket.

Bár a korábbi, alapvetően szimbolikus nyilatkozatok után a csúcstalálkozón konkrét állásfoglalás született Közép- és Kelet-Európával kapcsolatban, a NATO társult tagság kérdése valójában nem merült fel. A korábban meghúzott határt Rómában csak megerősítették. Mint ismeretes, Magyarország, a Cseh—Szlovák Köztársaság és Lengyelország a krakkói nyilatkozatban kifejezésre juttatta, hogy a térségben zajló események szükségessé teszik a NATO-val való kapcsolatok minőségileg magasabb szintre emelését. Másképpen fogalmazva azt kérték, hogy a három országot közvetlenül kapcsolják be a NATO tevékenységébe. (A közfelfogással ellentétben itt nem arról van szó, hogy három, volt szocialista országot — azok jogos és indokolt biztonsági igényeire való tekintettel — felvegyenek a NATO-ba, hanem arról, hogy ugyanezzel a gesztussal más, volt szocialista országokat ugyanettől a védelemtől megfosszanak.)

A NATO-szakértők ma az egész Közép- és Kelet-Európát, — amelyet nemzeti-nemzetiségi ellentétek, területi és határproblémák, tisztázatlan vagy legalábbis gyanúsán leplezett nemzeti törekvések szabdalnak keresztül-kasul — egységes egészként kezelik. John Galvin tábornok, NATO-főparancsnok előadásából — amelyet magyarországi látogatása alkalmával tartott a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián — is kivehető volt, hogy a NATO nem tudja, hogy az általa nyújtott tökéletes biztonsági garanciák birtokában a „visegrádi hármas” hogyan kezdenének politizálni azokkal a szomszédaikkal, amelyek ugyanezeket a garanciákat nem élvezik.

Más szempontból vizsgálva a kérdés még bonyolultabb. Ha a NATO beenged a szervezetébe hármat és kirekeszt ugyanennyit vagy többet, akkor a jövőben minden kétoldalú konfliktusban eleve a beengedettek pártján kell állnia, következésképpen utat nyit a kirekesztettek olyan irányú tájékozódása felé, amely — végső soron — Európa újbóli kettéosztottságát eredményezheti. Rómában hangsúlyozták, hogy a NATO ezt a fajta megosztást nem akarja, pontosabban ilyen típusú fejlődéshez nem kíván segédkezni. Valamennyi közép- és kelet-európai országot be kívánnak vonni — ha annak megvannak az általuk meghatározott feltételei, nevezetesen: a többpártrendszer bevezetése, parlamenti demokrácia és a pluralizmus, az emberi jogok tiszteletben tartása, a piacgazdaságra való áttérés — egy összeurópai kooperatív biztonsági rendszer előkészítésébe. Sajnos napjainkra még „csak” egy közösi társult tagságnak értek meg a feltételei.

A római csúcstalálkozó résztvevőinek véleménye szerint ebben az összetett és bizonytalan politikai, katonapolitikai és gazdasági helyzetben az európai kooperatív biztonsági rendszer nem építhető fel anélkül, hogy Európa országai ne oldának meg számos kényeszerű feladatot, amelyek ma kihívásként jelentkeznek.

Csak akkor lesz erős és tartós az európai kooperatív biztonsági rendszer, ha to-

vább mélyítjük az integráció folyamatát. Európa számára a legveszélyesebb az lenne, ha visszatérnénk az egoista, protekcionista és militarista nemzetállamhoz. Mivel gazdasági, társadalmi, technológiai és biztonsági problémákról van szó — az egyseges európai fellépés igénye mellett — nem lehet az a megoldás, hogy az erőket szétforgácsoljuk, hanem ellenkezőleg, az összefogásra és a többoldalúságra kell törekedni.

Az európai kooperatív biztonsági rendszer kialakításakor figyelembe kell venni, hogy az integrációs folyamat — 1992-től a „szuperintegrációs gazdasági tér” kialakítása — nem korlátozódhat a kontinens nyugati felére. Alapvető az a kérdés, hogy ebbe a rendszerbe milyen formában integrálódjanak a közép- és a kelet-európai országok. A kérdésre előbb-utóbb választ kell adni.

*

Összességében: a római csúcstalálkozó a szövetség új korszakának nyitányaként került be a NATO történetébe. A szövetség stratégiát váltott, és az új stratégiai koncepciót sikerült az elmúlt két évben gyökeresen megváltozott európai helyzet kereteibe illeszteni, a biztonság érdekében a már meglévő hagyományos katonai elkötelezettséget — az új körülményekkel lépést tartva — politikai és diplomáciai szerepvállalással kiegészíteni. A hidegháború által 1949-ben létrehozott szervezet a korszak végérvényes lezárásával most legkevesebb tíz esztendőre meghosszabbított működését. Ez pedig azzal magyarázható, hogy a csúcstalálkozó világosan meghatározta az új európai kockázatokat, továbbá a NATO jövőbeni szerepét a kockázatok ellensúlyozására. A NATO tehát marad, mert tagjai továbbra is a fegyverekben látják az egyik legjobb garanciát saját stabilitásuk megőrzésére.

Ugyanakkor a római csúcstalálkozó valamennyi európai ország számára megfogalmazta: Európában az elsődleges kérdés már nem az, hogy ki ellen védekezzünk, hanem annak felismerése, hogy mit akarunk megvédeni. Megvédeni a békét, megelőzni a konfliktusok súlyossá válását, megakadályozni a háborút Európában.

Felhasznált irodalom:

The Alliance's new strategic concept (Press Communiqué S-1 (91/85).

Hungary on the road to reform: Challenges and opportunities for U.S. policy (The Atlantic Council 1991.)

A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szemináriumról*

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) tagországai 1991. október 8. és 18. között másodikban tartottak szemináriumot a katonai doktrínákról.

Az első szeminárium — amelyen a 33 európai ország, valamint az USA és Kanada küldöttségei vettek részt — 1990. január 16. és február 5. között olyan körülmények között jött létre, amikor Európa még megosztott volt, létezett a Varsói Szerződés és a Szovjetunió. A hidegháború azonban már a végét járta, s erősödött annak belátása, hogy a fegyverkezés nem növeli a biztonságot, s a Kelet—Nyugat közötti katonai szembenállást mihamarabb az együttműködésnek kell felváltania. Ennek megfelelően a találkozó egymás katonai szándékainak, céljainak — és nem utolsósorban: aggodalmainak — megismerését, tisztázását célozta.

A találkozó — amely a maga nemében példátlan volt Európa történetében — teljes sikerrel járt, és jelentősen elősegítette a kölcsönös megértést olyan időszakban, amikor Európában történelmi változások érlelődtek. Ez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az EBEÉ-nek a témát tárgyaló (65.) plenáris ülése elhatározza a katonai doktrínákkal foglalkozó szeminárium ismételt megrendezését.

A második szeminárium hivatását az EBEÉ plenáris ülése a bizalom — szabad és őszinte véleménycseré útján történő — építésében, a katonai képességek és alkalmazásuk megértésében látta. A szeminárium konkrét célját pedig abban jelölte meg, hogy vitafórumot biztosítson a hagyományos haderővel — átszervezésükkel, elhelyezésükkel, alkalmazásukkal — kapcsolatos doktrinális nézetek értelmezéséhez, és egyéb katonai kérdések megvitatásához.

A második szeminárium tartalmát három fő kérdésben határozták meg:

— a résztvevő államok katonai doktrínájáról — vagy annak megfelelő elvekről — szóló előadások megtartása és megvitatása;

— tájékoztató az egyes országok fegyveres erőinek rendeltetéséről és felépítéséről (ezen belül: szervezetéről, vezetési struktúrájáról, területi elhelyezkedéséről, ellátási rendszeréről,

* A katonai doktrínákkal foglalkozó második bécsi szeminárium minőségileg különbözött az elsőttől. A különbségeket jól érzékelteti a cikk bevezetője. A szeminárium öta eltelt öt hónap azonban újabb történelmi jelentőségű változásokat produkált. A Szovjetuniónak, a szemináriumon részt vevő képviselői még az „egységes”, katonai világhatalomnak számító szovjet állam hivatalos katonai doktrínáját képviselték.

A történelem újabb fordulata, hogy Minszkben, 1991. december 8-án Oroszország, Ukrajna és Belorusszia, független államként, új államszövetséget alakítottak. Alig néhány nap múltán Alma-Atában, 1991. december 21-én a minszki megállapodáshoz további 8 köztársaság csatlakozott és megalakították a Független Államok Közösségét (FÁK). Gorbacsov elnök 1991. december 25-én történt lemondásával a Szovjetunió véglegesen megszűnt.

Újabb talány, hogy a 11 utódállamot egyesítő Független Államok Közössége és a jelenleg még központi irányítás alatt álló hadsereg a katonai doktrína kérdésében, milyen álláspontra helyezkedik. Ez befolyásolhatja a bécsi szemináriumon elhangzott nézeteket is. — A szerk.

személyi állományáról; továbbá: fegyverzetéről és felszereléséről, készenléti helyzetéről, valamint az alkalmazásra vonatkozó elgondolásokról);

— tájékoztató a csapatok és a személyi állomány felkészítéséről, kiképzéséről (gyakorlatokról, szakkönyvekről stb.).

A második doktrínaszemináriumra az előzőekhez képest gyökeresen megváltozott körülmények között került sor. Az első doktrínaszeminárium óta eltelt alig több mint másfél év alatt a szembenállás és Európa megosztottságának korszaka véget ért. Ezt olyan óriási jelentőségű változások jelzik, mint például: megszűnt a Varsói Szerződés, megtörtént Németország egyesítése, a kelet- és közép-európai országokban — Lengyelország kivételével — véget ért a szovjet csapatok jelenléte, nagy ütemben bontakozott ki a nukleáris fegyverzet minden fajtájának leépítése az Egyesült Államok és a Szovjetunió részéről. Jól érzékeltette a változásokat az is, hogy ezen a szemináriumon már nem 35, hanem — a három balti állammal együtt — 38 ország vett részt.

Mindezek eredményeként a második doktrínaszeminárium minőségileg különbözött az elsőttől. Ennek lényege, hogy amíg az első szemináriumon az egymással szemben álló katonai szövetségek tagállamai ismertették katonai doktrínáikat, most az együttműködést kereső országok katonai delegációi az azonosság jegyében kutatták a katonai doktrínák közötti összhang megteremtésének lehetőségét.

A szeminárium éppen egy hónappal előzte meg a NATO római csúcserkeztetét (november 8.), amely új fejezetet nyitott az Atlanti Szövetség történetében, egyszersmind irányt szabott az európai biztonsági és együttműködési rendszer kialakítása folyamatának is. Amint azt az értekezletről kiadott közlemény kifejezi: „Észak-Amerika és egész Európa egy közösségbe tömörülhet most a szabadságra, a demokráciára, az emberi jogokra és a törvényességre épülő közös érdekek alapján.” Itt nagyon fontos hangsúly van az „egész Európa” meghatározáson, amelyben kifejezésre jut, hogy a katonai biztonság nem teremthető meg, ha a földrész megosztottsága bármilyen okból ismét bekövetkeznék. Ezt a tételt a doktrínaszeminárium résztvevői — kivétel nélkül — katonai szempontból is meggyőzően alátámasztották. A biztonság oszthatatlanságának elve súlyos következmények nélkül nem sérthető meg Európában.

A szemináriumnak nem volt célja zárójegyzőkönyv vagy egyéb dokumentum elfogadása. A megbeszélések tapasztalatai a bécsi tárgyalások háttéranyagául szolgálnak, és az EBEÉ Konfliktusmegelőző Központjának konzultatív bizottsága számára adnak lehetőséget a megfelelő következtetések levonására.

Az elhangzott előadások és a vita eredményeit természetesen a résztvevő országok is hasznosítják saját munkájukban és katonai doktrínáik tökéletesítésében. Ezt nagy mértékben elősegíti, ha a doktrínaszeminárium fontosabb anyagai minél szélesebb körben ismertté válnak. Olvasóink tájékoztatása érdekében folyóiratunk szemelvényeket közöl a doktrínaszemináriumon elhangzott előadásokból. Jelenlegi számunkban a magyar, az USA és a német delegáció vezetőjének felszólalását ismertetjük, a következőkben a hazánkkal szomszédos országok, majd a semleges államok katonai doktrínáiról adunk áttekintést.

*

A Magyar Köztársaság megváltozott helyzetéből fakadó biztonságpolitikai és honvédelmi alapelveiről Deák János altábornagy, a Magyar Honvédség vezérkari főnöke tartott tájékoztatót.

Felszólalásának bevezetőjében az európai változásokból indult ki. „Az első bécsi szeminárium idején — amikor még létezett a Varsói Szerződés — a katonai doktrínákat a Kelet és a Nyugat szembenállása, Európa megosztottsága motiválta. Az akkori szeminárium azt tekintette fő céljának, hogy előmozdítsa Európa kettéosztottságának megszüntetését, s a doktrinális gondolkodás a szembeállásból ne az összeütközés, hanem annak elkerülése irányába keresse a kiutat.

Napjaink az európai változások, mindenekelőtt a Varsói Szerződés megszűnése, a hagyományos fegyverzet csökkentéséről szóló egyezmény megkötése és a Párizsi Charta aláírása, továbbá Németország egyesítése meg a kelet- és közép-európai rendszerváltozások oda vezettek, hogy — mint azt a Párizsi Charta is kiemeli — „a szembenállás és Európa megosztottságának korszaka véget ért”.

„Most, véleményünk szerint, azt az új követelményt kell támasztani a katonai doktrínákkal szemben, hogy eddigi alapvető értékeik — a béke és a biztonság megőrzése, a szuverenitás és a területi integritás védelme — megtartása mellett megfelelő irányelveket tartalmazzanak a konfliktusok megelőzésére, elhárítására. A megosztottságát megszüntető és egyesülni kívánó új Európa országaiban olyan katonai doktrínákra van szükség, amelyek nem szembefordítják, hanem közelebb hozzák egymáshoz az országokat. Ezt a követelményt a jövőben a katonai doktrínák védelmi jellege egyik legfontosabb kritériumának célszerű tekinteni.”

A továbbiakban utalt arra, hogy „a Magyar Köztársaság — közel negyven évig tartó függőségi helyzetéből — 1990 márciusában vált szabad, független, demokratikus országgá. Teljes szuverenitását pedig csak a Varsói Szerződés megszűnésével és a szovjet csapatok kivonásával 1991-ben nyerte vissza.

Ezt megelőzően Magyarországnak, mint a Varsói Szerződés tagjának, önálló katonai doktrínája nem volt. A teljes önállóság visszanyerése tehát nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is teszi, hogy a Magyar Köztársaság — ahogy ez minden szuverén államra nézve kötelező — gondoskodjon függetlenségének, területi integritásának, az ország lakosságának és javainak védelméről.

Ezt szolgálja a Magyar Köztársaság biztonságpolitikája és ezzel összhangban kialakított katonai doktrínája — amelyet mi honvédelmi alapelveknek nevezünk.

Ezek közül az alapelvek közül a legfontosabbak a következők.

Honvédelmi alapelveink egyik sarkalatos tétele és fontos kiindulópontja, hogy *a Magyar Köztársaság nem kezdeményez háborút* — ezt nem tartja politikai céljai eszközének —, és nem akar háborúba keveredni.

Államunk alapvető kötelezettségének tartja az ország biztonságáról való gondoskodást. Ezt azonban nem más államok rovására, hanem — az egyetemes és oszthatatlan biztonság elvének betartásával — azokkal egyetértésben tartja csak elérhetőnek és fenntarthatónak, miközben a biztonság összetevői közül a katonai tényezőknek nem biztosít elsőbbséget. Ebből kiindulva a Magyar Köztársaság:

— a nemzetközi kapcsolataiban esetlegesen felmerülő valamennyi vitás kérdést kizárólag békés politikai eszközökkel, tárgyalásos úton rendezi, és új típusú partnerkapcsolatok kiépítésére törekszik a kölcsönösség, az egyenlőség és az együttműködés alapján; fontos feladatának tartja a háború, valamint a fegyveres konfliktusok elkerülését, s mindent megtesz annak érdekében, hogy ne váljon részesévé más országok közötti katonai konfliktusnak;

— a katonai erőt az ország megvédése olyan eszközének tekintí, amelynek alkalmazására kizárólag védelmi jelleggel és csak abban az esetben kerülhet sor, ha az országot fegyveres támadás érí;

— semmilyen körülmények között nem járul hozzá, hogy az ország területéről vagy légtéréből agresszió induljon ki más országok ellen, vagy az ország területe idegen hatalom fegyveres erőinek felvonulási vagy utánpótlási területévé váljon.

Honvédelmi alapelveink másik sarkalatos tétele és kiindulópontja, hogy *a Magyar Köztársaság az ország elleni agresszió esetén fegyverrel is megvédi biztonságát, szuverenitását és területi integritását.*

Magyarország az európai biztonsági folyamatok kezdvező alakulását veszi alapul, és úgy ítéli meg, hogy reális háborús veszéllyel, illetve egy ellene irányuló támadással nem kell számolni. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a potenciális veszélyforrásokat, amelyek országunk katonai biztonságát veszélyeztethetik. Ennek szem előtt tartásával úgy véljük, hogy biztonságunk garanciái között jelenleg még igen fontos szerepe van a katonai biztonság megőrzésének és fenntartásának.

Honvédelmi alapelveink harmadik sarkalatos tétele, hogy — az előzőekből következően és azokkal összhangban — *katonai biztonságunk hatékony garatálása érdekében katonailag hiteles, reális visszatartó erővel kell rendelkezünk.*

Mindaddig, amíg ez a követelmény fennáll, szükségesnek tartjuk az ország védelméhez elégséges méretű, összetételű és megfelelő színvonalú fegyveres erő fenntartását, s a honvédelmi rendszer többi elemének — a gazdaság és a polgári védelem felkészítésének, a lakosság öntudata megszilárdításának, valamint az államvezetés védelmi feladatok ellátására való felkészítésének — körültekintő megszervezését.

A honvédséget a hazai területen a csak hagyományos eszközökkel vívandó aktív védelmi hadműveletek és harctevékenységek követelményeinek megfelelően készítjük fel. Az a véleményünk, hogy a fegyveres erők nagyságrendjének, struktúrájának, fegyverzetének, harckiképzésének és felkészültségének olyannak kell lenni, amely nyilvánvalóvá teszi az ország védelmi elszántságát, és azt, hogy a támadó a határ menti körzetekben olyan fegyveres ellenállásra és olyan veszteségekre számíthat emberben, anyagban, időben, amely már az agresszió kezdetén kétségessé teszi az általa kitűzött célok elérését.

Védelmi elgondolásainkat — figyelembe véve Magyarország katonaföldrajzi helyzetét és terepviszonyait is — a következőkre építjük:

- hatékony és magas készenléti fokú, gyorsan alkalmazható légvédelemre;
- erős, rövid idő alatt mobilizálható határvédelemre;
- a szárazföldi csapatok aktív védelmi hadműveleteire és harctevékenységre, valamint

- a területvédelmi csapatok differenciált — a veszélyezettett irányokban fokozatosan növekvő erejű — tevékenységére.

A fentiekből kiindulva:

- honvédelmi alapelveink a honvédség összlétszámának felső határát békében 90 000 főben, háborúban 350 000 főben határozzák meg. Ez mutatja azt is, hogy a magyar hadsereg feltöltése továbbra is az általános hadkötelezettségen alapul. Összlétszáma békében a korábbinál mintegy 30 %-kal lesz alacsonyabb. Ezt az elterést a szervezetek számának csökkentésével, hatékonyabb struktúrák kialakításá-

val, valamint a reguláris hadsereg mellett, a tartalékos területvédelmi alakulatok felállításával ellensúlyozzuk;

— a korábbinál kisebb hadsereget a jelenleginél hatékonyabb fegyverzettel, haditechnikai eszközökkel tervezzük ellátni, és ezzel harci képességeit a korszerű követelmények szintjére emelni;

— a hadsereg kiegészítését továbbra is az általános hadkötelezettség alapján tervezzük. Erőteljesen törekszünk azonban arra, hogy a honvédség jellege a hivatásos hadsereg kialakulásának irányába változzon.

Ezek a célok védelmi elgondolásunk fontos elemeit képezik. Megvalósításuk azonban csak a gazdasági lehetőségek függvényében, azok javulásával lehetséges. Erre vonatkozó terveink lényege a következő:

— az évtized közepéig végrehajtjuk azokat a szervezeti és működési átalakításokat, amelyek lehetővé teszik a rendelkezésre álló erők és eszközök leghatékonyabb összpontosítását, s megteremtik a jövőbeni korszerűsítés alapjait;

— az évtized második felében megkezdjük a honvédség technikai korszerűsítését, erőteljes átfegyverzést, és alkalmassá tesszük a modern védelmi hadviselésre. Ennek keretében gyors reagálású és légi mozgékonyaságú csapatok létrehozását tervezzük.

Honvédelmi alapelveink szükségesnek tartják *a katonai vezetés rendszerének átszervezését*, munkájának egyszerűsítését és hatékonyabbá tételét.

A Magyar Honvédséget hadászati szinten a honvédség parancsnoka (a Honvéd Vezérkar főnöke), illetve a Honvédség Parancsnoksága (Honvéd Vezérkar) vezeti.

Hadműveleti vezető szervezetek békében a Szárazföldi Csapatok Parancsnoksága és a Légvédelmi Parancsnokság. A Szárazföldi Csapatok Parancsnokságából háború esetén megalakul a Tábori Hadsereg-parancsnokság és a Területvédelmi Parancsnokság.

Hadműveleti-harcászati tagozatban a szárazföldi csapatok közvetlen vezetését békében három Katonai Kerületparancsnokság végzi, amelyekből háború esetében három gépesített hadtestparancsnokság válik ki. Budapest főváros védelmét önálló Katonai Kerületparancsnokság látja el.

Fegyveres erőink korszerűsítése nem mellékes feladatának — és a katonai doktrína részének — tartjuk *a fegyveres erő nemzeti jellegének erősítését*. Az elmúlt 40 évben már tapasztaltuk, hogy milyen káros következményekkel jár a nemzeti jelleg elhanyagolása. Ezért a jövőben az állam szolgálatában álló, annak érdekeit kifejező és azt védelmező fegyveres erőt kívánunk létrehozni."

A vezérkari főnök felszólalásának második részében nemzetközi kapcsolataink néhány aktuális kérdését érintette, és vázolta nézeteinket a további tárgyalások távlatait illetően. Rámutatott, hogy Magyarország mind a kormányzatokkal, mind pedig a honvédelmi minisztériumokkal fejleszti nemzetközi kapcsolatait a biztonság és az együttműködés érdekében. Nagy jelentőséget tulajdonítunk a nemzetközi szerződéseknek és megállapodásoknak. Ezzel kapcsolatban kiemelte a következőket:

„Az 1990-ben Bécsi dokumentum néven aláírt megállapodást a Magyar Köztársaság maximális mértékben tiszteletben tartja, és előírásait magára nézve kötelezően érvényesíti.

Nagy jelentőségűnek tartja az európai hagyományos fegyveres erők csökkentéséről szóló szerződés létrejöttét. A szerződés előírásait — noha az még nem lépett

életbe — a Magyar Köztársaság teljes mértékben tiszteletben tartja. Az ellenőri szervezetet felállítottuk, az az év elején elérte alkalmazhatósági állapotát. Tapasztalatszerzés céljából több országgal (Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium, Németország) közös gyakorló ellenőrzést hajtottunk végre — eredményesen.

Kiemelt jelentőségűnek tartjuk az európai fegyverzetkorlátozás folyamatainak dinamikus folytatását. Magyarország aktív részese a »nyitott égbolt« tárgyalásoknak. Még 1990-ben Kanadával együttesen közös repülést szerveztünk országunk légtérében. Ez évben »nyitott égbolt«-megállapodást kötöttünk Romániával, és 1991 júliusában közös kísérleti repülést hajtottunk végre.

Úgy véljük, hogy az európai hagyományos haderőről szóló megállapodás résztvevő országai fegyveres erőinek létszámkorlátozásában elengedhetetlenül szükséges lenne megállapodnunk. Ezt a megállapodást még az EBEÉ-országok Helsinkiben sorra kerülő találkozója előtt meg kell kötnünk. Ahhoz, hogy e megállapodásnak katonai vonatkozásban megfelelő értéke legyen, túl kell lépniünk a hagyományos haderő-csökkentési megállapodás keretein és a hatályát ki kell terjesztenünk valamennyi szárazföldi erőre függetlenül attól, hogy milyen alárendeltségbe tartoznak, vagy mi a megnevezésük.

A Helsinkiben sorra kerülő tárgyalásokat követően a fegyverzetkorlátozás terén minőségileg olyan új szakasz kezdődik, amelyben a mennyiségi korlátozásokkal és csökkentésekkel kapcsolatos intézkedések helyett előtérbe kerülnek a szervezeti felépítés jellegével, az operatív és a minőségi fegyverzet-ellenőrzéssel, továbbá a katonai potenciálok fokozottabb áttekinthetőségével, a tevékenységgel és a szándékkal, a harcászultséggel és a hadseregépítéssel kapcsolatos intézkedések.

Az MH vezérkari főnöke befejezésül kifejezte azt a reményét, hogy — a szűkre szabott idő ellenére — sikerült kifejezésre juttatnia: a Magyar Köztársaság biztonságpolitikai és honvédelmi elvei — az együttműködés, a visszatartás és a védelem egységére építve — kizárólag csak hazánk biztonságát, egyben a békés és demokratikus Európa megteremtésének ügyét szolgálják.

*

Az Amerikai Egyesült Államok delegációja részéről az alapelőadást *Janus P. McCarthy tábornok, az USA európai haderői főparancsnokának helyettese* tartotta *Új viszonyok az USA katonai stratégiájában* címmel.

Előadásának bevezetőjében rámutatott, hogy az Egyesült Államok a világ változó eseményeire és a változások gyors ütemére 30 év óta először új stratégia kidolgozásával válaszolt. Ez az első alapvető változás az amerikai stratégiában, amelynek főbb céljait és eszközeit a tábornok a következőkkel jellemezte.

„Az Egyesült Államok — ahogyan azt Bush elnök kijelentette — továbbra is vezető szerepet kíván vállalni a nemzetközi életben. A demokratikus értékeken, jogrendszeren nyugvó és az emberi jogot tiszteletben tartó világrend kialakítására törekszünk. Barátainkkal, szövetségeseinkkel és a nemzetközi szervezetekkel közösen azon fogunk munkálkodni, hogy biztonságosabb világot teremtsünk, amelyben a politikai és a gazdasági szabadság, a demokratikus intézményrendszer, a személyiségi jogok és a jogrend maradéktalanul érvényesül. Ezekért mindent elkövetünk a jelenlegi rendkívüli időkben, amikor az emberiség számára a remények és ígéretek óriásiak.

A legfontosabb újonnan jelentkező realitás az új, biztató, még fejlődésben lévő kapcsolatunk a Szovjetunióval. A kétpólusú szuperhatalmi rivalizálás, ami védelmi politikánk alapját képezte az elmúlt 40 évben — a szovjet állam végső természetétől függetlenül — megszűnt. Tanúi lehettünk annak, hogy a Szovjetunió népei a demokrácia és a szabadság felé fordultak. Ez az átalakulás vezetett Kelet-Európa felszabadításához, Németország egyesítéséhez, a Varsói Szerződés összeomlásához, a hagyományos és az atomfegyverekről szóló szerződésekhez, a NATO-erők jelentős csökkentéséhez, és a Bush elnök által kifejtett azon kezdeményezésekhez, amelyek az Egyesült Államok atomerőit minden tekintetben érintik.

1991. szeptember 27-én az elnök elrendelte, hogy az USA számolja fel földi telepítésű, rövid hatótávolságú és hadszíntér-támogató atomeszközeit az egész világon. Ez azt jelenti, hogy visszavonunk és megsemmisítünk minden atomtüzérségi lövedéket és rövid hatótávolságú nukleáris ballisztikus rakéta-robbanófejet. Ugyanakkor, a NATO biztosítása céljából hatékony, repülőgépről indított atomcsapásmérő-képességet megtartunk Európában. A nemzetközi katonai helyzet főbb változásai felismeréseként az Egyesült Államok kivon minden atomfegyvert a felszíni hajókról és a támadó tengeralattjárókról (nem a ballisztikus rakétákról van szó — fordító), továbbá a földi támaszpontú haditengerészeti repülőgépekről.

Bush elnök további — a helyzetet stabilizáló — kezdeményezéseket tett a hadászati atomerők újabb csökkentése érdekében. Intézkedett, hogy szüntessék meg a fokozott harcászati helyzetet valamennyi hadászati bombázónál és azoknál az interkontinentális ballisztikus rakétáknál, amelyeket a START-szerződés értelmében a szolgálatból ki fogunk vonni. Az érintett ballisztikus rakétákat gyorsított ütemben megsemmisítik. Az elnök leállította a mozgékony PEACE KEEPER interkontinentális rakéta fejlesztését, a hadászati bombázókra telepített SRAM-rakéták felváltására irányuló programokat. Ezeken túlmenően tárgyalásokat javasol valamennyi, több robbanófejes interkontinentális rakéta felszámolása érdekében.

A ballisztikus rakéták és az atomeszközök elterjedéséből eredő növekvő veszélyt figyelembe véve Bush elnök törekszik az elterjedés megakadályozására és olyan lépések azonnali megtételére, amelyek lehetővé teszik a hagyományos védelem létrehozását korlátozott rakétacsapások ellen. Végezetül javasolta, hogy az USA és a Szovjetunió működjön együtt az atomfegyverek biztonságos ellenőrzése, kezelése, leszerelése és megsemmisítése terén.

Új katonai stratégiánk azon nyugszik, hogy *Amerika biztonsága elválaszthatatlanul össze van kötve Európa biztonságával*. A transzatlanti partneri viszony jelentkezik a NATO-nál is, ami változatlanul az egész Európával kialakított biztonsági kapcsolataink központja marad. Ez a védelmi szövetség elengedhetetlen a biztonság és a stabilitás szempontjából egy gyorsan változó kontinensen. A NATO jelenleg a tárgyalást, az együttműködést és a kollektív védelmet hangsúlyozza. Ez hozzájárult a konstruktív partneri kapcsolatok kialakításához a kelet-közép-európai országokkal, és továbbfejlesztette az EBEÉ, a NATO és a növekvő európai integráció által alapított biztonsági építményt.

Továbbra is aggódunk a Kelet-Közép-Európában, illetve a Szovjetunióban meglévő potenciális politikai és gazdasági instabilizáció miatt. A demokrácia fejlődéséhez szükséges különleges lépéseket, az integrálódó Európát a félelem és az el-

lenségeskedés, a rivalizáló területi követelések, az extrém nacionalizmus és a történelmi ellentétek veszélyeztetik. Úgy gondoljuk, hogy az erős és megbízható Atlanti Szövetség létfontosságú stabilizáló szerepet fog játszani ebben az európai történelem szempontjából kritikus időben.

Új katonai stratégiát dolgoztunk ki, amely figyelembe veszi a kulcsfontosságú geopolitikai megfontolásokat. A fejlettebb európai biztonsági környezet lehetővé tette, hogy a kommunistaellenes és a világméretű konfliktust elrettentő korábbi stratégiánkat összetettebb, rugalmasabb stratégiává alakítsuk, amely határozottan képes reagálni a békét és a stabilitást fenyegető regionális veszélyekre. Új katonai stratégiánkat négy pillérre helyeztük, hogy biztosíthassuk a határozott reagálást a holnap kihívásaira, ugyanakkor csökkenthessük katonai erőinket.

Az amerikai stratégiát szabályozó központi elgondolás változatlanul a potenciális ellenség elrettentése attól, hogy fegyveres erőszakot alkalmazzon az USA, valamint barátai és szövetségesei ellen. Továbbra is fenntartjuk a hatékony hagyományos és nukleáris erőket, amelyek megértetik a potenciális ellenféllel, hogy az agresszió ára meghalad bármilyen valószínűsíthető nyereséget. Korszerű hadászati nukleáris erőink — a korlátozott csapások elleni védelmi rendszerekkel kombinálva — hihető elrettentést jelentenek a potenciális ellenség nukleáris fegyvereinek alkalmazása ellen. A jövőben a NATO biztonságát egy hatékony, repülőgépről indítható nukleáris képesség fogja meghatározni.

A hagyományos erőkkel is szeretnénk elrettentő feladatokat megoldani az előretolt támaszpontok rendszere útján. *Továbbra is fenntartjuk tehát a jelentős — bár a korábbiaknál kisebb — amerikai katonai jelenlétet a világ kulcsfontosságú körzeteiben.* A globális konfliktus csökkenő veszélye lehetővé teszi, hogy az előretolt bázisokon települő amerikai erők létszámát mérsékeljük, ugyanakkor demonstráljuk Amerika elkötelezettségét szövetségeseink számára és egy kezdeti, válságreakáló erő képésével hozzájáruljunk a térség stabilitásához.

Európai erőinket több mint felére csökkentjük, számuk az évtized végére 150 000 fő lesz. A létszám csökkentésével nagy figyelmet fordítunk az átszervezett, nagyobb méretű erőkre, mint a globális fenyegetés esetén szükséges katonai potenciál fontos elemeire. Megtervezzük és megvalósítjuk a szükséges méretű beruházásokat annak érdekében, hogy képesek legyünk mozgósítani, felállítani és kiképezni az egységeket, illetve aktivizálni az ipari háttérrel. Figyelemmel követjük majd a világ helyzetét, olyan jelekre koncentrálva, amelyek szükségessé teszik az amerikai világméretű védelem újjászervezését.

Stratégiánkat arra koncentráljuk, hogy képesek legyünk reagálni azokra a veszélyekre, amelyek a világ biztonságára és stabilitására fenyegetést jelenthetnek. A regionális válságok különbözőek lehetnek, és igen gyorsan kialakulhatnak. Úgy véljük, hogy a regionális agresszor elrettentésére az USA-t, illetve a szövetségeseit és koalíciós partnereit fogjuk mozgósítani a helyi gazdasági és társadalmi gondok megoldására és a gyenge lábon álló demokráciák stabilizálására. Így az amerikai erők válság esetén, az elrettentés vagy a szükséges védelem céljából, képesek lesznek gyors reagálásra.

A fentebbi négy pillért Amerika új katonai stratégiájának gyakorlati megvalósítására tervezett hadászati koncepciók széles skálája támogatja.

Amerika csökkentett katonai erőinek meg kell őrizniük a magas fokú készenlétet,

hogy a kívánt elrettentési és gyors válságbeavatkozási képességet fenn tudjuk tartani. Képeseknek kell lenniük a gyors beavatkozásra, a főirányba történő gyors szétbontakozásra és a térségbe érkezést követően a harctevékenységek azonnali megkezdésére. Az ilyen katonai műveletek magukba foglalják a szövetséges és a baráti erőkkel való komplex együttműködést. Fegyveres erőinknek ennek megfelelően valósághű, magas szintű kiképzést kell folytatniuk és precíz gyakorlatokat kell szervezniük barátaikkal és szövetségeseinkkel az állandó készség elérése és fenntartása érdekében.

Úgy értékeljük, hogy a jövőben erősödni fog a kollektív biztonság elérésére való törekvés, s a világ országainak összefogása az esetleges válságok elhárítására. Ez a nemzetközi biztonsági szervezetek fennhatósága alatt végrehajtott többnemzetiségű akciókban nyilvánulhat meg. A katonai kiadások és a csökkentett külföldi állomásoztatás következtében fokozottabban fogunk támaszkodni a nemzetközi biztonsági kapcsolatokra, mindjobban érvényre jutnak a közös érdekek. Az Öböl-háborúban és a kurdokat segítő akciókban tapasztalhattuk, hogy az USA egyedül általában nem reagál egy válság esetén. Konzultálunk szövetségeseinkkel és barátaikkal, ezt követően közösen dolgozunk a válság megakadályozásán, befolyásolásán vagy megoldásán.

A fegyverzet-ellenőrzés csillapítja a bizonytalanságot és csökkenti az atom-, a vegyi, a biológiai és a hagyományos fegyverzetet. A fegyverzetkorlátozást nemcsak csökkenés elérésére, hanem a nemzetbiztonság növelésére is felhasználják. Ezáltal megpróbáljuk mérsékelni a nemzeti érdekeinket veszélyeztető katonai fenyegetéseket, nagyobb kiszámíthatóságot kapunk a katonai kapcsolatokban és erőink struktúráját egy jobban stabilizáló irányban alakítjuk, ugyanakkor megtartjuk igen fontos katonai képességeinket...

Keressük a lehetőségeket a kollektív védelem növelésére, a régiók stabilizálására, a fejlődő demokráciák erősítésére és a biztonsági támogatási programokon keresztül hozzájárulunk a katonai »szakma« magasabb szintre emeléséhez. A szövetséges vagy baráti országok biztonsági infrastruktúrájába történő investálás nagyban növeli azok képességét arra, hogy ellenálljanak a fenyegetésnek vagy az agressciónak, ugyanakkor válság esetén koalíciós segítséget kapnak..."

Befejezésül McCarthy tábornok hangsúlyozta, hogy egy teljesen új, ígéretes világba léptünk, de a bizonytalanság, az instabilitás és a kiszámíthatatlanság még meghatározó tényező maradt. Az USA-nak megfelelő biztonsági megközelítéssel reagálnia kell erre a szituációra, ami növeli a körzeti stabilitást. Konstruktív kapcsolatokat épít a korábbi ellenfelekkel és a még létező fenyegetéseket a nemzetközi szervezetek keretein belül multinacionális akciókkal oldja meg. Bush elnök kezdeményezései a nukleáris fegyverek csökkentése terén és Gorbacsov elnök arra adott válaszai békésebb, reménykeltő jövőt jósolnak az emberiség számára. Kiemelte, hogy az Egyesült Államok készen van a jövő kihívásainak megfelelni! „Továbbra is ott leszünk a világban, mint barát, megbízható szövetséges és vezető.”

*

Németország biztonságpolitikájáról és fegyveres erőinek feladatáról Hans Frank ellentengernagy, katonapolitikai főcsoportfőnök tartott előadást.

Bevezetőben Németország stratégiai helyzetével foglalkozott, s megállapította,

hogy az jelentősen javult. „A keleti-nyugati konfliktus frontvonalában, exponált helyzetben lévő országunk ma békés és demokratikus szomszédokkal van körülvéve, akikkel több kapocs köt össze, és egyre kevesebb probléma választ szét bennünket.

Európa egésze katonailag biztonságosabbá vált, de politikailag labilisabb lett. Az instabilizálódást kiváltó tényezők — eredetük alapján — »klasszikusan«, majdnem kizárólagosan katonai megoldást sugallnak. A modern biztonságpolitika azonban a jelen történelmi időkben új gondolkodást kíván meg tőlünk a biztonsági kérdések megközelítése terén.

Az új biztonsági megfontolások több elemből állnak. Elsőként kell megemlíteni, hogy *a biztonságpolitikában a katonapolitika mellett a politika más aspektusai egyre nagyobb teret nyernek.* A magunk részéről üdvözljük ezt a szemléletet.

Az európai biztonság és stabilitás a gazdasági és a társadalmi fejlődéstől függ; most az a feladatunk, hogy ne okozunk csalódást a jogos elvárásoknak, hiszen az emberek elkötelezték magukat a demokráciának. Mi, németek keserű tapasztalatokkal rendelkezünk a tekintetben, hogy a politikai bizonytalanság súlyos gazdasági és társadalmi krízisekből ered. A gazdasági és a társadalmi problémák leküzdéséhez adott segítség így nem választható el a német stratégiai gondolkodás alapját képező megfontolásoktól, amely arra épül, hogy az ilyenfajta segítség a biztonságba és a jövőbeni Európába való befektetést jelenti.

Az európai biztonságnak globális dimenziói is vannak. Az elkövetkező időben jövőnket egyre jobban a kontinensen kívüli fejlemények fogják meghatározni. Ez érvényes a nyersanyagok importjára és a szabadkereskedelmi utakra, melyektől az együttműködő Európa mindjobban függővé válik.

Az európai biztonság globális tényezőinek jelentősége azt jelzi, hogy a békét, *a biztonságot és a stabilitást Európában és Európán kívül is létre kell hozni.* Ezen az úton a legfontosabb tényezőt az európai átalakítási folyamat biztonságos és stabilizáló atmoszférája jelenti. Belső funkcióját tekintve az európai biztonsági rendszernek biztonságot kell adnia minden ország számára, és új orientációt kell mutatnia az új demokráciáknak. Egyetlen országról sem szabad elfeledkezni. Garantálni kell minden országnak a törvényes helyet a jövőbeni Európában...

A biztonság széles körű megközelítését a politika terén keressük, de nem szabad megfeledkeznünk a biztonságunkra veszélyt jelentő katonai fenyegetésekről sem. A megfelelő és biztonságos védelmi képesség tehát a jövőben is lényeges szerepet fog játszani. Ebben a vonatkozásban *a fegyveres erőknek alapvető funkciójuk van a stabilitás fenntartása, a béke megőrzése, a válságmenedzselés, a konfliktusok megoldása terén és — ha szükséges — a védelemben.*

A katonai biztonságon itt nem csak számszerű katonai egyensúlyállapotot kell érteni. Az erők minőségét a védelmi orientáltságú struktúra, továbbá a kiszámíthatóság és átvilágíthatóság irányába kell fejleszteni, melyek egy szabad, pluralista társadalmi rendszerű demokratikus országban magától értetődőek. Nagy reményeket fűzünk a fegyverzet-ellenőrzési eljárások folytatásához ezeken a területeken.

Németország számára a NATO a jövőben is az európai biztonsági struktúra gerince és eleme marad. Az egyetlen, teljesen funkcionáló kollektív védelmi intézményként a NATO még mindig a stabilitás garantálója. A szövetség tartós biztonságot ad a változások dinamikus folyamatában.

A NATO alapvető célja a szabadság és a biztonság garantálása a tagállamok részére politikai és katonai eszközökkel, az ENSZ Alapokmány elveivel összhangban. A demokrácia értékei, az emberi jogok tiszteletben tartása és az egyes államok jogrendszere bázisán az Atlanti Szövetség megalakulása óta aktívan dolgozik ebben az irányban az igazságos és a tartós európai béke megteremtéséért. Ezek a gondolatok egyértelműen megfogalmazódtak a HARMEL-tervben, ami a párbeszédet és az enyhülést a NATO-stratégia aktív tényezőjeként említi, a garantált védelmi képesség bázisán.

Az 1990-es Londoni deklarációval a NATO nemcsak demonstrálta a megváltozott politikai feltételekhez való alkalmazkodási képességét, hanem a korábbi ellenfeleknek tett együttműködési javaslattal és a stratégia revíziójának bejelentésével egyértelműsítette, hogy képes kezét nyújtani a stabilizáló pozitív változásoknak Európában, és segítséget adni azok jövőbeni kialakításához.

Az Atlanti Szövetség gondolkodásának előterében olyan törekvések állnak, mint a haderő és a biztonságpolitika más elemeinek kölcsönhatása, a biztonsági lépések és válságmenedzselés összefüggése és nem utolsósorban a védelmi képességek, valamint a fegyverzetkorlátozás kapcsolata olyan megközelítésben, hogy a NATO stratégiájának elemei organikus egységet képezzenek békeidőben, válságban és háborúban, ugyanakkor mindenki számára egyértelműek legyenek és a veszélyeztetettség érzése ne alakulhasson ki.

A német fegyveres erőket a politikai és a katonai változások ellenőrzésének és menedzselésének rugalmas elemévé alakítjuk át. A folyamat során a védelmi képességet olyan stratégiai helyzethez igazítjuk, amely a politikai változásokkal és a szerződésekkel létrejött, s amelyek Európában az elsődleges megfontolásokat képezik.

Fegyveres erőinknek képeseknek kell lenniük a szövetségen belüli feladataikra bármilyen konfliktus esetén, melyek típusban, intenzitásban, a rendelkezésre álló riasztási időben, időtartamban és területileg eltérőek lehetnek.

Az átalakítási folyamatban országunk egyesítésének és a személyi állomány jelenleg is folyó csökkentésének következményeit kihívásként kezeljük, ami csak a szövetségi fegyveres erők kezdeti létrehozásával hasonlítható össze.

A létszám csökkentésének kötelezettségével Németország igen jelentős egyoldalú lépést vállalt. E tekintetben egyértelműen látható, hogy az ország az egyesítésből nem akar katonai előnyökre szert tenni, ugyanakkor úttörő szerepet vállal a fegyverzet-ellenőrzésben és -csökkentésben. Lehetségesnek tartjuk azt is, hogy a jövőbeni európai fegyverzet-ellenőrzési folyamatok az EBEÉ keretében folyjanak.

A német fegyveres erőkre a jövőben három fő feladat hárul:

— a korábbiakhoz hasonlóan garantálják a békét és a szövetséges partnerekkel védik az NSZK-t. Biztosítékokat képeznek a történelmi fejlemények elkerülhetetlen bizonytalanságai ellen és teljesítik szövetségi kötelezettségeiket. Németország ugyanakkor szolidaritást vár el partnereitől is;

— fegyveres erőink az európai katonai egyensúly komponensét képezik. Kielégítik a kiszámíthatóság kritériumát, Európa belső biztonságát szolgálják és elősegítik az európai biztonsági struktúrák fejlődését;

— végezetül a jövőben — az alkotmányos változtatások után — fegyveres erőink készek lesznek a kollektív kötelezettségek teljesítésére a szövetség területén kí-

vül is, amennyiben az ENSZ Alapokmányával összhangban álló közös felelősségünk a békéért és a biztonsáért azt szükségessé teszi.

Ezzel a feladatorientált megközelítéssel meg tudunk felelni nemzeti érdekeinknek és a közösen kidolgozott szövetségi irányelveknek is. Ezt a megközelítést egyértelműsíti, hogy hosszabb távú gondolkodásunkban a szövetségi fegyveres erők felelősségével már az egyesült Németország — mint a nemzetközi békéért is felelős ország — keretében számolunk. Sem most, sem a jövőben nem lehet semmi kétség affelől, hogy az etikailag igazolt fegyveres erőink készek válaszolni bármiféle zsarolásra, fenyegetésre vagy agresszióra, készek megvédeni a belső és a nemzetközi jogrendszert, és végül — ha szükséges — erőinket alkalmazni.

Kohl kancellár 1990. január 30-i, a kormány politikáját tárgyaló beszéde egyértelműen a következők szerint határozta meg Németország pozícióját: *»Nem lehet és nem kell béke mindenáron!«* Az igazolt béke és szabadság összhangban áll az emberi méltósággal.

Számunkra az erő etikailag igazolt alkalmazását az állam központi feladata igazolja, nevezetesen: óvni az emberi méltóságot, amit alkotmányunk a legnagyobb értéként jelöl meg. Az állam van az emberekért, hogy hagyjon számunkra megfelelő teret szabad, személyes döntéseikhez és hogy életüket saját maguk alakítsák. Az emberi méltóság és a szabadság megóvása azonos a szabad demokrácia és a nemzetközi jog védelmével. Ahol ezeket az értékeket veszély fenyegeti, vagy megsértik, az erő alkalmazása — beleértve a katonai erőt — erkölcsileg indokolt és valójában szükséges. Ez a fegyveres önvédelemre berendezkedett demokrácia alapelve.

A biztonságpolitika eszközeként a fegyveres erők besorolása változhat, de jelentőségének elve, mint a politika eszköze, nem kérdőjelezhető meg. Akik nem teszik meg a védelmi képességhez szükséges intézkedéseket, nem fognak rendelkezni a szükséges politikai vagy szövetségi akció lehetőségével a döntő területen annak érdekében, hogy segíthessenek a holnap világának megformálásában.

Szövetségi fegyveres erőink a hatalom katonai eszközeit képezik és azok is maradnak egy igazolt és erkölcsileg alátámasztott biztonságpolitikában. *Fegyveres erőink létét nem a negatív értelmű fenyegetés, hanem a pozitív töltésű oltalmazási funkció határozza meg.* Ezen ok miatt a szövetségi fegyveres erők feladata és felkészítése nem tartalmaz ellenséges sztereotípiákat vagy külső fenyegetési koncepciókat. Katonáink vezetésében és kiképzésében a meghatározó tényező az, hogy növeljük demokratikus felelősségérzetünket. Ezek az elvek tükröződnek társadalmi rendünk etikai és törvényi alapjaiban.

Különös öröm számomra, hogy kapcsolataink a fiatal demokráciák — korábbi ellenfeleinek — hadseregeivel kedvezően alakulnak. Közös célunk marad a béke és a szabadság megszilárdítása Európában, hogy megadjuk belső békéjét és külső biztonságát. Fegyveres erőivel Németország hozzá fog járulni, hogy ezeket a célokat megvalósíthassuk.”

Varga József

A párizsi békeszerződés előkészítése időszakában megfogalmazott biztonságpolitikai elképzelések

A szerző a második világháborút követő időszak eseményei és történései tükrében mutatja be a Magyarország biztonságának és függetlenségének megőrzésére 1945–1946-ban megfogalmazott biztonságpolitikai elképzeléseket. Az elképzelés mának szóló üzenete az a megállapítás, hogy a kis államok, így Magyarország függetlenségét és területi szuverenitását is csak nemzetközi garanciák biztosíthatják. Bemutatja az ország biztonsági és hadseregépítési szükségletei igényeihez igazodó erőfeszítéseket és a megvalósítás nehézségeit. Utal az ország biztonságot befolyásoló geopolitikai adottságokra, valamint a biztonsági elképzelés megvalósításának gazdasági és pénzügyi lehetőségeire, kildátalanságaira is.

A második világháború és az azt követő időszak eseményei és történései mellett talán kevésbé ismertek azok az elképzelések, melyek Magyarország biztonsága és szuverenitása garantálásával, valamint az új demokratikus hadsereg építésével kapcsolatosan az 1945 és 1946-os években megfogalmazódtak. Ezek a tervek már azért sem váltak közismertté, mert többségük megmaradt elképzelésnek. Az események más irányba terelték az egész biztonságpolitika ügyét. Mindezek ellenére figyelemre méltóak azok a számvetések, amelyek akkor készültek, mivel megmutatják az önálló és szuverén Magyarország biztonságához nélkülözhetetlen fegyveres erő megteremtésének nehézségeit és gondjait. A vezérkari tervek a béke-előkészítő tárgyalások időszakában készültek, és így óhatatlanul tartalmazták az akkori reményeket és a magyar problémák békekötés útján történő rendezésének vágyát, de rámutattak azokra az objektív tényekre is, melyek hazánk lehetőségeit, a fegyveres erők építése nehézségeit hosszabb távra szűkítően előrevetítették. Természetesen egy ilyen rövid tanulmányban nem lehet minden tényezőt és tervet a maga részletességében bemutatni, ezért itt csak a gondolatok felvillantására és az elképzelések lényegének értékelésére van mód.

A második világháború végére Magyarországnak lényegében nem volt számottevő katonai ereje. Az ország területén dúló harcok, a „kiugrás” megghiúsítása, majd a kiürítés következtében az alakulatok felmorzsolódtak, jelentős részük vagy Keleten vagy Nyugaton hadifogságban volt. A fegyverszüneti szerződés engedélyezte

ugyan nyolc, nehézfegyverzettel ellátott hadosztály felállítását, ez azonban csak részben valósult meg, a béke-előkészítés időszakában — a szovjet haderő felügyelete és ellenőrzése alatt — és ezek közül is csak kettő működött.

A háború gyors befejezése a hadműveleti szempontok helyébe a hadsereg demokratikus szellemű átalakulását léptette. A honvédség csökkentése és átszervezése a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) javaslatai alapján történt, mely a tisztképzést megszüntette és a szükséges kiegészítésekre tiszthelyettesek, tartalékos tisztek átételét engedélyezte.

Ez volt a kiindulópont. A Honvédelmi Minisztériumban megkezdték a béke-előkészítés katonai vonatkozású terveinek előkészítését. A Külügyminisztériumban a béke-előkészítési osztály hangolta össze ezt a tevékenységet és készítette el a végső előterjesztéseket. A békeszerződés utáni időszakra a biztonság, a honvédelem és a hadsereg kérdéseit a következők szerint fogalmazták meg:

„A békeszerződésben engedélyezendő hadsereg szervezését

- 1) a fegyverszüneti egyezményben biztosított kötelességeinkre és jogainkra, továbbá,
- 2) az Egyesült Nemzetek közé való felvételünket óhajtva és kérve: az Egyesült

Nemzetek alapokmányára fektetve képzeljük el.

Nem akarunk békebontók lenni. Az elmúlt háború annyira mélyen szántott a magyar földben, a szabadságszerető magyar lelket olyan megrázkódtatásba és válságba sodorta, hogy elpusztultságunkban nem is tudnánk azok lenni. Csak egyet kérünk: szomszédainkkal való egyenjogúság elve alapján biztosítsassék jogunk és lehetőségünk hadseregünk fenntartására.”¹

A parlamenti pártoknak is megküldték azt az emlékeztetőt, mely a biztonságpolitikai elképzelések sorában primátust biztosít az ENSZ-nek és annak fegyveres szervezetének. Az indoklás a következőképpen szólt:

„Magyarország mint szuverén állam igyekezni fog biztonságát az egyesült és kollektív biztonságon belül a jogos védelem határáig saját hadseregére és népére alapozni, nehogy újra a lefegyverzettsége miatt is áldozatává legyen a Duna-völgyi biztonságot fenyegető erőknél. Magyarország — mint kis állam — feltétlen bizalommal viseltetik az Egyesült Nemzetek alapokmányában lefektetett elvek iránt, mely hitet tesz a nagy és kicsiny nemzet egyenjogúsága mellett és biztosítani kívánja azt, hogy fegyveres erő alkalmazására, ha csak közös érdek nem kívánja, sor többé ne kerüljön.”²

Ebből a néhány mondatos idézetből is jól érzékelhető, hogy az ország biztonsága szempontjából első és legfontosabb helyre a biztonság egyetemes garantálásának elvét tették. Meghatározó szerepet szántak az ENSZ-nek és annak határozatainak, a tervezett ENSZ-fegyveres erőknél. Ennek oka többek között nem volt más, mint az erőviszonyok mérlegelése alapján levont azon következtetés, mely szerint Magyarország a környezetéből ért bárminemű támadás esetén szűkös lehetőségei alapján tartósan nem lenne képes védekezni. Ilyen esetben függetlenségét és területi szuverenitását csak nemzetközi garanciák szavatolhatják vagy adhatják vissza.

A számvetések közt egy érdekes elemzés is készült, melyben a második világháború történései alapján a katonai erőknél a német haderő elleni ellenállásának az időtartamát foglalták táblázatba. Az elemzés szerint az európai államok „tapsztalati gyengesége” a következő képet mutatta:³

	Katonai erő hadosztály	Kiképzett férfi millió/fő	Ellenállási képessége nap
Lengyelország	60	3	43
Csehszlovákia	29	1,5	0
Románia	37	1,5	0
Franciaország	80	3,5	36
Jugoszlávia	32	2	21
Dánia—Norvégia— Hollandia—Belgium			4—14
Magyarország (1944. március 19-re utal az adat)	27 dandár	0,5	0

Ezekből a tényekből, valamint az ország katonai erejének és lehetőségének korlátozottságából kiindulva a magyar hadsereg szervezetét (létszám, fegyverzet, fegyvernemek) úgy tervezték kialakítani, hogy alkalmas legyen fegyveres támadás esetén az önvédelem jogának gyakorlására mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács felhívására a nemzetközi fegyveres erők meg nem érkeznek (ENSZ Alapokmány 51. cikk). Mindebből következően a hadsereg feladatai közé kellett iktatni ezen erők tevékenységének segítését, könnyítését, beleértve a szabad átvonulás jogának biztosítását is (ENSZ Alapokmány 43. cikk). Ezen elképzelés jegyében tervezték a repülőterek és a közlekedési utak kijelölését és a közlekedési, valamint a műszaki szolgálatok megerősítését.

A vezérkar elgondolásokat készített a Biztonsági Tanács által kijelölt korszerű fegyvernem (ejtőernyős) számára, a megfelelő felvonulási területek (leszálló- és kikapóhelyek, raktárbázisok stb.) kialakítására. A magyar hadsereg békefenntartó szerepével is számoltak. Ezért megfogalmazták azt a követelményt, amely szerint a Biztonsági Tanács felhívására rendelkezésre bocsátandó haderőnek korszerűen kiképzett és felszerelt, támadó jellegű, kis méretű hadseregnek kell lennie, hogy az elvállalt kötelezettségnek minden tekintetben eleget tudjon tenni. A hadsereg megerősítéséhez a szövetséges hatalmak katonai segítségnyújtásával is számoltak.

A tervezett haderő felszerelése és korszerűsége tekintetében az volt a cél, hogy a környező államokéval azonos szervezettel rendelkezzen. Az alapelveként rögzített követelmények közt szerepelt, hogy:

„Magyarország biztonsága szempontjából olyan védőhadseregre van szükség, amely váratlan támadás esetén 2—3 heti, míg várható, feszültségből keletkező agresszió esetén 1 heti védelmet tesz elméletileg szükségessé.”⁴

A béke-előkészítés során az egyetemes biztonság elve alapján elismert önvédelem jogának és lehetőségének elismerésén túl még egy tényezőre igyekeztek felhívni a figyelmet, mégpedig arra, hogy a *fegyverkezés egyenjogúsága nem elégséges, szükség van a fegyverkezés ellenőrzésére is.* „Minderre azért van szükség, mert az agrárállamok (így Magyarország is) gazdasági adottságaik miatt nem képesek korszerűen felszerelt állandó hadsereg fenntartására. Az idegen eredetű hadianyag pedig bizonyos fokú elkötelezettséget is jelent. A hadianyaggyártást és -szállítást ezért is nemzetközileg ellenőrizni kell és nemzetközi szabályozása is kívánatos lenne.”⁵

Az elemzésekben, a Magyarország háborús szerepével kapcsolatos okfejtések sorában visszatérő elemként szerepelt a trianoni békefeltételek okozta sérelmek fel-

emlegetése. A hangsúlyaiban eltérő, ugyanakkor alapjaiban azonos értékelések végkövetkeztetése volt, hogy

„az elmúlt háború megmutatta azt, hogy a kis államok, de különösen a lefegyverezettek, hogyan váltak az életterét tágító német állam áldozatává, s hogyan váltak csatlósokká az érdekszférákra bontott világban. A kis államok erős és korszerű haderőt fenntartani már csak technikai adottságaik (hadiipar, kísérletezési lehetőségek hiánya) miatt is nehezen tudnak és így, ha a világ nem az egyetemes biztonság elvén épül fel, bármikor megszállhatók, és felhasználhatók lesznek.”

Néhány adat a hadseregépítés személyi és hadiipari feltételeiről

Nem szorul különösebb bizonyításra az a tény, hogy Magyarország a legsúlyosabb veszteségekkel fejezte be a háborút. A hadseregépítés személyi feltételei — a fegyverezettel történő ellátáshoz és az anyagok biztosításához képest — egészen kedvező képet mutattak. A SZEB-hez 1946 januárjában küldött jelentés alapján Magyarország 8 922 000 lakosságából 4,4 millió a férfi, akik közül 3,2 millió volt tekinthető hadkötelesnek (21—60 év közöttiek). A kerületi parancsnokságokon a jelentés elkészültéig 590 440 tartalékos, köztük 20 024 tartalékos tiszt és 25 247 tartalékos tiszthelyettes tett eleget jelentkezési kötelezettségének. Úgy számoltak, hogy 2,6 millió katonai szolgálatra behívható férfilakossal rendelkeznek, akik közül 290 000 fő háborús tapasztalattal is rendelkezik.

A hivatásos állományt érintően ellentmondásosabb volt a kép. A SZEB betiltotta a tisztképzést. Az igazolóeljárások alapján igazoltanak számított és tényleges beosztásban szolgált: 24 tábornok, 1726 tiszt és 1289 tiszthelyettes. Ezenkívül a még nem igazoltak és a beosztás nélküliek száma elérte a 8000 főt.⁶ A számok mutatják, hogy a személyi feltételek több változat kidolgozását is lehetővé tették és lényegében a békedöntéstől függően alakíthatóak voltak.

A tervezhető, az ország lehetőségeivel összhangban álló hadsereg létszámát többféle variációban is kidolgozták. Az elfogadott változat az évenkénti újoncsorványt 60 000 főre prognosztizálta. Abból indultak ki, hogy a két háború közti időszakban az évenként behívható korosztályok létszáma — csökkenő tendenciát mutatva — 105 000 és 88 000 közt változott. Az egyes korosztályok számából, a sokévi tapasztalatok alapján, levonták azt a 30 százalékot, amely katonai szolgálatra alkalmatlan volt. Így formálódott a sorállomány egy-egy évfolyamának tervezhető létszáma.⁷

Ha mindehhez hozzászámoljuk a hivatásos állomány szükséges számát is (40 újoncra 1 tiszt, 2 tiszthelyettes és 4 tisztes), valamint a parancsnokságokat és a törzseket, akkor az mintegy 20 000 főt tesz ki. Ezek figyelembevételével alakult volna ki egy olyan hadsereg, amelynek létszáma 80 000 fő és annak pedig hozzávetőlegesen egynegyede lett volna hivatásos katona.⁸

Az elméleti és a személyi lehetőségek alapján az ország lakosságából, nagyobb megterhelés nélkül, 200—300 ezres hadsereg lett volna felállítható. A fiatalabb korosztályok (21—35 év közöttiek) tényleges katonai szolgálata mellett az idősebb korosztályokból (35—60 év közöttiek) olyan „milícszervezet” felállítását tervezték, amely területvédelmi feladatot látott volna el.

Végkövetkeztetésként megállapítható, hogy a hadsereg és a népesség aránya alapján létrehozható legnagyobb haderőlétszám az összes többi lehetőségénél kedvezőbb képet mutatott. Mindennek ellenére az ország nagyon is szűkös erőforrásait figyelembe véve végül a 70 000-es létszám alakult ki optimális nagyságrendként.

A leendő hadsereg szervezeti felépítésénél a háború előtti, pontosabban az 1944. évi, 1. hadsereg hadrendjéből indultak ki és 4 területi parancsnoksággal számoltak. A felépítésére két változatot dolgoztak ki. Az *első változat* szerint: 12 seregtestet, melyek közül 8 gyalogos, 3 gyors (2 páncélos és 1 lovas), valamint 1 repülősseregtest; a *másik változat* szerint: 8 gyalogdandárt, 1 páncélosadosztályt; 1 lovasdandárt; 1 repülődandárt, valamint 1 határvasdandárt terveztek. Az egyes seregtestek felépítésének tervezése során elsősorban a különleges seregtesteket (páncélos, lovas és repülő) tervezték magasabb szinten tartani azért, hogy a későbbiek során minél több korszerű technikai eszköz kezelésére kiképzett tartalékkal rendelkezzenek. Hasonló szempontok alapján a szakcsapatok létszámát is nagyobbra tervezték, ugyanakkor a célok közt szerepelt, hogy minél kevesebb parancsnokság legyen.⁹

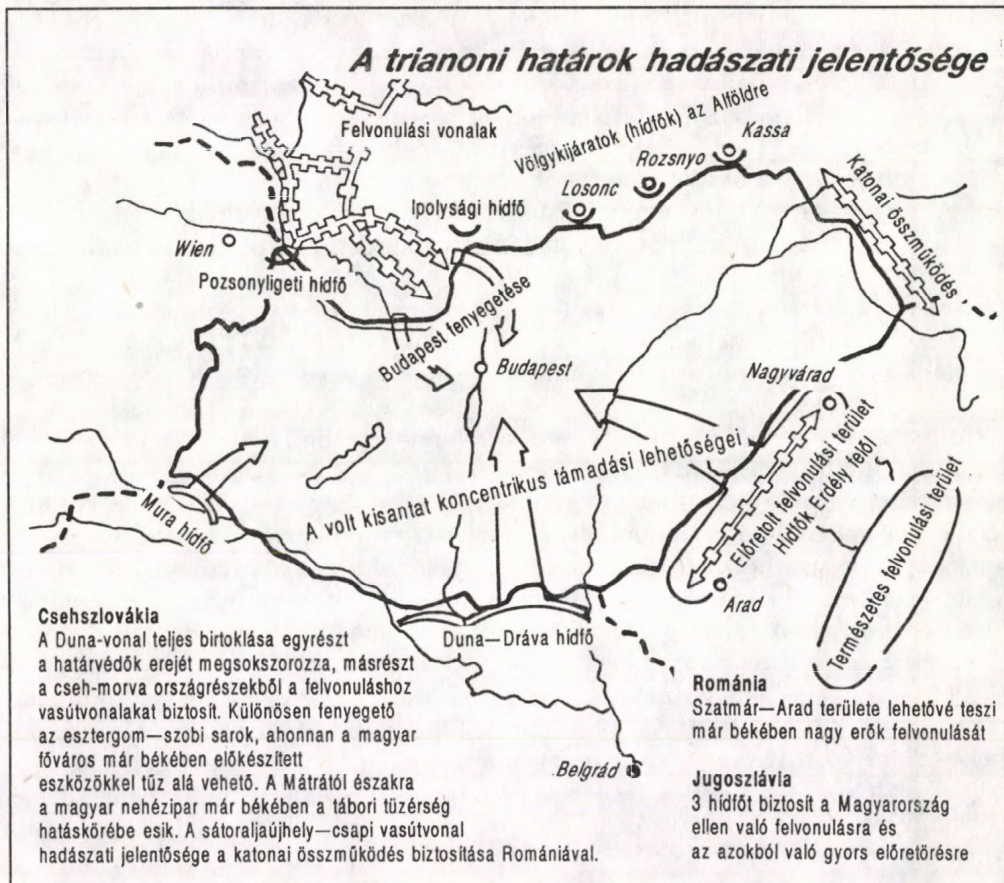
A gyakorlati megvalósítást a meglévő 2 hadosztály fokozatos fejlesztésével, a hadrafogható férfiak kiképzését korosztályonként legalább egy évi szolgálati idővel vagy milícia alapon, kevesebb szolgálati idővel tervezték. A tiszti és a tiszthelyettesi kar kiképzését más demokratikus államok kiképzési rendszeréhez hasonlóan gondolták megvalósítani. Mindehhez hozzátették, hogy *amíg Magyarország nehézfegyverekkel és katonai felszereléssel nem rendelkezik, a felállítandó seregtestek békefeladatokat oldanak meg.*

Magyarország geopolitikai adottságai

A trianoni békeszerződés elfogadtatása óta a katonai számvetések számunkra mindig kedvezőtlen képet mutattak. Az alapvető vélemény az volt, hogy *a szerződés Magyarországot katonailag a teljes védtelenség állapotába helyezte. A békeszerződés aláírása után a magyar katonai erő kedvezőtlen helyzetbe került. Magyarország, szemben Csehszlovákia 150 000, Románia 125 000, Jugoszlávia 130 000, összesen 405 000 fős haderővel szemben, 35 000 fős hadsereget tarthatott fenn.*

Nemcsak a létszámbeli aránytalanságok voltak súlyosak, hanem a minőségbeli különbségek is. Mindennek végkövetkeztetése az volt, hogy *Magyarország teljesen súlytalanná vált, megszűnt katonapolitikai tényező lenni.*¹⁰ Ez az alapgondolat a második világháború utáni béke-előkészítés során is visszacsengett és ebből kiindulva vetették fel a hadászati határok problémáját. A Honvédelmi és a Külügyminisztérium ezzel kapcsolatos véleménye eltérő volt. A tárgyalások és a viták ismertetésére a jelenlegi keretek közt nincs mód, csak megjegyezzük, hogy lényegét az a remény képezte, amely szerint ezt a kedvezőtlen helyzetet a párizsi béketárgyalás keretében talán majd mód nyílik orvosolni. A mellékelt vázlat jól mutatja a katonai szempontokat. Néhányan ugyanakkor azt képviselték: az együttes biztonság elve — a második világháború tapasztalatai alapján is —, amely a légi és a páncélos hadviselés révén a szűk lehetőségű harcászati szempontokat kibővítette, nem tulajdonít jelentőséget az ún. „hadászati határoknak”; a határmegvonásnál az igazság szempont-

jainak érvényesülését kívánják az alapkormány 7. cikkben jelzett „jósomszédi viszony” kialakítása végett.¹¹

A vázlat Magyarország háború előtti fenyegetettségéből és a második világháború hadászati hadműveleteinek tapasztalataiból kiindulva a védelem felépítése szempontjából kedvezőtlen terepszakaszokat szemlélteti

A gazdasági és a pénzügyi lehetőségek kilátástalansága

Az előzőekben elemzett elméleti létszámú haderő azonban még akkor sem lett volna fegyverben tartható, ha Magyarország nem a békekötés előtt állt volna és ha teljesen szabad kezet is kap, ugyanis az anyagi feltételek teljesen lehetetlenné tették egy ilyen nagyságrendű hadsereg felszerelését. A Honvédelmi Minisztériumban a béke-előkészítő tárgyalásokra készített számvetések során arra a megállapításra jutottak, hogy

„azt az esetet is feltételezve, hogy az ország teljes szabad kezet kap a fegyverkezés és a hadseregfejlesztés terén — amit nem is kérünk és nem tartunk szükségesnek —, nem volna képes a maximális haderő felállítására még akkor sem, ha azt tőle követelnék”.¹²

Mindennek okai a háborús károk és a jóvátételi kötelezettségek terhei voltak. Mind-ezeken túlmenően a magyar hadiipar önmagában sohasem volt képes felszerelni a hadsereget. Ennek oka nem más, mint hogy először is a trianoni békeszerződés megkötése miatt Magyarország 17 évig nem fegyverkezett. A második világháború előtti és alatti erőfeszítések is úgy jellemezhetők, hogy a magyar ipar ezen idő alatt mindössze 5 szövetséges hadosztály szervezetének megfelelő szárazföldi haderő és 4 repülőszázad felfegyverzésére volt képes.¹³ Természetesen ehhez még hozzá kell számolni a minőségi különbséget és elmaradást, mely a harckocsi, a repülőgép és a géppisztoly gyártása területén igencsak nagy volt.

A szövetséges hatalmak részéről fegyverkezés gondolata ugyan megfogalmazódott, ekkor azonban még a magyar hadsereg minden fegyverzete és hadiüzeme hadizsákmánynak minősült és a felállított két hadosztály fegyverzetét is a szovjet hadsereg biztosította. A magyar hadsereg a háború végére fegyverzetét lényegében teljes egészében elvesztette. Nem úgy Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia. Ezen országok hadseregei megőrizték, sőt fel is újították és teljesebbé tették fegyverkészletüket. Például a jugoszláv partizánok ellátását a szövetségesek biztosították, a cseh ipar és így a hadiipar megmaradt, a románok pedig az átállás során őrizték meg a katonai potenciáljuk ezen elemét.

A háborús pusztítás és a jóvátétel pedig kilátástalanná tette a saját erőből történő ellátás megoldását. A lerombolt és a leszerelt gyárak mellett a nyersanyagkészletek hiánya olyan helyzetet teremtett, hogy például ha az alumínium, a króm- és a molibdénkészleteket csak repülőgépgyártásra fordítják, akkor is egy szállítórepülőgép előállításához szükséges alumíniumötvözet mennyiségének csupán egytizedét tudták volna legyártani.¹⁴

Ebből a kilátástalan gazdasági helyzetből következett, hogy az új demokratikus magyar honvédség fejlesztését hosszabb távon tervezték megvalósítani. Még az 1947. évi tervek is tízéves fegyverzetfejlesztéssel számoltak, és alapvetően a szövetséges hatalmak fegyverfejlesztési segítségét igényelték. Igaz, mindig hangsúlyozták, hogy a kis államok szuverenitásának megőrzése érdekében saját hadiipar fenntartásához állami erőfeszítésekre van szükség. Nem tartották elfogadhatónak, hogy minden fegyvert importáljanak, ugyanakkor arra is figyelmeztettek, hogy a hadsereg ellátása nem függhet a magáncégek piaci viszonyaitól. Ennek érdekében szigorú állami rendszabályokra van szükség.

Befejezésül érdemes felidézni dr. Kosáry Domokosnak a béke-előkészítéssel kapcsolatos két elvi jellegű megállapítását. A béke-előkészítés szerves folytatása a békepolitika, az egyik a másikon épül fel. Az alapelvek közül az egyik ilyen tanulság általános, mondhatni világpolitikai természetű és világosan leszűrhető a két világháborúban Németország oldalán történt részvételünk eredményeiből. Így hangzik:

„Magyarország nem keresheti nagyhatalmi imperializmus oldalán a maga esetleges kis hasznát. Az ilyen imperializmus előbb-utóbb szembetalálja magát a nemzetek többségével. Világpolitikai konfliktusba keveredik és abban alulmaradva önmagánál is mélyebbre rántja a csatlakozó kis népeket”.¹⁶

Ebből következik, hogy a magyar politikának ma még sokkal inkább, mint bármikor, a nemzetközi megértésre, a nagyhatalmak együttműködésére kell alapulni és minél előbb be kell kapcsolódni annak nemzetközi szervezetébe.

A másik, szintén történelmi tanulságból adódó alapelv, a közelebbi dunai tájra vonatkozik. Tömören így hangzik:

„Magyarországnak nem szabad engednie, hogy a környező négy dunai állam (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, Ausztria) közül három egységes, közös frontban vegye őt körül. Vagy pozitív formában: a környező négy dunai állam közül legalább kettővel olyan viszonyt kell létesítenie, mely kizárja, hogy azok közül bármelyik a maradék kettővel közös frontot alkosson Magyarország ellen”.¹⁶

Ebből következik: egyik legfontosabb feladatunk — egy mára szóló üzenet is —, hogy viszonyunkat minden egyes szomszéd néppel a lehetőség szerint megjavítsuk és normalizáljuk.

Mindennek kiegészítése még az a gondolat, mely szerint

„Az igazi célt azonban ezzel még nem érjük el és nem érnénk el akkor sem, ha ennek kedvéért eszünkbe jutna nyílt és pozitív formában teljes területi és etnikai érdektelenséget bejelenteni minden irányban. Ez csak pillanatnyi nehézségek csökkentésére lenne jó, némely esetben még azok teljes megoldására sem. A gyűrű lehetősége még fennállna az etnikai, politikai helyzet adottságai folytán. Ezt a lehetőséget csak dunai alapelvünk céltudatos alkalmazásával küszöbölhetjük ki.”¹⁷

Irodalomjegyzék

1. UMKL. Külügyminisztérium béke-előkészítési osztály: Emlékeztető a Szövetséges Hatalmakhoz. XIX-J-1-a.
2. HL. HM. 1945. Bé.e. A (VI.) 2. 4. old.
3. UMKL. Külügyminisztérium béke-előkészítési osztály XIX. J-1-a. 34.534/el.
4. UMKL. Külügyminisztérium béke-előkészítési osztály XIX. J-1-a. III/5 — 264/res.
5. uo.
6. HL. HM. 1946. 2906/el. SZEB-nek küldött jelentés.
7. HL. HM. 1945. Bé.e. Magyarország jövő katonai biztonsága és hadseregszervezésének problémái. 10. oldal.
8. Uo. 15. old.
9. Uo. 17. old.
10. HL. HM. 1945. Bé.e. Magyarország katonai biztonsága az első és második világháború között. 2. old.
11. HL. HM. 1945. Bé.e. A (VI.) 2. 6. old.
12. HL. HM. 1945. Bé.e. A (VI.) 12. 2. old.
13. UMKL. Külügyminisztérium béke-előkészítési osztály XIX. J-1-a. I/1—12 B. 7. old.
14. Uo. 12. old.
15. HL. 1945. HM. Bé.e. A (V) 3. 13. old.
16. Uo. 14. old.
17. Uo. 16. old.

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára (62 leütés, 30 sor) gépeltessék, másfeles sortávolsággal. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 20—22 gépelt oldalnyi terjedelmet.

A felsorolt téma szemléletesebb bemutatására vázlatok, ábrák, esetleg jó minőségű fotók (fekete-fehér) is beküldhetők. A vázlatokat lehetőleg tussal (egy színben) elkészítve, arányos méretekkel és nyelvtanilag (szakmailag) kifogástalan szövegezéssel kérjük.

A beküldött cikkekhez, tanulmányokhoz készítsenek 10—12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát. Külön mellékelt lapon vagy a cikk, tanulmány végén tüntessék fel: teljes nevüket, rendfokozatukat, valamint irányítószámmal ellátott pontos munkahelyi és lakcímüket, esetleg telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a *Hadtudomány szerkesztőbizottság* címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9—11. Pf.: 15.) küldjék meg.

A *kézirat közlési ideje* — a cikk elfogadása esetén — 3—6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, mondanivalót nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

HADTUDOMÁNY — HADÜGY

Bognár Károly—Móricz Lajos—Mórocz Lajos

A hadtudomány értelmezése és helye a magyar tudományos életben

Az ország megváltozott helyzete és a nemzetközi körülmények arra készítetnek bennünket, hogy újragondoljuk a hadtudomány alapkérdéseit. A magyar hadtudományt a közfelfogásban és a tudománypolitikában azonos „jogállásúvá” kell tenni a többi tudományággal. A szerzők e törekvéstől vezérelve, a hazai és a nemzetközi tapasztalatokat is áttekintve, a hadtudomány fogalmának újszerű értelmezésére tesznek kísérletet. Részletesen kitérnek a hadtudomány helyére és szerepére, tárgyára, bemutatják részterületeit, s bizonyítják, hogy hazánkban e tudománynak meglévő kritériumai alapján létjogosultsága van, művelése nemzeti érdek.

Hazánk a politikai-társadalmi fejlődés, a demokratikus átalakulás olyan szakaszához érkezett, amikor a tudományos életben is számos alap- és kiinduló kérdést újra kell fogalmazni. Ennek jogszabályi rendezése folyamatban van. A szabályozási folyamat — véleményünk szerint — jó alkalmat kínál arra is, hogy a hadtudományt az eddiginél jobban bevonjuk, beillesszük a magyar tudományos életbe, s így annak megújult része, gazdagító kiegészítője legyen. Ennek feltétele azonban, hogy az egyetemes nemzetközi hadtudomány fejlődési irányainak, hazánk sajátos helyzetének, s a belátható jövő követelményeinek megfelelően, újszerűen meghatározásra kerüljenek a magyar hadtudomány lényegi kérdései.

A hadtudomány eddigi nemzetközi és hazai értelmezése

A hadtudomány — mint a tudomány önálló ága, részterülete — az ókori Görögországban alakult ki azáltal, hogy kivált a filozófia tudományából. Az időszámítás előtti IV—I. században az ókori Görögországban és Rómában már rendszerbe foglalták az összegyűjtött háborús és katonai ismereteket. Ezt követően a hadtudomány önállóan fejlődött, azonban mindig kapcsolatban volt a többi tudományággal, különösen a politikai-társadalmi, a gazdasági, a műszaki-technikai szférákban elért haladással, támaszkodott azok eredményeire, ugyanakkor ösztönzően is hatott rájuk.

Napjainkig a hadtudomány fogalmát általában úgy értelmezték, mint a hadviselés, a fegyveres küzdelem előkészítésének és megvívásának törvényszerűségeit, elveit, gyakorlatát vizsgáló önálló ismeretrendszert, amely szervesen illeszkedik a tudományok átfogó láncolatába.

A magyar hadtudomány az elmúlt 40 évben a szovjet katonai ismeretrendszeren alapult, ahhoz igazodott. Az 1983-ban megjelent legutóbbi szovjet katonai enciklopédiában a „vojennaja nauka” címszó után az alábbiakat találjuk: „*A hadtudomány a háború jellegéről és törvényeiről, a fegyveres erők és az ország háborúra való felkészítéséről, a háború megvívásának módjairól szóló ismeretek rendszere.*”¹ Ehhez a meghatározáshoz a szerzők még hozzáfűzik, hogy a hadtudomány tanulmányozza a háború menetének és kimenetelének függőségét a hadviselő felek politikájától, gazdaságától, az erkölcsi-politikai, tudományos-technikai viszonyaitól, katonai lehetőségeitől. Tanulmányozza továbbá a háború katonai-technikai előkészítésének és megvívásának módszereit, a feltételezett méretekkel, a résztvevő feleknek a fegyveres küzdelemben alkalmazandó állományával és eszközeivel. *A hadtudomány alapvető tárgya a Magyar Katonai Lexikon szerint — a háborúban a fegyveres küzdelem vizsgálata.*

A hadtudomány legfontosabb alkotóelemeit, rendszerezett ismereteit az enciklopédia így rögzíti:

- a hadművészet elmélete;
- a fegyveres erők építésének elmélete;
- a katonai kiképzés és nevelés elmélete;
- a hadigazdaság és a fegyveres erők hadtápjának elmélete;
- a katonai vezetés elmélete;
- a hadtudomány általános elmélete;
- a hadtörténelem tanulságai.

A volt Varsói Szerződés országában — s hazánkban is — azonos fogalmak és meghatározások voltak használatosak, nem lényegi, inkább szofisztikai eltérésekkel.

A hadtudomány ilyen értelmezésének ideológiai, politikai szemléleti okai voltak. A volt VSZ-országok politikai és katonai felső vezetése a két társadalmi rendszer közötti háború elkerülhetetlenségéből indult ki. A hadsereget egyértelműen a politika végső, háborús eszközének tekintették. A hivatalos, doktrinális nézetek 1987-ig alapozódtak, hogy a két szövetségi rendszer országai közötti bármilyen fegyveres összeütközés mindenképpen általános rakéta-nukleáris világháborúvá szélesedik, amelynek a kapitalizmus társadalmi rendszerkénti megszűnését kellett volna eredményezni. Így a háborút közvetlenül megelőző helyzettel, a különféle fegyveres konfliktusok, illetve azok visszafejlesztésének vizsgálatával az úgynevezett „szocialista” hadtudomány nem is foglalkozott.

A NATO tagállamaiban nem ennyire egységes, egyértelmű a hadtudomány értelmezése és tartalma. Az angolszász országokban a *stratégia*, mint legfelső, összegző kategória foglalta és foglalja össze a konfliktusok és háborúk elméleti tételeit és gyakorlati rendszabályait. Más nyugat-európai országokban viszont ismert, ma is alkalmazott, sőt jelenleg is formálódó, alakuló kategória a hadtudomány, mint az egyetemes tudomány része.

Így például a Német Szövetségi Köztársaságban a Bundeswehr parancsnoki akadémáján a 70-es évek közepén egy munkacsoport meghatározása szerint: „*A hadtudomány: mindazon ismeretek megszerzésére irányuló törekvés, amely a fegyveres erőknél levő személyek és tárgyak, valamint azok rendezett összességére vonatkoznak.*”

A fogalom részét képezik az ezekből levezetett tételek és azok meghatározott módszerek szerinti alkalmazása.

A hadtudománnyal intézményesen a katonai és a nem katonai szervezetekben egyaránt foglalkozhatnak.²

Az egyik osztrák folyóiratban 1981 végén³ megjelent tanulmány szerint a korszerű hadtudomány tartalmához az alábbi területek tartoznak.

a) *A háború lényegének*, okainak, jellegének és formáinak elemzése, társadalmi következményeinek, befolyásoló tényezőinek, típusainak és kitörésük problémáinak vizsgálata.

b) *A háború megnyerhetősége*, a hadművészet s ezen belül is főleg a hadászat elemzése, a műszaki-technikai és ellátási feltételek fejlődése, a haderőszervezés, a kiképzés és a nevelés problémái, a fegyveres (nukleáris és hagyományos) küzdelem általános jegyeinek és a háború eszkalálódása megakadályozásának vizsgálata.

c) *A háború előkészítése*, a katonai doktrínával összefüggő problémák, a jövőben lehetséges háború politikai stratégiájának és hadászatának, az ország és a fegyveres erők felkészítése módjának és hatékony alkalmazásának kutatása.

d) *A háború megelőzése*, az elrettentés, a fegyverzet-ellenőrzés, a válságkezelés, a konfliktuselemzés, a békekutatás és a békepolitika elméleti és cselekvési irányelveinek vizsgálata.

Ez a meghatározás azért is érdemel megkülönböztetett figyelmet, mivel először jelenik meg benne a hadtudomány egyik feladataként a háború megelőzése. Másrészt rámutat, hogy a háború mellett a válsághelyzeteket és a konfliktusokat is vizsgálni kell.

A Bundeswehrben 1987—1988 fordulóján az előbbihez hasonlóan határozták meg a hadtudomány tartalmát, mint a nyugati országokra érvényes modellt.⁴

A hadtudomány nemcsak önálló kutatási objektummal és rendszerezett ismeretekkel rendelkezik, hanem a reá jellemző terminológiai bázissal is. Ezeket az egyes országokban katonai értelmező szótárakban és lexikonokban foglalták össze. Így segítették elő az egységes értelmezést, az egy nyelven való beszélést. Ennek ellenére az egyes országokban alkalmazott fogalmak nem mindig takarnak azonos tartalmat, ami értelmezésüknél gyakran nehézséget okoz.

Emellett a hadtudománynak vannak sajátos kutatási szakmódszerei is. Ezek a korábbi háborúk lefolyásának, körülményeinek és következményeinek tanulmányozásán, az egyetemes hadtudomány általános külföldi eredményeinek átvételén kívül magában foglalnak olyanokat is, mint például: hadijátékok szervezése, kísérleti és éleslövészettel egybekötött katonai gyakorlatok levezetése, csapatpróbák stb., amelyek lehetőséget adnak az elméleti tételek helyességének ellenőrzésére.

Megállapítható, hogy minden országban kialakult a *hadtudomány művelésének intézményrendszere* is. A tisztképzés főiskolákon, a magasabb szintű ismeretek elsajátítása pedig egyetemi rangú katonai akadémiákon folyik. Ezenkívül katonai kutató intézetek működnek, amelyek kidolgozómunkájukkal segítik a gyakorlati feladatok megoldását. Az országok jelentős részében hadtudományi minősítő eljárás is folyik, amely lehetőséget biztosít különböző tudományos fokozatok elnyerésére (az 1980-as évek végére hazánkban a hadtudomány területén több mint 20 doktori és 200-at meghaladó kandidátusi értekezést védtek meg sikeresen).

Az elmúlt évek során hazánkban a koalíciós kötöttség és irányultság miatt önálló, nemzeti hadtudomány nem tudott kibontakozni. A kutatómunkában azonban egyre erősödött a magyar sajátosságok elemzésének igénye, s az adaptációk is

mindjobban eltértek a koalíció sematikus megoldásaitól. Ez olyan kérdésekben nyilvánult meg, mint pl. az általánostól eltérő szervezeti megoldás (ezred- helyett dandár-, hadosztály- helyett hadtestszervezet), vagy a személyi állomány többszakaszos váltási és kiképzési rendje.

Mindezek alapján megállapítható, hogy hazánkban a hadtudomány eddig is rendelkezett és ma is rendelkezik mindazon kritériumokkal, amelyek elengedhetetlenek létjogosultságának elismeréséhez.

A fentiek ellenére a magyar tudományos életben a hadtudomány a második világháborút követően — a régebbi korok néhány időszakától eltekintve — korábban sem kapta meg azt az elismerést, egyenjogúságot, szervezeti és tagsági képviselői lehetőséget, amelyet más tudományágak magától értetődően élvezhettek. Sőt, az erre illetékes helyeken még az a kérdés is felmerült, hogy: tudomány-e a hadtudomány; kell-e azt Magyarországon művelni. Történt ez annak ellenére, hogy az emberiség fejlődésének utolsó hatezer évében — amelyből kb 350 év a háborúmentes idő — mintegy 14 500 kisebb-nagyobb háború volt, amelyek kb 3,5 milliárd emberéletet követeltek. Csak a második világháború végétől napjainkig mintegy 150 kisebb-nagyobb háború volt, amelyekben az áldozatok száma közel jár a második világháborúéhoz. Ez időben voltak háborúk közvetlen környezetünkben is: 1956-ban a szovjet hadsereg leverte a magyar forradalmat; 1968-ban a Varsói Szerződés tagállamai (Románia kivételével) együttesen katonailag megszállták Csehszlovákiát; 1989-től az egyes szovjet köztársaságokban, de a volt Szovjetunió néhány utódállamában is katonai konfliktusok voltak; Romániában 1989-ben fegyveres harccal járt a Ceausescu-rezsim eltávolítása; Jugoszláviában 1991-ben kirobbant a szerb érdekeket képviselő Jugoszláv Néphadsereg háborúja Horvátország ellen.

Európa továbbra is különféle feszültségektől, érdekellentétektől terhes. Emellett a két szövetségi állam (a Szovjetunió és Jugoszlávia) felbomlásaként az új utódállamok megjelenésével, a régebbi nemzetiségi, etnikai viszályok felerősödhetnek. Az új feszültségek további katonai konfliktusok, esetleg helyi háborúk forrásai lehetnek. *Tárgyilagosan értékelve: világháborúval — a Varsói Szerződés megszűnése és a NATO politikai jellegének erősödése folytán — a jelenlegi körülmények között és a belátható időben nem kell számolnunk.*

Mindezek hatással vannak arra, hogy a magyar hadtudomány a jövőben hogyan alakuljon, fogalma, tárgya, tartalma, helye és szerepe a magyar tudományos életben miképpen változzon.

A magyar hadtudomány újszerű értelmezése a jelen időszakban és a belátható jövőben

A megváltozott belső és nemzetközi körülmények arra késztetnek bennünket, hogy újragondoljuk a hadtudomány alapfogalmait. Ehhez kiinduló alapnak tekintjük az alábbiakat.

a) Egyre érezhetőbben és nyomatékosabban változik a háború szerepe és megítélése. Ennek eredményeként fokozatosan megszűnik — legalábbis Európában, a helsinki folyamatban részt vevő államok között — a háború politikai eszközként való alkalmazása.

Ebből adódóan a háború elveszti az országok, népek, nemzetek létét igazságosan vagy igazságtalanul meghatározó, sorsdöntő szerepét (lásd pl. az első és a második világháború befejezését lezáró békeszerződéseket). *A háború és a béke periodikus váltakozása többé már nem lesz követhető út, mivel az nemcsak a résztvevők, hanem a kívül maradók számára is elviselhetetlenné válik.* Ma már a nemzetközi közvélemény sem tűr el agresszív, támadó háborúkat semmiféle célok érdekében. Az egységes, kooperatív európai biztonsági rendszer kialakulásáig és funkcionálásáig ennek elenére kisebb-nagyobb háborúkkal még környezetünkben is számolnunk kell.

Ezért a jövőben a hadtudomány tárgyának nemcsak azt kell tekinteni, hogy miképpen lehet az agresszort visszaverni, a háborút megnyerni, hanem azt is, hogyan lehet azt visszatartani az ország megtámadásától, azaz milyen módon lehet megőrizni a békét. Ha ennek ellenére mégis katonai konfliktusra kerülne sor, miként lehet azt visszafejleszteni és beszüntetni, s a politikai rendezés feltételeit megteremteni.

b) A magyar hadtudományt véglegesen dezideologizálni kell, s teljesen meg kell szabadítani az elmúlt évtizedek során ráarakódott politikai nézetektől. Meg kell maradni a kimondottan katonai-szakmai tételek mellett.

c) A hadtudományban elért nemzetközi eredményeket továbbra is adaptálni szükséges. Emellett az alap- és alkalmazott kutatásban a fő figyelmet azon területekre és ágakra kell fordítani, amelyek országunk társadalmi, gazdasági, hadászati, geopolitikai helyzetéből adódóan elsőrendű fontosságúak.

d) A magyar hadtudomány ne legyen határtalan, de túlságosan leszűkített sem. Foglalja magába a háború elkerülésével, a konfliktuskutatással s a védelmi háborúval kapcsolatos mindazon markáns katonai tételleket, amelyeket más tudományágak kellő ismeretek és illetékesség hiányában nem művelnek.

e) Világossá kell tenni a hadtudomány interdependens (kölsönös függésben levő) jellegét, s meg kellene határozni azon tudományágakat is, amelyekkel szemben követelményeket támaszt, illetve amelyeknek segítséget nyújt. Ezáltal nyilvánvalóvá válik a hadtudomány kiterjedt kapcsolatrendszere.

f) A magyar hadtudomány legyen közvetlen kapcsolatban olyan kategóriákkal, mint a biztonságpolitika, a katonai doktrína. Ezek ösztönzik, további felismerésekre készítetik egymást, s dialektikus kapcsolatuk fokozza az ország védelmi képességét.

Az eddig elmondottak figyelembevételével a hadtudomány mai fogalmát az alábbiak szerint látjuk célszerűnek definiálni: *a hadtudomány a háború elkerüléséről, a konfliktusok kutatásáról és a lehetséges háború jellegéről, törvényszerűségeiről, a fegyveres erők és az ország ezekre való felkészítéséről, a védelmi háború megvívásáról szóló ismeretek rendszere.*

Újszerű ebben a definícióban a háború elkerülésének kérdése. Kétségtelen, hogy ebben a politikának és a diplomáciának vannak elsődleges teendői. Az iraki hadsereg Kuvaitból való kiverésének, valamint a jugoszláviai polgárháború legfrissebb tapasztalatai azonban azt erősítik meg, hogy visszatartásra, elrettentésre a politika és a diplomácia nem mindig kellően hatékony eszköz és módszer. Ehhez szükséges még a kellő nagyságú, modern fegyverekkel felszerelt, a hadművészet legkorszerűbb elveit alkalmazó, ütőképes és harckész haderő is. Ezek kellő időben, megfelelő erőben és összetételben való csoportosítása, manővereztetése, harckészültségük fokozása képes lehet elhárítani a kitörés előtt álló háborút, és konkrét katonai erővel alátámasztani a politikai, diplomáciai álláspontot.

A *konfliktuskutatás* pedig eddig Keleten és Nyugaton egyaránt egyszerűen megelőzött és elhanyagolt területe volt a hadtudománynak. Az utóbbi időben már egyre gyakrabban találkozzunk ennek felismerésével. E kérdéskomplexumban vizsgálni kellene olyan tételeket, mint pl.: a konfliktusok keletkezésének okai; a konfliktus katonai eszkalálódása; a válságkezelés katonai módszerei; a katonai konfliktus visszafejlesztése (deeszkaláció) stb.

Ezeknek az újszerű kérdéseknek kutatását a hadtudomány nem utasíthatja el magától, mivel más tudományágak azokat kellő ismeret és illetékesség hiányában úgyszem vállalnák. A kutatás szükségessége e területeken viszont vitathatatlan.

A fentiekből következik a *mai hadtudomány tárgya is*. Ez pedig:

- a háború elkerülésének és a konfliktusoknak katonai eszközök felhasználásával történő megoldása (Amíg ezzel a kérdéscsoporttal kapcsolatos megfontolások részterületei között nem kapnak önálló helyet, vizsgálatuk a hadtudomány általános elmélete és érintőlegesen a többi részterületek körébe is tartozhat.);
- a háborúnak, mint fegyveres közdelemnek a vizsgálata, amely magába foglalja a fegyveres erők és az ország háborúra való felkészítését is.

Ebből következően a *mai hadtudomány részterületei* a következők:

- a hadtudomány általános elmélete;
- a hadművészet elmélete (hadászat, hadműveleti vezetés, harcászat);
- a katonai vezetés elmélete;
- a haderőszervezés elmélete;
- a katonai kiképzés és a nevelés elmélete;
- a fegyveres erők hadtápjának elmélete;
- a hadtörténelem.

Ezek az elméletek haderőnemek, fegyvernemek és szolgálatok szerint tovább tagozódnak.

A *hadtudomány kapcsolatrendszeréhez* célszerűnek tartjuk alapul venni a társadalom-, a természet- és a műszaki tudományok azon ágait, amelyekkel szemben a hadtudomány bizonyos követelményeket állít, egyben támaszkodik azok eredményeire, s felhasználja azokat. Ugyanakkor azoknak meghatározott ismeretek formájában konkrét elvi, elméleti segítséget is ad.

A *kapcsolatrendszerhez sorolhatók* (nem fontossági sorrendben): a védelem-gazdaságtan; a katonai pszichológia; a katonai szociológia; a hadijog és a katonai közigazgatás; a katonaföldrajz és a katonai térképészet; a haditechnika; a katonai közlekedés; a katonai egészségügy; a katonai meteorológia stb. Ezek egyben az adott, illetékes tudományágak szerves részei is. Ez a kapcsolatrendszer a továbbiakban a tudományok fejlődésével párhuzamosan szélesedik.

A hadtudomány megváltozott tartalma maga után vonja a terminológiai bázis bővülésének szükségességét is. Ez kifejezést nyerhetne egy, az új tartalomhoz igazodó biztonságpolitikai és katonai értelmező szótár összeállításában. Kidolgozása szükségességében az illetékes körökben egyetértés van.

Korszerűsítésre szorul az *intézményi bázis*, főként a felsőoktatási és a tudományos kutatással is foglalkozó intézetek szorosabb együttműködése jobb feltételeinek megteremtése érdekében. A hadtudomány egyes alkotóelemeinek tárgysze-

rű, konkrét és részletes kifejtése meghaladja e tanulmány lehetőségét. Ez további részletes kutatások alapján jöhet csak létre.

A magyar hadtudomány mai helyére vonatkozó elgondolások

Az ENSZ Nevelésügyi Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) 1980-ban ajánlást dolgozott ki a tudományos statisztika és technológia nemzetközi szabványosítására, amelyben a tudományos ismereteket hat területre (természet-, műszaki, orvosi, mezőgazdasági, társadalmi, szellemtudományok) osztotta. Ez a rendszerezési metodika a hadtudományt, mint fogalmat nem használta. Helyette a stratégiát nevezi meg, amelyet önálló tudományágnak tekint és azt az interdiszciplináris társadalomtudományokhoz sorolja.⁵

Az európai országok — köztük hazánk — azonban megmaradtak a hadtudomány meghonosodott fogalma mellett, amelynek régi történelmi gyökerei vannak. Már a Magyar Tudós Társaság alapszabályai közé iktatta a hadtudomány magyar nyelven való művelését. A Magyar Tudományos Akadémia XVI. nagygyűlése 1845. novemberi ülésén, a matematikai osztály keretében, létrehozták a hadtudományi alosztályt, amelybe egy rendes és két levelező tagot soroltak be. Ezt megelőzően azonban 1831-ben elsőként Kiss Károlyt levelező, 1840-ben pedig rendes taggá választották, akit a következő években mások is követtek.

Hazai viszonylatban ma a hadtudomány *helyét a társadalomtudományi területeknél* célszerű meghatározni. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a háború és a konfliktus szintén társadalmi jelenség, amely — a fegyveres erő mellett — az egész lakosságot, az államigazgatást, a gazdaságot stb. is érinti. A fegyveres küzdelem alanyának, az embernek vizsgálatával főként a társadalomtudomány egyes ágai foglalkoznak.

Ha a hadtudomány nem lenne tudományág, ebből az is adódna, hogy nem lenne olyan szakterület, amely kellően feltárná és vizsgálná a háborúk és a konfliktusok tartalmát, illetve elkerülésük lényegi vonásait, összefüggéseit. Márpedig ezekkel mindaddig számolni kell, amíg meg nem szűnnek az azokat kiváltó okok és léteznek a megvívásukhoz szükséges erők, szervezetek és eszközök.

A magyar hadtudományt a közfelfogásban és a tudománypolitikában azonos „jogállásúvá” kellene tenni a többi tudományággal. Ez elősegítené, hogy a hadtudomány művelői egyenlő eséllyel pályázzanak tudományos eredményeikkel a társadalom és a tudomány elismeréséért. Ez azt is jelenti, hogy a hadtudomány képviselőinek megfelelő helyet kellene kapniuk:

- a Magyar Tudományos Akadémia vezető szerveiben (önálló részlegként vagy bizottságként);
- az akadémiai tagságban;
- az akadémia apparátusában (osztályokban).

Meg kellene szüntetni a hadtudomány *társadalmi elszigeteltségét* is. Szükséges lenne továbbá, hogy a hadtudománnyal ne csak egyes kutatók, a szorosan vett katonai szervek és intézetek, hanem az Akadémia érintett kutatóintézetei, az egyetemek illetékes karai, tanszékei is foglalkozzanak.

Emellett természetesen rendezni kellene a *hadtudomány helyét és szerepét a kato-*

nai területen is. A megoldandó feladatok szükségessé teszik, hogy a hadtudományi kutatások kérdéseivel a maga szintjén a Honvédelmi Minisztérium is foglalkozzék. Ennek során biztosítsa a tudományos kutatás szabadságát, a felsőoktatási intézmények autonómiáját és összehangolt együttműködését. Mindezekhez gondoskodjon a szükséges személyi, szervezeti és anyagi feltételekről.

*

A hadtudomány magyarországi művelése tekintetében jelentős lépésnek értékelhető, hogy 1990 őszén megalakult az önkormányzati alapon álló Magyar Hadtudományi Társaság. A taglétszám (1991. novemberére már) elérte a 856 főt. A társaságnak 14 szakmai szakosztálya és két területi tagozata működik. Tagjai között együtt dolgoznak katonák és polgári személyek, munkaviszonyban állók és nyugdíjasok, a hadtudomány számos doktora és kandidátusa, valamint a tudományággal most ismerkedők is. A társaság negyedévenként kiadja a Hadtudomány c. folyóiratot, amelyet bárki előfizethet.

A társaság 1991 októberében megtartotta első országos tudományos konferenciáját, ahol az e cikkben érintett kérdések zöme — ha nem is ilyen konkrétan és rendszerezetten — szintén felmerült. A beérkezett pályaművek jelentős része is foglalkozott a szükséges teendővel.

A konferencia megerősítette azt az álláspontot, hogy a hadtudományra, mint önálló tudományágra s annak aktív művelésére hazánkban is szüksége van. Hangsúlyt kaptak a szükséges terminálók is, amelyeket a következő időszakban meg kellene oldani.

Jegyzetek

1. Vojennij enciklopedyicseskij szlovar, Moszkva. Vojennoje Izdatyelsztvo. 1983. 136. old.
2. G. Langrehr: Wissenschaftstheoretische Überlegungen zur Diskussion über eine Militärwissenschaft. Führungsakademie der Bundeswehr, Hamburg. 1977. 21. old.
3. J. Lider: Kriegsführung in die militärische Theorie, Österreichische Militärische Zeitschrift. 1981. évi 6. sz. 491. old.
4. Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift, 1989. 12. sz. 804. old.
5. A tudományos és műszaki tevékenység értékelése, „Frascati Manual” 1980. Paris. OECD. 1981. 48. old.

Kurta Gábor

A hierarchikus körzetvédelem, mint az új védelmi koncepció egy lehetséges változata*

A szerző véleménye szerint a hierarchikus körzetvédelem elméletének és gyakorlatának alapos kimunkálása lehetővé tenné, hogy hazánk területi integritásának és szuverenitásának biztosítását sajátos, eredetien magyar, „iránysemleges” védelmi koncepcióra alapozzuk. Ehhez az ország három védelmi körzetre — központi, nyugati és keleti — való felosztását javasolja. Részletesen foglalkozik a körzetvédelem felépítésével, az itt szervezhető erőkkel és harci alkalmazásuk lehetőségeivel. A téma még kimunkálatlan, ezért a szerző elképzelései — amelyek nem mentesek a kiforratlan gondolatoktól, olykor a túlzásoktól sem — a területvédelem megoldására kezdeti lépéseknek tekinthetők.

Az új honvédelmi alapelvek (védelmi koncepció) megfogalmazása kapcsán a tömegkommunikációban, a katonai tudományos folyóiratokban, kiadványokban és a különböző fórumokon esetenként egymással ellentétes nézetek kerültek a közvélemény elé. Abban teljes az egyetértés, hogy korábban a fegyveres erők fejlesztése, szervezete, diszlokációja és vele párhuzamosan a pártállam katonai doktrínája, a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erői — döntően a Szovjetunió — érdekeit szolgálta. A vélemények nem ütköznek abban sem, hogy védelmi képességeinket a jövőben kizárólag a haza és a nemzet érdekeinek szolgálatába kell állítani.

Hogy ezért mit kell tenni, abban már megítélésem szerint különböznek a vélemények. Egy fő „áramlat” mentén sokszínű, gyakran fegyvernemi-szakmai érdekek által motivált nézetrendszer alakul ki. Azt, hogy a szellemi áramlatok eredője pontosabban mutasson a fő irányba, a jelenleg kialakult rendkívül bonyolult helyzet és a felhalmozódott sok ellentmondás akadályozza. *Megítélésem szerint a legfontosabb ellentmondások a következők.*

1. Védelmi rendszerünk és a fegyveres erők strukturális átalakítása jelentősebb pénzeszközöket igényelne, de jelenleg (és még néhány évig) ehhez nincsenek anyagi források.

2. Az új, önálló nemzeti védelmi rendszer kialakítása — a szovjet csapatok tá-

* Az MHTT 1991. évben kiírt pályázatára beérkezett tanulmány (kissé rövidítve)

vozásával — több erőt és eszközt igényelne, ezt a feladatot azonban a „haderőreformnak” elnevezett létszámcsökkentések miatt kisebb erő- és eszközmennyiséggel kell megoldani.

3. Az önállóság miatt megnövekedett védelmi feladatok korszerűbb eszközöket igényelnének, de jelenleg csak az „öröklött” és rendkívüli bizonytalan alkatrész-utánpótlással üzemelő, többségében elavult fegyverrendszerek állnak rendelkezésre.

4. Az önálló honvédelmi koncepciót teljesen új elképzelésekre és megoldásokra kellene alapozni, de a korábbi elméleteken nevelkedett „szakembergárda” egy része még mindig a régi ismeretek erőszakolt adaptációján fáradozik.

5. Az új elképzelések, eljárások, megoldások kimunkálása új vezetést igényelne, de a vezetőváltás több szinten még nem történt meg.

Az új védelmi koncepcióval kapcsolatos nézetek „elágazása” egy nagyon fontos kérdés megválaszolásával kezdődik. *Mit kell megvédeni? — hangzik a kérdés. Nagyon fontos figyelni arra az összefüggésre, hogy a „mit kell megvédeni?” kérdésre adott válasz eldönti a „hogyan?”-t is.*

A haza védelmének feladatai

A fegyveres erők feladata a haza és a nemzet védelme. A haza védelme az ország szuverenitásának, integritásának védelmét jelenti. A fegyveres erők számára a szuverenitás külső agresszor elleni védelme kifejezetten háborús feladat. A fegyveres erők nyilvánvalóan csak akkor kaphatnak szerepet az ország önállósága és függetlensége védelmében, amikor a politikai és diplomáciai eszközökkel azt már nem lehet szavatolni.

A területi integritás, az államhatárok és a légtér sértetlenségének biztosítása általában békefeladat (természetesen háborúban is sor kerülhet rá).

Védelmi képességünket megítélésem szerint két irányban kell fejleszteni (a háborúra és a békére egyaránt fel kell készülni). A jelenlegi kedvező nemzetközi-politikai helyzetben előtérbe kerülhetnek az államhatárok és a légtér sértetlenségét eredményesebben szavatoló határőrizeti és légtérbiztosítási fejlesztések. Az utóbbival kapcsolatosan szükségesnek tartom kihangsúlyozni a rádiótechnikai rendszer korszerűsítésének fontosságát. A jelenlegi jószomszédi kapcsolatok mellett szóba sem jöhet a határsértő repülőgép vagy más repülőeszköz lelövése, megsemmisítése, ha azok magyar területen lévő célokat nem támadnak. Az integritás, a légtér sértetlenségének biztosítása az észlelésen (felderítésen) alapuló diplomáciai erőfeszítések feladata. Békeidőszakban a haza védelmére vonatkozó képesség fokáról, illetve a kormánynak a szuverenitás és integritás biztosítására vonatkozó eltökéltségéről ad minősítést az a tény, hogy az ország határának, légtérének sértetlenségét milyen mértékben képes szavatolni.

Az ország területének védelmében a korábbi szövetségi rendszer felbomlása teljesen új helyzetet teremtett. *A Magyar Köztársaság védelmét önállóan kell megszervezni mégpedig úgy, hogy az bármilyen irányból jövő támadás elhárítására alkalmas legyen.* Néhányan felvetették a „körkörös védelem” kiépítésének szükségességét, mások bí-

rálták e fogalom használatát. Megítélésem szerint megfelelő szövegkörnyezetben a „körkörös védelem” fogalmának van létjogosultsága. Amikor arról beszélünk, hogy az eddigi egyoldalú ellenségképet le kell bontani és a fegyveres erők diszlokációját a körkörös védelemnek jobban megfelelő helyzetre kell változtatni, akkor helyénvaló a fogalom használata. Ugyanakkor e fogalomba nem szabad erőviszony-tartalmat belemagyarázni.

Mindezek ellenére, az ország megvédésére én sem tartom elfogadhatónak a körkörös védelem koncepcióját. Ez ugyanis egyféle homogenizált, minden irányban elosztott erő kifejtést jelent. A támadó félnek ilyen körülmények között lehetősége lenne — a támadás helyét és idejét megválasztva — jelentős erőfölény létrehozására, a védelem áttörésére és a siker kifejlesztésére. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy hazánk, egy-két elhanyagolható iránytól eltekintve, a védelem szempontjából rendkívül kedvezőtlen adottságokkal rendelkezik. Így a körkörös védelemre való berendezkedés nagy erő- és eszközigénye nem párosulhat a szilárd védelem követelményével.

Ha elfogadjuk, hogy a legfontosabb cél a szuverenitás megvédése, akkor olyan védelmet kell szervezni, amely ezt a leghatékonyabban szolgálja. Az ország önállóságát és függetlenségét addig lehet megvédeni, ameddig a gazdasága működik, a védelemhez szükséges anyagi javakat és eszközöket megtermeli, a katonai-politikai vezetés a helyén van, feladatát ellátja, a katonai védelem a legfontosabb körzeteket szilárdan tartja. Ezek biztosítása érdekében az ország gazdaságföldrajzát kell elemezni, hogy megállapíthassuk: ehhez mely területeket kell feltétlenül megvédelmezni. Az elemzést végezve nyomban szembetűnik, hogy hazánk területét három, közel egyenlő részre lehet osztani, amelyek a védelem és a gazdaság működése szempontjából jól rangosorolhatók. *A körkörös védelem helyett tehát egy területvédelmi elv alapján működő körzetvédelmi rendszer létrehozását javaslom.*

A körzetvédelem

A körzetvédelmi rendszer részletes vizsgálata előtt célszerű megismerkedni az általam javasolt körzetek gazdaság- és katonai földrajzával. A probléma tanulmányozása során arra a következtetésre jutottam, hogy három védelmi körzet létrehozása látszik célszerűnek.

1. *Központi védelmi körzet.* Javasolt körzethatára: az északi országhatár — Salgótarján (bezárva) — Visonta (bezárva) — Szolnok (bezárva) — a Tisza alsó szakasza — a Maros folyó — a déli országhatár — Drávaszabolcs — Pécs (bezárva) — Várpalota (bezárva) — Komárom (bezárva).

2. *A keleti védelmi körzet* az országhatár a központi védelmi körzettől keletre eső területeit foglalná magába.

3. *A nyugati védelmi körzet* az országnak a központi védelmi körzettől nyugatra eső területeit foglalná magába.

A *központi védelmi körzet* katonai szempontból az országos átlagnál kedvezőbb módon védhető. Északon a Duna és az Ipoly folyók, valamint az Északi-közép-

hegység, északnyugaton a Dunántúli-középhegység kedvező lehetőségeket kínál a védelemre. Nyugaton a Balaton, a Sió, a Somogyi-dombság, a Tolnai-hegyhát, a Mecsek, a Baranyai-dombság, a Villányi-hegység és több tucat észak—déli folyó-völgy terepadta lehetőségeit lehet jól kihasználni. Keleten a Tarna és a Zagyva, s néhány észak—déli folyóvölgy, valamint a Tisza „segítheti” a szilárd védelmet. A legnehezebb helyzet a Duna—Tisza köze mintegy 110—120 km-es szakaszán (amely Bajánál 90 km-re szűkül) alakulhat ki. Veszélyeztetés időszakában ezt a védelmi terepszakaszt különleges módon kell megerősíteni.

Elgondolásomban abból indulok ki, hogy a katonai védelemnek egy időben nem kell több irányban erőt kifejteni. A katonai erőforrások döntő hányadát a központi védelmi körzet megtartására lehet összpontosítani, jelentős veszteségokozással elegendő idő nyerhető a fegyveres konfliktus nemzetközi politikai-diplomáciai rendezéséhez.

A keleti védelmi körzet az Északi-középhegység jóvoltából kedvezően védhető. Északkeleti irányban a Szamos, a Tisza és a Bodrog folyókra támaszkodva a Bodrogtörzs és a Beregi-síkság feladatával a támadó számára jelentős veszteségeket okozó védelmi terepszakaszt lehet kiépíteni. Keleti országhatárunk mentén a védelmet rendkívül kedvezőtlen terepszakaszokon kell berendezni. Különösen kedvezőtlen terepfeltételeket kínál a védelem számára a Maros—Körös köze és a Hajdúság—Nyírség.

A nyugati védelmi körzet mélységében a Zalai-dombság észak—déli irányú domborulataiban és folyóvölgyeiben, valamint a Rába folyó mentén a Kemenesháton a védelemre kedvező állások építhetők ki. Kedvezőtlen viszont a terep az észak—nyugat irány védelmére. Az északi irányban a több ágra szakadt Duna viszonylag szilárd védelmi terepszakaszok kiépítését teszi lehetővé. A déli irány védelmének a Dunántúli-dombság támadásra kedvező iránnyal párhuzamos vonulatai nem jelentenek igazán optimális terepet.

A körzetvédelem hierarchiája

Korábban már említettem, hogy a haza védelmének legfontosabb célja a szuverenitás megőrzése. Ebből következik, hogy az ország minden erőforrását ennek érdekében kell felhasználni. A fegyveres erők alkalmazására pedig olyan módokat kell találni, amelyek a célnak a legeredményesebben megfelelnek.

A lehetséges védelmi körzetek jelentőségének elemzése azt bizonyítja, hogy *legfontosabb a központi védelmi körzet*. Itt van az ország fővárosa. Itt székel a kormány, a Parlament, a köztársasági elnöki hivatal, szinte minden, az állam működése szempontjából fontos, országos szintű hatósági és közigazgatási szerv. A központi körzetben működnek a fegyveres erők legfontosabb vezető szervei.

Ez a körzet rendelkezik az ország legfontosabb erőforrásaival. A többi körzet időleges megbénulása esetén is működtethető a nemzetgazdaság döntő hányadát kitevő termelői potenciál, biztosítható a védelem legfontosabb szükségleteit kielégítő termelés. A körzet lakosainak a száma meghaladja az 5,6 milliót. Ez az ország lakosságának több mint a fele.

A központi körzet védelme az ország egészéhez képest kedvezőbb terepszakaszokra támaszkodhat. A rendelkezésünkre álló eszközök alapján ebben a körzetben hozható létre a leghatékonyabb légvédelem.

A körzet megtartása esetén a kormány folytathatja nemzetközi diplomáciai erőfeszítéseit a fegyveres konfliktus felszámolására.

Szerintem az ország szuverenitásának megőrzése egyet jelent a központi védelmi körzet megtartásával! Így katonai szempontból az önállóság és a függetlenség elvont filozófiai kategóriája egy konkrét védelmi körzetben ölt testet!

Ezek alapján látható világosan, hogy milyen hibás az ország egészére értelmezett körkörös védelem elmélete.

Javaslatom szerint — agresszió esetén — a haza védelme legfontosabb céljának a központi védelmi körzet minden áron való megvédésére kell módosulni. Ez pedig nem jelent mást, mint hogy az ország minden erőforrását a központi körzet megvédésére kell mozgósítani.

Milyen szerepet kaphat ezek után a másik két védelmi körzet? Egyszerűen feladjuk? Nem! Erről szó sincs! Csupán védelmüket alá kell rendelni a központi körzet védelme érdekében. Szerintem a központi körzet leghatékonyabb védelmét nem az jelenti, hogy minden katonát, minden harcost a körzetbe rendelünk, és hagyjuk, hogy a támadó „besétáljon” a központi védelmi körzet peremvonaláig. A keleti és a nyugati védelmi körzetet is védeni kell úgy, hogy az agresszor jelentős veszteségeket szenvedjen.

A körzetvédelem koncepciójának lényege nem mechanikus algoritmus, nem előre megtervezett műveleti sorrend, hanem bonyolult hierarchikus tevékenységi rendszer, amelyben az agresszor pusztítása az egész ország területén a központi védelmi körzet leghatékonyabb védelmét szolgálja. Ez a megfogalmazás néhány lényeges elemet foglal magába. A hierarchikus szó azt fejezi ki, hogy a tevékenységi rendszerek nem egyenrangúak, az egyik a másiknak térben és időben alá van rendelve. A prioritást mindenkor a központi védelmi körzet védelmi érdeke határozza meg. A körzetvédelem hierarchiájának tartalma a teljes kifejtés után válik jól érthetővé. A tevékenységi rendszer kifejezés rendkívül széles fogalmat takar, amelybe a védelmi hadműveletektől kezdve egészen a gazdasági, termelési stb. tevékenységig minden beletartozik, ami a központi és a másik két védelmi körzet megtartására vagy az agresszor pusztítására irányul.

A körzetvédelem a központi védelmi körzetben tartalmában és céljaiban is teljesen más lesz, mint a keleti és a nyugati védelmi körzetben. A központi védelmi körzetben a legszűvösabb, legönfeláldozóbb, aktív védelmi hadműveleteket kell folytatni addig, amíg az erőforrások azt lehetővé teszik. A másik két védelmi körzetben az agresszor nagy erejű támadó hadművelete esetében rugalmas, a kijelölt erőket és eszközöket megőrző, halogató harctevékenységet kell folytatni úgy, hogy a támadó egyetlen lépést se tehessen előre harc nélkül. Ezekben a védelmi körzetekben a célok teljesítése érdekében a fegyveres erők alkalmazásának gyökereiben új elveit és módszereit kell kidolgozni és megvalósítani.

A körzetvédelem gazdasági és katonai erőforrásai

A haza védelme az állampolgároknak alkotmányban rögzített szent kötelessége. Ez azt jelenti, hogy háborús veszélyhelyzetben nemcsak a katonáknak, de minden állampolgárnak a haza védelmének ügyét kell szolgálnia. A nemzet iránti felelősség a haza védelmének békeidőben történő előkészítését az államnak szigorú kötelességévé teszi.

Magyarország kis ország, korlátozott erőforrásokkal rendelkezik. Nagy pontossággal valószínűsíthető, hogy agresszió esetén a támadó katonai erőfölény létrehozására fog törekedni. Ezért az ország szuverenitása és függetlensége védelmét csak a békeidőben jó előre megszervezett, az ország összes erőforrását kellő időben, határozottan a haza védelme ügyének alárendelésével lehet szavatolni.

Ide kívánczik egy fontos megjegyzés. A politikai, a katonai vezetők és a nézeteikkel azonosuló katonai elméleti szakemberek vallják azt az elvet, hogy a fegyveres erők „átállítása” nem történhet meg a lehetséges agresszor hasonló lépése előtt. Az átállítás (mozgósítás) nem fokozhatja az egyébként már meglévő politikai feszültséget. Megítélésem szerint ez teljesen hibás axióma, amely kifejezetten az agresszornak kedvez. Az agresszort az ellenfél felkészületlensége jobban ösztönzi a támadásra, mint az a tény, hogy a felkészülésben megelőzték. Amennyiben az ország vezetése a politikai feszültség mértékét hibásan, eltúlozva értékeli és az átállítást elrendeli, abból nem származhat semmi jóvátehetetlen következmény. A politikai feszültség növekszik ugyan, de az ellenfél, amelyik eddig nem hozott döntést a támadásra, ezután még inkább tartózkodni fog attól, legfeljebb a védelmét ő is megerősíti. Rágondolni is rossz viszont arra, hogy milyen tragikus következményekkel járhat a politikai feszültség szint ilyen esztelen védelem, egy agresszió tényleges bekövetkezése esetén.

Az adott körzetben található ipari, gazdasági, termelési, szolgáltatási egységek stratégiai fontossága a védelem számára más és más lesz. Alapos elemzés után a gazdasági egységeket fontosságuk szerint rangsorolni kell, hogy minden helyzetben kész elgondolásunk legyen azok üzemeltetésére. Itt a nyersanyagok, az alkatrészek, az energia és a szállítás, valamint a munkáslétszám biztosításának fontossági sorrendjét kell szigorúan érvényesíteni.

A védelem anyagi szükségleteinek kielégítését lehetőleg a körzet nagyobb mélységeiben települt üzemekre kell alapozni. A hasznosítható készleteket a veszélyeztetett területekről biztonságosabb készletezési helyekre kell menteni. Az anyagi tartalékokat szintén a nagyobb mélységekben kell felhalmozni.

A keleti és a nyugati védelmi körzetekből a stratégiaiilag fontos anyagi készletek és eszközök egy meghatározott részét már a veszélyeztetés időszakában a központi védelmi körzet kijelölt gyűjtőhelyeire kell szállítani.

A veszélyeztetett területek gazdasági egységeinek, objektumainak, intézményeinek értékmentő kiürítése gondos szervezést és végrehajtást igényel. Talán említenem sem kell a közlekedési és szállítási eszközök fontosságát, hiszen nélkülük a készletezés, a mentés, a kiürítés, az utánpótlás nem oldható meg. A körzetek erőforrásai között a védelem számára kiemelkedő szerephez jutnak az autó- és járműjavító szolgáltató egységek, a szállítási vállalatok stb.

A körzet gazdasági egységeinek háborús célokra való felhasználása a béke-időben elkészített terv szerint történik. Itt figyelembe kell venni azt a személyi biztosítási elvet, hogy az egységet a legjobb szakemberek üzemeltessék, akik békeidőszakban is ott tevékenykednek.

A katonai erőforrás alapvető elemeit a kiképzett katonák tömege, a rendelkezésre álló haditechnika, a lőszer, a hajtóanyag, az alkatrész-utánpótlás és egyéb szükséges anyagi készletek képezik. A körzetvédelem óriási erő- és eszközszükséglete csakis az ország teljes erőforrásainak a védelem érdekében történő koncentrációja útján biztosítható.

Először vizsgáljuk meg a személyi szükségletek biztosításának lehetőségeit! Hazánkban több mint 10 millió állampolgár él. Az állampolgárok valamivel kevesebb mint fele férfi. Az 5 millió férfi fele gyermek, idősebb korosztályhoz tartozó és beteg. A 2,5 millió megfelelő korú és egészségi állapotú férfilakosságból 1,5 millió embernek a háborús helyzetben is üzemelő termelő és szolgáltató egységekben kell tevékenykednie. A tapasztalatokra alapozva, a fenti adatokat figyelembe véve, háború esetében a haza fegyveres védelmére maximálisan 1 millió ember mozgósítható.

Egy 1989-es statisztikai adat szerint az ország népességének megoszlása életkor szerint a következő volt:*

0—14 éves volt az összlakosság	20,8 %-a,
15—39 éves volt az összlakosság	35,7 %-a,
40—59 éves volt az összlakosság	24,8 %-a,
60 éven felüli volt az összlakosság	18,7 %-a.

Ezek szerint a maximálisan mozgósítható létszám közel 1 millió főben történő megállapítása reális számvetésen alapul. Ezt a rendkívül nagy mozgósítási arányt csak úgy lehet biztosítani, ha a termelő egységekben az arra alkalmas munkahelyek egy részén a férfiakat nőkkel helyettesítik, illetve a fegyveres szolgálatra kijelölt beosztásokra nőket is mozgósítanak.

Hogyan és mivel tudjuk felszerelni ezt a hatalmas tömeget? A reguláris alakulatokhoz bevonuló állomány számára természetesen biztosítva vannak az M anyagi készletek és felszerelések.

Az óriási tömeg döntő hányada csak közvetlen lakóhelye és a környező területek védelmére lesz mozgósítva, ami minimális felszerelési szükségletek biztosítását jelenti. Ezek egy részét a mozgósított otthonról hozhatja magával (szerszám, élelmiszer, ruházat stb.).

Természetesen így sem kerülhető meg a kérdés: hogyan tudjuk őket felszerelni. A fegyver- és lőszerkészleteket békében kell felhalmozni! A teljes mozgósítás akkor lesz eredményes, ha minden embernek (akinek kell) tudunk fegyvert, lőszert adni. A magyar ipar képes kézfegyverekkel, lőszerekkel, kézigránátokkal, aknákkal, műszaki eszközökkel, kézi páncéltörő eszközökkel, aknavetőkkal felszerelni a mozgósított állományt. Természetesen a termelést békében — a veszélyeztetett időszak előtt — a reális biztonsági szükségletnek megfelelően kell megoldani.

A szállítóeszközöket, az üzemanyagot, a munkagépeket, az erődítési anyagokat a várható alkalmazási területen lévő gazdasági egységekből kell biztosítani.

* Demográfiai évkönyv 1988. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1989. A felsorolt adatok az 1989. január 1-jei helyzetet rögzítik.

Ismét hangsúlyozom, hogy a keleti és a nyugati védelmi körzetben mozgósított erők és eszközök egy részét a meghatározott terv szerint és ütemezéssel a központi védelmi körzet részére kell átadni. A békében is meglévő fegyveres erők döntő hányadát a helyzettől függően a központi védelmi körzetben kell elhelyezni és alkalmazni.

A keleti és a nyugati védelmi körzet felépítése és a harctevékenységek tartalma

A keleti és a nyugati védelmi körzet védelme a Magyar Köztársaság függetlensége védelmében fontos, a központi körzet védelme szempontjából kiegészítő szerepet játszik. A fegyveres erők ebben a két körzetben a területi integritás biztosításáért folytatnak harctevékenységet. Fő céljuk nem a védelmi körzet mindenáron való megtartása, hanem az ország területére betört agresszor pusztítása, a központi körzet védelme érdekében az erők, az eszközök és a készletek egy részének megóvása. A kiegészítő körzetekben tehát a területi integritás sérelmére erőforrásokat mentünk át a szuverenitás hatékonyabb védelme érdekében. Ezt a fajta védelmet ismereteim szerint ebben az évszázadban még sehol sem alkalmazták. A történelem produkált már példát erre. Gondoljunk Kutuzov (1845—1813) 1812-ben Napóleon ellen folytatott védelmi-hadászati stratégiájára! A mi helyzetünk viszont teljesen más, és az általam javasolt körzetvédelem megvalósítása a hadtudomány által eddig feltárt harcászati ismeretek kritikai adaptációján alapul, gyökereiben új védelmi koncepció érvényesítését jelenti.

A keleti és a nyugati védelmi körzetben a körzetvédelem felépítésének elve azonos. A védelem felépítése biztosítja az agresszorra való folyamatos ráhatást. A védelem szilárdsága, a gyengébben kiképzett mozgósított állomány és a kevés számú nagy hatású tűzfegyver miatt (az állomány döntően kézfegyverekkel van felszerelve) nem kielégítő. A támadót viszont szétbontakozásra és lassú, idegölő állásharcra kényszeríti. Bármerre halad, mindenütt lőnek rá, minden objektumnál, kedvező terepponton előre kiépített állásrendszerekkel találkozik. Ez a támadást jelentősen lassítja, és érzékeny veszteségeket okoz.

A határvadász- és a területvédelmi harcászat zónája

Az országhatár mentén egy keskeny sávban (8—10 km mélységig) határvadász-zászlóaljak tevékenykednek. A határvadász-zászlóaljak kis létszámú, mozgékony, megfelelő tüzérvvel rendelkező alegységekkel a fontos terepszakaszokon rövid ideig képesek lesznek feltartóztatni az agresszort. Feladatuk demonstrálni a határ védelmére való készenlétet, felfedni a támadás méreteit, a határátlépés pillanatában harcra kényszeríteni az ellenséget. Nagy erejű támadás esetén a veszélyeztetett időszakban telepített műszaki záruk és aknamezők segítségével rövid ideig feltartóztatják a támadót, majd erőiket megőrizve visszavonulnak az előre kijelölt körletekbe. Megítélésem szerint ezek a békében is létező, kis létszámú, de jól felszerelt alakulatok a nemzetközi bűnöző fegyveres bandák, terrorista csoportok ellen a határszakaszon békében is azonnal bevetethetők.

A területvédelmi harcászat zónája esetenként a határvadász-harcászati zónát is magába foglalja, az agresszor támadásának irányától és erejétől függően 60—100 km-ig vagy nagyobb mélységig terjedő területen hozható létre. Az itt kiépített védelem nem hasonlít a klasszikus értelemben vett támpontok, védőállások, -körletek és -sávok összefüggő rendszerére, inkább az osztrák területvédelmi rendszerrel van sok közös vonása.

A területvédelmi zóna laza védelmi rendszer, amelyben minden objektumot, terepszakaszt egy kis létszámú, kézifegyverekkel, kézi páncéltörő eszközökkel és kézi légvédelmi rakétaeszközökkel felszerelt, tartalékos állományú területvédelmi alegység véd. A nagyobb településeket nagyobb létszámú területvédelmi alakulatok védik. Tekintettel arra, hogy a területvédelmi zónában csak ritkán van lehetőség tűzösszeköttetésben lévő nagy kiterjedésű védelmi rendszerek létrehozására, ezért a védelem minden kiépített elemének körkörösnek kell lenni. Ez az úgynevezett objektumvédelem képezné a területvédelmi harc alapját.

Az objektumvédelem lényegében olyan körkörös védelem lenne, amelyben a fő erő kifejtést a támadó által jól megközelíthető irányok lezárására fordítják. Ezekben az irányokban tűzzel biztosított műszaki zár- és aknarendszert hozhatnak létre.

Az objektumvédelem segítségére, illetve a területvédelmi zóna jól megválasztott pontjain célszerű erődöket létrehozni. Az erőd harc rendkívül alkalmas lehet az agresszor támadásának lassítására.

A kedvező tereppontokon célszerűen szervezett támpontokat lehet létrehozni, melyeket maximum egy szakasz védhet.

A fontosabb irányok, terepszakaszok lezárására a körletvédelem alkalmazása válik célszerűvé. A körletek berendezését a védelem számára kedvező terepszakaszokon néhány területvédelmi zászlóalj, esetleg egy területvédelmi dandár végezné. Célja lenne a támadó csoportosítás lendületének megtörése, a támadás megállítása meghatározott ideig, a területvédelmi csapatok számára időnyerés biztosítása. A körletvédelem tűzereje fokozható néhány páncéltörő löveggel és aknavetővel. Állásait a területen igénybe vehető műszaki erő- és építőipari gépek segítségével lehetne megfelelő módon kiépíteni. A szükséges irányokban műszaki zár- és akadályrendszereket, aknamezőket kell telepíteni.

A központi védelmi körzet számára egy-két irányban úgynevezett védelmi övezetet szükséges létrehozni, amellyel a központi védelmi körzet kedvező megközelítési útvonalait kell lezárni. A védelmi övezetben 3—5 megerősített területvédelmi dandár foglalna állást. Megerősítésül 1—2 harckocsizászlóaljat, 1—2, gyalogsági járművekkel felszerelt gépesített lövészászlóaljat, 1—2 páncéltörő tüzerosztályt és 2—3 tábori tüzerosztályt, valamint 1—2 légvédelmi tüzerüteget kaphat. Az állásrendszerek szilárdságának biztosítására aknamezővel kombinált műszaki akadály- és zárrendszert kell létrehozni. Amennyiben a védelmi övezetet a központi védelmi körzethez közel jelölték ki, a harctevékenység célja lehet az ellenség támogatásának megállítása, jelentős veszteség okozása, valamint a védelmi övezet végsőig való megtartása. A harckocsi- és a gyalogsági harcjárművel felszerelt gépesített lövészászlóaljakat a második lépcsőben ellenlökések végrehajtására célszerű alkalmazni.

Az eddigiekből kitűnik, hogy a területvédelmi harcászat zónáját a teljes mélységig különböző fontosságú stacioner védelmi rendszerek hálózata szövi át (objektumvédelem, erőd harc, támpontvédelem, körletvédelem és végül övezetvédelem). A helyhez kö-

tött védelmi harctevékenységek támogatására, eredményességének fokozására, valamint a támadó tisztánlátásának akadályozására célszerűnek látszik területvédelmi gépkocsizó vadászászlóaljakat, -dandárokat szervezni.

A gépkocsizó vadászászlóaljak egy részét meg kell erősíteni egy harcokcsi- és egy gyalogsági harcjárművel felszerelt gépesített lövészzakasszal. A zászlóaljak állományába több géppuskás-, golyószóró-, aknavető- és kézipáncéltörő-alegységet kell szervezni. A mozgékony, viszonylag jól felszerelt gépkocsizó vadászalegységek, -egységek váratlan rajtaütésekkel dezorganizálják a támadót, illetve felmentik a kritikus helyzetben lévő objektumvédelem vagy körletvédelem erőit az ostromzár alól. A gépkocsizó vadászcsapatok egy része, erőket kímélő tervszerű visszavonulással, a központi védelmi körzet területén kerül harcba vetésre. Másik része korlátozott ellenlökésekkel akadályozza a támadó gyors ütemű térnyerését.

A fentiekben tárgyalt védelmi harctevékenységek kizárólag a harcászat kategóriába tartoznak. A különféle területvédelmi egységek, alegységek többnyire önállóan, jobb esetben némileg összehangoltan folytatnak harctevékenységet. Ebben a rendszerben a vezetés nem igényel állandó központi felügyeletet, mindenki önállóan végzi feladatát. Ez részint előny is, hiszen egy szinte teljesen tartalékos állományból álló területvédelmi fegyveres erő centralizált vezetése hozzáértő emberek, valamint eszközök híján lehetetlen lenne. Azért beszélünk tehát 100 km-es mélységű harcászati zónáról, mert ebben a zónában csak harcászati tevékenységek folynak.

A helyzet megváltozik akkor, amikor az országot nem szorongatják minden oldalról. Ilyenkor a másik kisegítő körzetből, sőt a központi körzetből is érkezhet jelentős megerősítő erő. Ezáltal lehetőség nyílik egy kedvezőbb terepszakaszon a területvédelmi zóna utolsó harmadában, esetleg kisebb mélységben, az államhatártól 20—30 kilométerre, összefüggő védelmi rendszerekre támaszkodva védelmi hadművelet folytatására. A nagy erejű támadás elhárítását védelmi körzetben nem célszerű megkísérelni. Ilyen esetben más körzetből érkező segítséggel létrehozható a védelmi hadművelet zónája.

A védelmi hadművelet zónája

A védelmi hadművelet zónája a központi védelmi körzet határánál kezdődik és kisegítő védelmi körzetbe nyúlik 40—60 km távolságig, átfedve a területvédelmi harcászat zónájának egy részét. A hadműveleti sáv szélessége a helyzettől és a rendelkezésre álló erők nagyságától függ.

A védelmi hadművelet zónájában az adott védelmi körzet 1—2 gépesített lövészdandárja, a központi védelmi körzetnek átadásra tervezett területvédelmi gépkocsizó vadászandárok és a területvédelmi szállítódandárok tevékenykednek. A más körzetből kapott jelentős megerősítéssel, illetve a központi körzetnek átadásra tervezett erők visszahagyásával létrehozott csapatcsoportosítás védelmi hadművelet folytatására rendezkedhet be. (A védelmi hadműveletekkel kapcsolatosan bőszes szakirodalom áll rendelkezésünkre, így az egybevágó ismeretek felesleges ismétlését mellőzöm.) A nagyobb hatású tűzeszközök hiánya miatt a dandár védősávja — így a zászlóaljak védőkörlete is — fele-kétharmada a szokásosnak, illetve a zászlóaljak védőkörletei egymáshoz hézagmentesen kapcsolódnak.

A második lépcsőt 1—2 gépesített lövészdandár és 1—2 területvédelmi dandár alkothatja. A csoportosítás megerősítéséül 1—2 harcokszázszóaljat, 2—3 páncéltörő tüzérosztályt, 2—3 tüzérosztályt, 1 légvédelmi tüzérezredet (vagy létü.dd.-t) és más csapatokat kaphat. Kedvező esetben a helyzettől függően megerősítésként sokkal nagyobb erőket is alkalmazhatnak.

A védelmi hadművelet feladata lehet korlátozott. Ilyenkor rendszerint a támadás ütemének lassítása, az ellenség pusztítása, egy adott terepszakaszhoz meghatározott ideig történő megtartása lehet a cél.

A két körzetben felállítható katonai erők

*A keleti védelmi körzetnek kb. 3 millió lakosa van.** A haza védelmére való totális mozgósítás esetén a korábban kifejtett elvek szerint 300 000 fő állítható fegyverbe. Az ellenség térnyerésének függvényében a létszám még növelhető a „kiürítés” időben történő megszervezésével. A mozgósított állomány egy meghatározott részét (nyilvánvalóan a nemrég leszerelt, kiváló képességű és megfelelő szakmai számú egyéneket) a Magyar Honvédség terv szerinti kiegészítésére kell biztosítani. Ez a létszám megítélésem szerint nem fogja elérni az 50 000 főt még akkor sem, ha az állami és a magánszállítók gépjárműparkjából és gépkocsivezetőiből összeállított 1—2 területvédelmi szállítódandárt is át kell adni. A behívott állomány többi része a körzeti védelmi körzet területvédelmi parancsnoksága alárendeltségében lévő területvédelmi egységek és alegységek állományába kerül beosztásra.

A behívott létszám kétharmada, közel 200 000 ember „objektumvédelmi” feladatot kaphat. A döntő hányad önálló területvédelmi alegységekbe kerülhet. Feladatukat lakóhelyük önálló védelme képezi.

A keleti védelmi körzetben célszerűnek látszik 20—25 területvédelmi gépkocsizó vadászszázalaj szervezése. Ezek egy része a működési területén önálló vadászfeladatokat old meg, felderíti és megsemmisíti a kisebb ellenséges csapatokat, illetve támogatást nyújt az objektumvédelmi erőknek. Másik része dandárszervezeteket alkothat az egységsszintű ellenséges csapatok elleni összehangoltabb harctevékenységek érdekében.

A körzetben a helyzettől függően felállítható 20—25 (esetenként 30—40) területvédelmi gépkocsizó lövészdandár. Ebből a 10—12 legjobban felszerelt dandárt a központi védelmi körzet részére kell megőrizni, vagy azonnal átadni.

A keleti védelmi körzetben célszerűnek látszik 1—2 védelmi övezet és 4—6 védelmi körlet létrehozása. Az övezetek védelmére szánt erők és eszközök 2/3-át a központi védelmi körzet számára nagyobb veszélyt jelentő támadási irány lezárására létesített fő védelmi övezetben kell alkalmazni. Elképzelhető, hogy a másik védelmi övezetet a borsodi iparvidék védelmére létesítik.

Hangsúlyozom: nem könnyű feladat az általam vázolt rendszer létrehozása. Számvetéseim arra az esetre készültek, amikor a kormány elszánta magát az önál-

* A lélekszám megállapításánál figyelembe vettem a körzethatár által kettéosztott megyék lakossági aránymegoszlását.

lóság és a függetlenség minden áron történő megvédésére, és amikor az ország minden erőforrását a védelem érdekeinek rendeli alá.

Ilyen módon előteremthetők azok az erők és eszközök, amelyekről a fentiekben szóltam. Egy területvédelmi gépkocsizó lövészdandár felállításához 200 db 3—5 tonnás, jórészt pótkocsis teherautóra van szükség. A keleti körzetben tehát a jóval kevesebb mint 10 000 gépkocsi besorolása, a fontos állami, szállítási és „kiürítési” feladatok figyelembevétele mellett sem okozhat nehézséget.

A területvédelmi dandárok vezetése jól alapozható a rádió adó-vevő készülékkel rendelkező taxirendszerekre. A híradást szolgálhatja a jelentős számú CB-rádióval felszerelt magángépkocsi. A futárszolgálat és a felderítés a nagyszámú motorkerékpárt alkalmazhatja hatékonyan.

A keleti védelmi körzet számára valószínűleg „jut” 1—2 gépesített lövészdandár, 1—2 páncéltörő tüzérsztály, 1—2 tüzérsztály, illetve 2—3 harci helikopterszázad-bevetés. A körzet legfontosabb csapatcsoportosításának légvédelmét (esetleg a borsodi iparvidék légvédelmét) egy KUB típusú légvédelmi rakétaezred biztosíthatja. Nagy a valószínűsége annak, hogy az oltalmazásra csak egy légvédelmi tüzérezred és 2—3 tüzérüteg jut. Ennek ellensúlyozására célszerű lenne nagyobb mennyiségű és viszonylag korszerű kézi légvédelmi rakétaeszközt biztosítani.

A nyugati védelmi körzetben 1,8 millió lakos él. A Magyar Honvédség részére mintegy 30 000 főt kell a körzetből biztosítani. Közel 100 000 fő az objektumvédelem igénye. Célszerű létrehozni 12—15 területvédelmi gépkocsizó vadászászlóaljat és ugyanennyi (ha a helyzet úgy kívánja 20—25) területvédelmi gépkocsizó lövészdandárt. A központi védelmi körzet részére az aránynak megfelelő 6—8, jobban felszerelt területvédelmi dandárt kell biztosítani.

A körzetben a helyzettől függően 1—2 védelmi övezet és 3—4 védelmi körlet létesítését kell megfontolni. Jelentős megerősítő erővel és a központi körzet részére biztosított csapatok visszahagyásával a védelmi hadművelleti zónában védelmi hadművelet folytatható.

A körzetben a védelem felépítése, a csapatok harctevékenységének tartalma a keleti védelmi körzetre vonatkozóan megismerthez hasonló lehet.

A körzetvédelem — mint ahogy láttuk — sokféle harctevékenységet integrál. A kifejtés során a fő hangsúlyt a totális védelemre helyeztem. Természetesen a kormány és a felső katonai vezetés dönthet úgy is, hogy pl. egy támadó nagyhatalommal szemben döntően demonstratív jellegű, a világ közvéleményének figyelmét felkeltő védelmet alkalmaz. Ennek szerves része lehet az értékesebb üzemek, nagyobb városok kiürítése, feladása a pusztítás elkerülése érdekében.

A központi védelmi körzet védelmének felépítése és a harctevékenységek tartalma

A központi védelmi körzet védelmének felépítése és a csapatok harctevékenységének tartalma gyökereiben más, mint a két alárendelt védelmi körzet esetében. A központi vé-

delmi körzet — mint ahogy korábban ezt tisztáztuk — a szuverenitás biztosításának letéteményese, ezért az ország minden erőforrását mozgósítani kell védelmére.

A körzetben több mint 5 600 000 ember él, tehát arányosan 560 000 ember állítható a totális mozgósítás eredményeként fegyverbe. A bevonuló tartalékosok egy része igény szerint a Magyar Honvédség, a tartalékosok többi része a körzet területvédelmi parancsnokságának állományába kerül. Megítélésem szerint a tartalékos állományt országosan egységes csapatkötelékekbe kell szervezni.

A körzetben elegendőnek látszik 30 területvédelmi gépkocsizó vadászszázlójai szervezése. Fő feladatuk az ellenség által a mélységbe ledobott kisebb fegyveres diverzáncsoportok felszámolása, illetőleg körbezárása, elszigetelése. A jobb összehangolás céljából a vadászszázlójak egy részét dandárkötelékbe szervezik.

Objektumvédelemre elegendő a fennmaradó tartalékos állomány maximum felét (250 000 főt) szervezni. A központi katonai körzet területvédelmi parancsnokságának alárendeltségében az önálló objektumvédelmet csak a körzet területének mintegy felén kell a nagyobb mélységben megvalósítani. Az objektumvédelem erőinek felállítása minden lakott település és fontos objektum esetében megtörténik, de a körzethatártól a védelem hadműveleti mélységéig ezek az erők a Magyar Honvédség illetékes csapatparancsnokainak alárendeltségébe kerülnek.

Az objektumvédelmi egységet széles körben célszerű a katonai objektumok, fegyvernemi és szakcsoportok védelmére kijelölni (pl. híradóátjátszó pontok, fontos híradókábel-rendszer nyomvonalának, harcálláspontoknak, légvédelmi alakulatok, rádiótechnikai csapatok földi védelmére stb.). A körzethatárok közelében fontossá válhat az önálló objektumvédelem kiépítése olyan helyzetben, amikor az ellenség korlátozott célú és erejű támadását az országhatár mentén esetleg más védelmi körzet területén védelmi hadműveletekkel hárítják el.

A tartalékos állomány nagy részét (több mint 250 000 embert) a területvédelmi gépkocsizó lövész dandárok állományába kell szervezni. Ez több mint 80 dandár felállítását jelenti. A két alárendelt védelmi körzettől kapott, közel 20 felszerelt területvédelmi dandárral együtt ez már jelentős erő- és eszközcsoportosítást jelent. A csoportosításnak csak töredékét, 5–6 területvédelmi dandárt lenne szükséges a körzet területvédelmi parancsnoksága alárendeltségében hagyni, a többit a védelmi hadműveleti irányító parancsnokságok alárendeltségébe kellene utalni.

A központi védelmi körzetet célszerű három védelmi hadműveleti körzetre osztani. Északi irányból jövő, nagy erejű támadás esetén a körzetnek feltehetően három irányból kell védekezni. Nagy erejű déli támadás elhárítása során a Tisza–Maros szögének szilárd lezárása esetén már csak két hadműveleti iránnyal kell számolni. Egy délkeleti irányból jövő támadás egy védelmi hadműveleti irányt jelent. Az északkeleti irányból jövő támadás — nagy erejű légideszantok alkalmazása miatt — minden irányból veszélyt jelent.

A körzet védelmének alapját a védelmi hadműveleti körzetek képezik. Véleményem szerint a veszélyeztetés időszakában a Magyar Honvédség szervezeti rendszerét át kell alakítani. Létre kell hozni úgynevezett első- és másodlépcső-hadtest típusú szervezeteket. Az elsőlépcső-hadtest típus szervezetébe 10 területvédelmi gépesített lövész dandárt, 1 gépesített dandárt, 1 tüzér-, 1 páncéltörő tüzérezredet

vagy több erőt és eszközt kellene beosztani. A könnyebb kezelhetőség céljából az ilyen típusú hadtestet célszerű területvédelmi hadtestnek nevezni.

A másodlépcső-hadtest típusú szervezetbe 1 harcoksidandárt, 1 gyalogsági harcjárművel felszerelt gépesített dandárt, 6—8 területvédelmi gépesített lövész-dandárt és a helyzettől, valamint a lehetőségektől függően más erőket és eszközöket lenne célszerű beosztani. A megkülönböztetés miatt ezeket célszerű gépesített hadtesteknek nevezni.

Ezek szerint a területvédelmi hadtestek kapnák a tűzérőség és a páncéltörő tűzérőség zömét. A gépesített hadtestek a hadsereg ellencsapás végrehajtására alkalmas erőkkel és eszközökkel rendelkeznének.

A hadsereg szervezetébe a konkrét feladattól és a helyzettől függően 3—4 (vagy több) területvédelmi hadtestet és 1 gépesített hadtestet kellene beosztani. A hadsereg védelme hadműveleti felépítésének első lépcsőjében 2—3 területvédelmi hadtestet célszerű alkalmazni.

A védelem felépítését a hadsereg és a hadtest védelmi hadműveletével foglalkozó, nagyszámú szakirodalomban rögzített módon képzelem el. A sajátosság az, hogy a többlépcsős védelmi rendszer első lépcsőjében csak a területvédelmi dandárok (általában 6 dd.) vannak beosztva. A területvédelmi dandárok védősávja 10—15 km széles lehet, a zászlóaljak védőkörlete egymáshoz hézagmentesen kapcsolódik.

A második lépcsőben gépesített dandár és 3—4 területvédelmi dandár alkalmazása javasolt. A rendelkezésre álló páncéltörő és tűzérőségi eszközök zömét a területvédelmi hadtest első lépcsőjében indokolt alkalmazni.

A csapatok légvédelmét döntően az integrált légvédelmi rendszer biztosítja.

A központi körzetben tehát a védelem a védelmi hadműveletekre van alapozva, így gyökereiben különbözik az alárendelt védelmi körzetek területvédelmi rendszerétől.

A hierarchikus körzetvédelem elméletének és gyakorlatának alapos kimunkálása lehetővé tenné, hogy hazánk területi integritásának és szuverenitásának biztosítását sajátos, eredetien magyar „iránysemleges” védelmi elgondolásra alapozzuk. Egy ilyen védelmi koncepció elfogadása nem igényelne azonnali jelentős ráfordításokat, az átállítás az ország teherbíró képességének figyelembevételével fokozatosan történhetne. A hierarchikus körzetvédelem koncepciójának elfogadása és megvalósítása a nemzetközi politikai és a közvélemény széles körű támogatására is számíthat.

Szabó József

Egy haderőnem bukdácsolásai

A légierő önálló haderőnemmé válása a különböző államokban eltérő módon valósult meg. A szerző példaként említi az amerikai, az angol, a szovjet, a német és a Magyar királyi honvéd légierő kiépítését. Áttekinti az 1947 utáni honvédség légierőjének „bukdácsoló” fejlődését. A szervezési és a vezetési felfogások változásain keresztül mutatja be, hogy a különböző fejlesztési szakaszokban a légierő miként olvadt be a légvédelembe, amelynek a létét csupán a repülő szócska sejtette. A jelenlegi szervezési anomáliákat bemutató, a légierő helyét, szerepét megerősítő javaslatokat tesz.

A repülők iránt, a hadseregekben való megjelenésük óta, a többi fegyvernem, illetve haderőnem ellenérzést táplál. Az elmúlt csaknem nyolc évtized számtalan példával szolgál ezen állítás igazolására. Ki gondolná, hogy az USA légierője (USAF) a világ nagy légierői közül utolsóként, 1947. szeptember 18-án lett önálló haderőnem annak ellenére, hogy az első katonai repülőszervezet már 1907-ben az amerikai hadseregben jött létre. A légierő haderőnemi szerepének elismerésében tehát a többi ország messze megelőzte az USA katonai vezetését. Ebben szerepet játszott a szárazföldi erők és főleg a haditengerészet akkori vezetőinek az ellenkezése, mivel hallani sem akartak arról, hogy egy harmadik haderőnemmel osztozkodjanak. Így történhetett meg, hogy az önálló légierő szükségességét hangoztató William Mitchell dandártábornokot 1925-ben bírósági határozattal távolították el a hadseregből. A második világháború kitörését követően, de különösen a Pearl Harbor elleni japán légitámadás kapcsán jöttek rá az USA vezetői, hogy mennyire hiányzik az erős légierő. Az ezt követő intenzív fejlesztés eredményeként hatalmas repülőerőt hoztak létre, aminek méreteit érzékelteti: benne több mint 2 000 000 fő teljesített szolgálatot. A történelemben példátlan ütemű fejlesztés eredményeként az USA repülőerői alig három év alatt a kezdetinek 43-szorosára növekedtek.

A második világháborúban az USA szárazföldi csapataihoz tartozott ugyan a légierő (AAF), de lényegében önálló haderőnemként tevékenykedett. Ezt a lehetőséget számukra a szárazföldi erők művelt, széles látókörű vezérkari főnöke, George Marshall tábornok biztosította, aki világosan látta, hogy az AAF milyen hatalmas erőt képvisel, és hogy képes önálló haderőnemként működni akkor is, ha formálisan a szárazföldi erőkhöz tartozik. A háború forgatagában az átszervezés nem lett volna célszerű, így az önálló légierő USAF néven csak 1947-ben alakult meg.

A fent említettek ellentétéként az angol királyi légierő(RAF) még az első világ-

háború utolsó évében, 1918 tavaszán létrejött. A háború alatt heves vita folyt a repülők alárendeltségi viszonyairól, de *Trenchard herceg*, a RAF első parancsnoka meggyőzte a vezetést az új haderőnem szükségességéről. A későbbiek során voltak ugyan próbálkozások a RAF megosztására, de a világ első légierije bebizonyította létjogosultságát, így szükségességét senki nem tudta megkérdőjelezni.

Más államok légierijéhez hasonlóan sokáig vitatták a *szovjet légierő helyét és szerepét* is. Egyesek a repülőknek fegyvernemi, mások haderőnemi szerepet szántak. Végül is a szovjet hadsereg egyik haderőneme lett a légierő, de sajátos helyzet folytán az erőket megosztották: haderőnemként létrehozták a légvédelmi csapatokat s a légvédelmi feladatokat ellátó vadászpilótákat ezen új haderőnemnek rendelték alá. Érdekesebb, hogy amikor a légvédelmi vadászoknál a repülőesemények száma katasztrofális méreteket öltött, megszüntették közvetlen légvédelmi alárendeltségüket, és a légierő parancsnokának alárendeltségébe utalták. Ez a tiltó többször is megismétlődött.

A légierők sorában — nem ok nélkül — megkülönböztetett figyelmet érdemel a *hitleri Németország légierije*, a Luftwaffe. Az első világháború után a német légierőt teljesen megsemmisítették, a katonai jellegű repülőtevékenységet megtiltották, a szervezeteket felszámolták. Hitler uralomra jutását követően a katonai vezetés, de az állami vezetés is — elfogadva a Douhet-elméletet — egyetértett abban, hogy szükség van egy hatalmas, erős légiflotta kiépítésére. A Luftwaffe létrehozásában vezető szerepe volt *Herman Göringnek*, aki ebben az időben a birodalom legfőbb vezetői egyikének számított, s akit ebben a munkában az első világháború kiváló repülői, *Albert Kesselring*, *Hans-Jürgen Stumpf*, *Erhard Milch*, *Ernst Udet* segített. A Luftwaffe fejlesztésének minden feltétele biztosítva volt, hiszen Göring akarásával senki sem mert szembe szállni, különösen mert az Hitler támogatását is élvezte. A fejlesztés eredményeként a második világháború kezdetekor a német légierő mind a repülőgépek számát és technikai színvonalát, mind a személyi állomány felkészültségét illetően a világon a legerősebb volt.

Később, amikor a győzelembe vetett hit már sokakban megingott, amikor a Luftwaffe nem tudott megfelelni a túlzott igényeknek, ott is megjelentek a szélsőséges vélemények, a szakszerűtlen követelménytámasztások, s az irreális célkitűzések. Ilyen volt pl. Hitler teljesen megalapozatlan ötlete, amikor a vadászlégierő elleni haragjában elrendelte, hogy a vadászgépek helyett légvédelmi ágyúkat gyártanak, azok majd eredményesebben védelmezik Németországot az angolszász bombázók ellen. Az már bizonyára fel sem ötlött Hitler fejében, hogy alumíniumból nem lehet ágyúcsövet készíteni.

A német légierő felépítése bizonyos mértékben példaként szolgált a *Magyar királyi honvéd légierő* kiépítéséhez, a lehetőségek azonban nem voltak egyenlők. A szűkös anyagi lehetőségek mellett sajátos helyzetet teremtett az is, hogy a hadvezetés egy sor magyar sajátosságot vitt bele a szervezetek felépítésébe (megengedhetetlenül sok típus, a vezető szervek kiépíthetlensége stb.). Nem véletlenül került rá az egyik átszervezési javaslatra a vezérkar alábbi véleménye: „Egy teljes felelősségű légierő vezetészervezet nélkül nem látjuk biztosítva nemcsak a légierő kiépítését, hanem annak szakszerű és célszerű megalapozását sem.”

Ennek az időszaknak minden szempontból kiemelkedő egyénisége és katonai vezetője volt *Háry László ezredes*, majd vezérőrnagy, aki jól látta, hogy a heterogén

összetételű légierőt mindenekelőtt egységesíteni kellene. Ezen elgondolás megvalósítását abban látta, hogy 6—8 repülőgéptípust kel kiválasztani és a szervezeteket 8—10 évre stabilizálni kell.

Háry Lászlót — miután ragaszkodott a szakmai követelmények megvalósításához — beosztásából leváltották, mondván: nem tud a repülőknél fegyelmet tartani. Az őt követő parancsnokok vagy megalkudtak a helyzettel, vagy — miután nem voltak repülőszakemberek — a „boldog tudatlanság állapotában” a szakszerűtlen intézkedések kiadásából sem csináltak problémát. A szakmailag nem a legmegfelelőbb légierő-parancsnokok gyakran váltották egymást, a repülőalakulatok állományában többtucatnyi géptípus volt rendszeresítve és a szervezeti struktúra is évente változott. Volt olyan időszak, amikor a légvédelmi tűzeralakulatok is a légierőhöz tartoztak, volt, amikor nem. A légierő élére állított parancsnokok nem minden esetben feleltek meg a szakmai követelményeknek, sőt esetenként a repülők „fegyelmetlenségeit” úgy akarták megszüntetni, hogy hol a gyalogságtól, hol a tűzérsegtől neveztek ki valakit a légierő élére. Sem akkor, sem később nem értették meg a felső vezetők a légierőnek, mint haderőnemnek a lényegét, így szakszerűtlen intézkedéseikkel mérhetetlenül nagy károkat okoztak a katonai repülésnek.

Azt gondolhatnánk, hogy aki más kárán nem tanul, az legalább saját kárából levonja a megfelelő következtetéseket. Joggal feltételezhető, hogy az egyszer már elkövetett hibák megfontolásra készítik a vezetőket. Sajnos ez nem így van. „A hibáknak megvan az a sajátosságuk, hogy időtlenek és mindig újratermelődnek” — írja A. Galland, s ez sajnos így is van. Ez történt a magyar katonai vezetéssel is 1946 után, főleg a légierő vonatkozásában.

A második világháborút követően 1947-ben kezdődött a honvédség, benne a légierő építése. Az év őszén beindult a tisztképzés a Honvéd Kossuth Akadémián, majd rövidesen a repülőgép-vezetők gyakorlati kiképzése is az 1. honvéd repülőképző osztály keretében. A Honvédelmi Minisztériumban is kialakították a repülővezetői szervezetet. A tervezés, a szervezés és az irányítás feladatait a királyi légierő azon tisztjei (Pálos Géza őrgy., Gyenes János alez., Horváth Barna alez., András Sándor ezds.) végezték, akik ehhez megfelelő tapasztalatokkal rendelkeztek.

Az osztályharc éleződésének hamis elmélete, s a mindenáron való ellenségkeresés következményeként a tapasztalt repülőket leszerelték, vagy — mint Horváth Barnát és társait — bíróság elé állították, koncepciók perben elítélték, közülük Tóth Lajos századost, a második világháború egyik legjobb magyar vadászipülőjét ártatlanul kivégezték. Zalka András mk. ezredest, légierő-parancsnokot — mivel a szakemberek eltávolításával és a megalapozatlan fejlesztésekkel nem értett egyet — beosztásából felmentették. Különböző repülő-szakképzettséget igénylő beosztásokba olyan embereket neveztek ki, akik ezen beosztásokban találkoztak először a repülés kérdéseivel.

A szakemberállományt szabályosan lefejezték, miközben soha nem látott mértékű és ütemű fejlesztés kezdődött. 1950-től alig két-három év alatt a repülőgépek száma 150-ről 640-re, a repülőknél szolgálatot teljesítők létszáma pedig 5000-ről 20 000-re növekedett. Miközben a repülőerők megnégyszereződtek, a légierő-parancsnokságon, a vezető beosztásokban repülőszakemberként a légierő-parancsnok helyettese és néhány szemléző maradt. A repülőknél korábban soha nem szolgált a törzsfőnök, a hadműveleti osztály vezetője, a kiképzési osztály vezetője, a főmérnök,

a hadtápfőnök — hogy csak a fontosabb beosztásokat ellátó vezetőket említsem. Ezt a szervezetet ugyan légierő-parancsnokságnak nevezték, de ha belegondolunk, hogy a légierő-parancsnoki teendőket négy éven át egy szabósegédből kinevezett tábornok látta el, megértjük, milyen nehéz dolga lehetett annak a néhány szakembernek, akinek a vállára nehezedett e hatalmas szervezet vezetése. Lényegében *Nádor Ferenc*, a légierő-parancsnok helyettese, *Eöri Elek*, *Idén Dezső*, *Koronkai Károly*, *Csallóközi Miklós* szemléltők, *Mezőfi István*, *Zsolt József*, *Kablai Lajos*, *Koplányi István*, majd később *Szijj Róbert* és *Hinek Emil* voltak azok, akik repülő alapképesítéssel rendelkeztek. Ők vezették tulajdonképpen a tervező-, szervező- és végrehajtó munkákat, de ők emelték fel szavukat az indokolatlan fejlesztések ellen is, aminek eredményeként megszüntették a bombázóhadosztályt és megkezdték a csatarepülőhadosztály visszafejlesztését is.

A légierő főmérnökének, *Horváth Kálmán* alezredesnek a letartóztatását követően (vagyis 1951-től 1955-ig) a repülőmérnök-műszaki szolgálatot nem repülőmérnök vezette, s csak *Kaufmann János* repülőmérnök kinevezésével került a szolgálat élére megfelelő képzettségű szakember.

Ebben a válságos helyzetben a repülőszakemberekre óriási terhelés jutott. Mindezek ellenére sikerült kialakítaniuk a helyes tevékenységi folyamatokat, s így emelni a repülőgépek kihasználtsági fokát. Több munkafolyamatot bíztak a csapatokra, kialakították a javításhoz és a gyártáshoz szükséges ipari háttérrel, korszerű kiképzési rendszert építettek ki, fejlesztették a híradást, kiépítették a repülésirányítást és a repülőterek navigációs rendszereit.

A repülőcsapatoknál ebben az időszakban kerültek sokan vezető beosztásba, akik kiválóan repültek, de objektíve tapasztalatlanok voltak a repülő-harc kiképzés szervezésében és vezetésében. Mégis meg kell állapítani, hogy a repülés iránti szeretetük, lelkesedésük jelentős feladatok megoldására tette őket képessé. Nem ők tehettek arról, hogy az ésszerűtlen és megalapozatlan fejlesztés diktálta gondok özönével gyakran már képtelenek voltak a kívánt szinten megbirkózni, hiszen az ilyen feladatok megoldásához nem 2—3 éves, hanem egy-két évtizedes tapasztalatra lett volna szükség.

Most, amikor ezeknek a fiatal repülőparancsnokoknak a sorsára visszagondolok, eszembe jut *Pálos Géza őrnagy* 1949-ben elhangzott jókívánsága, amellyel a Kosuth Akadémia elvégzésekor utunkra bocsátott: „*Adja Isten, hogy az élet ne állítson olyan feladat elé, amely erőtlőket meghaladja, s amelynek megoldásához még nem rendelkeztek kellő tapasztalattal.*” Visszagondolva azokra az évekre, most érzem igazán, hogy mennyi bölcsesség és féltő szeretet volt ebben a mondatban.

A magyar honvédségnél a háború után 1949-től 1957-ig alkalmazták a légierő megnevezést. Ezt követően már csak repülőcsapatok maradtak. A hangsúly fokozatosan átkerült a légvédelemre, s a volt légierő jelenlétére egyes szervezetek megnevezésében a repülő szócska utalt. A Magyar Néphadsereg szervezetében 1961-től jelentek a honi légvédelmi hadosztályok, természetesen nem a repülőszakemberek vezetésével. A repülőparancsnoki funkciót gyakorló személyek a repülőezredek szintjére szorultak vissza. A légvédelmi hadosztályoknál, majd a vezetés felsőbb szintjén is létrehozták az ún. repülőfőnöki beosztást. Az ilyen beosztást betöltő személyek szinte mindenért felelősek voltak, amiért korábban a hadosztályparancsno-

kok vagy a légierő-parancsnok, parancsnoki jogkörrel azonban nem rendelkeztek (ezt a repülőezredek felett is a légvédelmi hadosztályok parancsnokai gyakorolták).

A repülőfőnöki beosztás tehát tipikus légvédelmi beosztás, amit az egyszerűség kedvéért általánosítottak, s amikor 1973 elején a Honvédelmi Minisztériumban megkezdte működését egy repülőszervezet, az is a repülőfőnökség megnevezést kapta. Így azután érthető, hogy a repülőezredek szintje fölött repülőparancsnokság nem volt, és ma sincs.

Az 1960-as években fokozatosan alakult ki és erősödött meg a csapatrepülők szervezete. Létrehozták később a csapatrepülő-parancsnokságot, amelynek alárendeltségébe szállítórepülő-, felderítőrepülő-, illetve szállító- és harci helikopteralakulatok tartoztak. Ezek szakirányítását is a repülőfőnökség végezte. A csapatrepülők megjelenésével és fejlődésével egyre mélyültek azok az ellentmondások, amelyek a repülők vezetésével kapcsolatban már korábban is voltak. Ez azonban senkit nem zavart (kivéve a repülőket), a vezetők megszokták és idővel más vezetési rendszert el sem tudtak volna képzelni.

A HM-ben a repülőfőnökség 1973. január 1-jén kezdte meg működését. A szervezet felállításával kapcsolatos munkákat repülőszakemberek végezték, így a repülőcsapatok szakirányítását szem előtt tartva, a főnökséget alkalmassá tették a légierő-parancsnokság funkcióinak ellátására. A szervezés- és vezetéseméleti követelmények figyelembevételével a szervezet kialakításánál a feladatrendszer vették alapul, ezután alakították ki a feladatoknak megfelelő szervezeti struktúrát, majd kiválasztották a feladatok ellátására alkalmas embereket.

Ebben az időben ez a módszer nem volt általánosan elfogadott. Gyakran érvényesült az az elv, hogy ha szükséged van 50 emberre, akkor kérj 100-at, így kapsz 75-öt, s bőven lesz tartalékod. A repülőfőnökség nem így jött létre, ezért a létszámcsökkentéseknél a mindenkor repülőfőnöknek volt elég gondja. Ezelőtt 10–15 évvel gyakran volt napirenden a szervezetek létszámának csökkentése. A jogos létszámcsökkentési követelmények — sajnos — a repülőfőnökséget kellemetlenül érintették, mert tartalék nem volt, a létszámot viszont csökkenteni kellett. Így történhetett meg (a szakszerűtlenség diadalaként), hogy a mindenáron való létszámcsökkentés miatt megszüntették a repülésbiztonsági osztályt, annak feladatait más osztályok voltak kénytelenek a sajátjaik rovására elvégezni, ami törvényszerűen a kívánt repülésbiztonsági színvonal csökkentéséhez vezetett.

Egyes vezetők másfél évtizede próbálkoznak a repülőfőnök alárendeltségéből kivonni a mérnök-műszaki, valamint anyaggazdálkodási és ellátóosztályt. Úgy gondolják: jobb helyen vannak ezek az osztályok az MH anyagi technikai szolgálata szervezetében. Ezt a törekvést ésszerű érvekkel hosszú ideig sikerült megakadályozni, most azonban mégis az ésszerűtlenség diadalmaskodott. Ezzel a döntéssel olyan repülőszakembereket szakítottak el egymástól, akik nap mint nap együtt oldották meg feladataikat a repülőcsapatok folyamatos vezetése, repültetése, a repülésbiztonság kívánt színvonalának megtartása, végeredményében a repülők hadrafoghatóságának a biztosítása érdekében. Mivel a repülőtechnika semmilyen más technikával nem keveredhet, a döntés hibásnak minősíthető, következményei súlyosak lehetnek.

Nem érthető a légvédelmi parancsnokság létrehozása sem. A volt szocialista országok mindegyikében volt korábban is légierő, akkor is, amikor az egységes légvédelmi

rendszer miatt légvédelmi parancsnokságokat is létre kellett hozni. Mi vagyunk az egyedüli ország, amelynek hadseregében a légierőt is a légvédelemnek rendelik alá. Korábban ez a törekvés érthető volt, hiszen ha a légvédelem vezetőinek a katonai képzettségét, fegyvernemi hovatartozását vizsgáljuk, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy légierő-parancsnokok nem lehettek volna, légvédelmi parancsnokként viszont nyugodtan funkcionálhattak. Érthető tehát, hogy a légierőnek még a gondolatát is elvetették.

Térjünk most vissza a repülőszervezetek vizsgálatához, és nézzük meg: miért ragaszkodom én bizonyos elvekhez! Korábban már volt szó arról, hogy a szervezet csak feladatra épülhet. Van azonban a szervezettel szemben támasztandó követelmények között olyan is, amely egyértelműen megszabja, hogy az adott feladatrendszerre épülő szervezeten belül melyek azok az alkotóelemek, amelyeknek együtt kell lenniük, mert csak így biztosítható a maximális vagy ahhoz közeli hatásfokú feladatvégzés. Ennek a kérdésnek a részletesebb bemutatásával érzékeltetem, *miért nem tartom jónak azt a tendenciát, ami a szervezetek kialakításában jelenleg érvényesül.*

A repülők irányításával, vezetésével kapcsolatos tevékenység bonyolult összetevők sokaságából épül fel. A számtalan tevékenységi terület közül az egyik legfontosabb a mérnök-műszaki biztosítás és a szakanyaggal való ellátás. Korábban már utaltam rá, hogy ezek az osztályok kerültek ki a repülőfőnökség állományából. Vizsgáljuk meg ennek az ésszerű korszerűsítésnek a következményeként felmerülő problémákat.

Az elmúlt harmincöt év tapasztalatait elemezve megállapíthatjuk, hogy az anyagnemfelelősök területét érintő műszaki-gazdasági tevékenység alapvető folyamatai (a tervezés, a beszerzés, az ellátás, a mérnök-műszaki biztosítás, az ipari javítás és a gyártás) három változat szerint valósultak meg:

- az 1957—1967 közötti időszakban a tervezés, a mérnök-műszaki biztosítás, az ipari javítás és gyártás a repülőszervezethez, a beszerzés és az ellátás a hadtáphoz tartozott. Az időszak második felében, szervezeti változások miatt, mindent elvittek a repülő szervezettől és csak a mérnök-műszaki biztosítás maradt a repülőfőnök alárendeltségében;

- 1967—1973 között a repülőfőnökhöz a mérnök-műszaki biztosítás tartozott, a többi folyamat irányítása az OLP technikai szolgálatához került;

- 1973—1991 között a komplex repülőműszaki-gazdasági tevékenység fenti folyamatai az MN repülőfőnökségen összpontosultak.

A tapasztalatok egyértelműen bizonyítják, hogy az 1957—1973 közötti időszakban a komplex repülő-műszaki-gazdasági tevékenység hatásfokát (eredményességét, operativitását) jelentősen csökkentette az egyes folyamatokat végző osztályok különböző alárendeltségi viszonya. A csaknem két évtized alatt nem lehetett kielégítő hatásfokot elérni olyan területeken, mint pl.: a technikai fejlesztés szervezett végrehajtása; a minimális anyagi ráfordítás melletti maximális eredményesség biztosítása; a repülőgépek műszaki biztonsága kívánt szintjének biztosítása; a felmerülő műszaki-anyagi problémák kellő operativitással történő megoldása.

A komplex repülőműszaki-gazdasági tevékenység részfolyamatainak koordinált, egy szervezeten — a tulajdonképpeni légierő-parancsnokság funkcióját ellátni képes repülőfőnökségen — belüli végrehajtása a korábbi, nem éppen a legjobb eredmények pozitív irányú változásait eredményezték. Ezt a tényt — nagyon leegyszerűsítve — az magyarázza, hogy e szervezetben bármilyen repülőműszaki kérdés

vizsgálatának az alapját a repülő-harckiképzés követelményrendszere képezte, s ebből kiindulva került sor az anyagi kihatások elemzésére. Az anyagi kérdésekben viszont csak akkor történt meg a döntés, ha már sokoldalúan megvizsgálták azok repülőműszaki konzekvenciáit. Ezeknél a vizsgálatoknál mindig prioritást biztosítottak a repülésbiztonság műszaki követelményeinek.

A fentieknek megfelelően a repülőfőnökségen sikerült a komplex repülőműszaki tevékenység részfolyamatainak végrehajtását egységes elképzelések alapján szabályozni, s ezt a szabályozottságot kiterjeszteni a repülőcsapatokra és a közvetlenekre (repülőanyag-ellátó bázis, központi repülőgép-javító üzem) is. A repülőfőnökségen és a fenti szervezeteknél kialakultak a részfolyamatok végrehajtására legjobban megfelelő munkamódszerek. Sikerült folyamatosan magas üzemképességi mutatókat elérni, amihez a lefolytatott részletes elemzések s az így megalapozott komplex mérnökműszaki, anyagellátási, ipari javítási-gyártási intézkedések is jelentősen hozzájárultak. Az eredmény összességében az lett, hogy másfél évtizeden keresztül — a fokozatosan romló importanyag-ellátás ellenére is — sikerült az anyaghiányok miatti üzemképtelenség szintjét 1—1,5 % között tartani, ami akkor a VSZ tagállamai hadseregeiben a legjobb volt.

Komplex műszaki-gazdasági szakirányítás ésszerű módszereinek a kialakításával sikerült egységes rendszerbe foglalni a technikai fejlesztések előkészítését és végrehajtását. Az új repülőgéptípusok rendszerbe állításával kapcsolatos külkereskedelmi tevékenység rendjének kidolgozásával s annak a belföldi tevékenységekkel való összehangolásával a korábbi évek gyakorlatához viszonyítva jelentős volt az előrelépés.

A repülőfőnökség által kialakított vezetési rendszer jelentős eredménye volt, hogy sikerült a csapatoknál magas üzemképességet biztosítani, a technológiai fegyelmet megszilárdítani, a repülések műszaki biztosításának magas szintjét elérni, és nem utolsósorban sikerült a repülőcsapatoknál megerősíteni az ésszerű, takarékos gazdálkodási szemléletet. Újból hangsúlyozom, hogy egy ilyen jól működő vezetési rendszernek a megbontása, a jól szabályozott és begyakorolt komplex repülőműszaki-gazdasági tevékenység részfolyamatainak egymástól vagy az egyéb repülőtevékenységi folyamatoktól való elválasztása s azok különböző szervezetekben való végrehajtása mind gazdaságossági, mind üzemképességi és repülésbiztonsági téren visszalépést jelentett.

A fentiek mellé kívánczik még egy fontos szempont, amelynek figyelembevétele a repülőszervezetek kérdésének vizsgálatakor nem kerülhető ki. Ennek lényege, hogy az egyre bonyolultabb, nagyobb fizikai és pszichikai felkészülést igénylő repülő-harckiképzés eredményes folytatása, a csak komplex tevékenységgel megteremthető repülésbiztonság optimális szinten tartása megköveteli a folyamatos, igényes, a helyzet- és állapotjelzők változásaira azonnal reagáló, szakszerű, szigorúan centralizált vezetést.

Az üzemben tartás, a csapat- és az ipari javítás, valamint a szakanyagellátás tervezésének, szervezésének és vezetésének (szakirányításának), továbbá lebonyolításának szervezeti leválasztása a repülőfőnökségről a fenti elveknek ellentmond. Ha az említett folyamatok végrehajtóit az egyenes alárendeltségből más vezető alárendeltségébe, tehát az együttműködés szférájába kényszerítik, ezzel megbontják a centralizált vezetés elvét.

A fenti problémakor az alább felsorolt részleteket foglalja magába.

1. A repülő-hajózó tevékenység az ember—gép rendszerében, a kölcsönhatások elválaszthatatlanul szerves egységében folyik. Ezért a hajózó és a műszaki terület vezetésének, szakirányításának szervezeti szétválasztása, az együttműködési kapcsolatok rendszerébe való áttétele lehetetlenné teszi a *rendszerbázisú*, egységes elgondoláson alapuló egyszemélyi vezetés, szakirányítás megvalósítását. Mindez értelemszerűen hátrányosan befolyásolja mind a repülések biztonságát, mind pedig a hajózáókiképzés minőségi végrehajtását. Ez pedig napjainkban, amikor a légierő szerepe meghatározó egy fegyveres konfliktusban, veszélyes következményekkel járó könnyelműség.

2. Repülőcsapataink nagysága és heterogén összetétele (lényegében öt fegyvernemet képviselő egységekkel és alegységekkel kell számolni), az importigényesség és az ellátás nehézségei, a szűkös tartalékalkatrész-háttér, a rövidesen sorra kerülő átfegyverzés, a szakanyag-gazdálkodás korlátozott pénzügyi-valutáris keretei, a javító kapacitások állapota és széttagoltsága (hazai és külföldi bázisok) operatív vezetést, a kiképzés és a repülőtechnikai biztosítás szerves egységben való kezelését, az ezekbe való rendszeres, napi beavatkozást, gyakran kompromisszumos megoldást, döntések meghozatalát követeli. A most kialakított szervezeti struktúrában ennek a feltételrendszere nincs meg.

Felvethetők további kérdések is:

- hogyan tartható fenn az egyszemélyi felelősség az említett folyamatok szétválasztásával a repülőcsapatok harcászultságáért és a repülések biztonságáért, a hajózáókiképzésért és a repülőtechnika folyamatos és magas szintű üzemképességéért;
- hogyan képzelhető el, hogy a technikai kiképzésért az MH anyagi-technikai főcsoportfőnöke, az egyéb szakkiképzésért pedig a repülőfőnök felel;
- hogyan biztosítható a különválasztott szervezetek között az összehangolt és az operatív vezetéshez szükséges, aktuális tartalmú információk időbeni kicserélése;
- mit tehet a vezetés, hogy az eddigi közös felelősségérzetet ne váltsa fel egy „anyagi-technikai”, illetve „hajózáóorientált” gondolkodásmód;
- hogyan garantálható a különálló szervezetben a repülőműszaki feladatok prioritása; nem válhat-e ez a mindenkori helyzet és a problémák függvényévé;
- ki fog dönteni az összevont anyagi-technikai szervezet vezetője és a repülőfőnök között kialakuló vita esetén, hiszen a vita tárgyát repülő-szakprobléma fogja képezni;
- ha a HM-ben nincs repülőszervezet (még repülőszakember sincs), akkor ki végzi a repüléssel kapcsolatos közigazgatási feladatokat; ki fogja a repüléssel kapcsolatos kérdéseket más minisztériumokkal egyeztetni, koordinálni;
- mi történik egy repülőesemény bekövetkezésekor, a repülőfőnökség a saját tevékenységét fogja vizsgálni. (Ez jogilag sem megfelelő megoldás.)

Úgy gondolom, hogy a fenti kérdések érzékeltetik, az azokra adandó válaszok viszont bizonyítják: a repülőcsapatok vezetésének, szakirányításának és harcászultságának megfelelő szinten tartása, fejlesztése, a repülésbiztonság sokirányú, a repülők életét átfogó komplex feltételrendszere megköveteli a centralizált vezetés biz-

tosítását. A repülőszervezet feldarabolása nehéz helyzetet teremthet, s gátolhatja nemcsak a harckiképzés folyamatosságát, de a fejlesztési elgondolások kialakítását és majdani megvalósítását is.

Napjaink egyik gyakran hangoztatott problémája a hazánkat is érintő új biztonsági rendszer kialakítása. Az ilyen igényekről elmélkedni is csak akkor lehet, ha egymáshoz csatlakoztatható, együttműködésre alkalmas szervezetek állnak rendelkezésre. Ott, ahová csatlakozhatunk (?), vagyis az Európai Közösség és a NATO országaiiban, a légierő mindenhol haderőnként működik, s feladatai között szerepel a légvédelem ellátása is. Ennek megfelelően épül fel szervezete is, ami nem csupán az ésszerű hierarchia kialakításának a kérdése, hanem a tevékenység logikai és technológiai folyamatának alapvető meghatározója is.

Ennek ismeretében ismét jogosan vetődik fel a kérdés: hogyan illeszthető a mi jelenlegi rendszerünk a merőben más nyugati rendszerekhez. Nem kellene mindezt átgondolni és létrehozni a légierő-parancsnokságot, amelyben helyükre kerülnének a repülőcsapatok, a légvédelmi rakétacsapatok és a lokátorbiztosítást végző csapatok is? Véleményem szerint ez az átszervezés az egyes elemeken belül szinte semmilyen változtatást nem tenne szükségessé, csupán az elemeket kellene a maguk helyére tenni. Emellett természetesen szükség van a repülő-felügyelőségre is, de nem az MH-ban, hanem a Honvédelmi Minisztériumban.

Összefoglalva, véleményem szerint a megtett intézkedések nem segítik a probléma helyes megoldását. Ha ez így marad, akkor a repülés szakirányító tevékenységének színvonala csökken, és nem azért, mert a repülőfőnökségen dolgozó szakemberek nem végzik el azt, amit el kell végezniük. Egyszerűen arról van szó, hogy nem megfelelő szervezeti keretek között objektíve nem lehet bizonyos követelményeknek megfelelni. Jó lenne ezt a problémát — amit egyébként nem „tanulmányozók” hoztak össze — minél előbb megoldani, mert ha a helyes döntés későn születik meg, évekre lesz szükség, hogy a kívánt eredmény elérhető legyen. Most még időben vagyunk, csupán bátorság kell a hiba kijavításához. Jó lenne minél előbb tenni is valamit azért, hogy a több évtizedes bukdácsolásnak vége szakadjon.

Felhasznált irodalom

1. Air Force Magazine, 1989. május, USAF Almanach
2. A Lifetime of Service — Sixty-five years of the Royal Air Force
3. Repülési Lexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.
4. A. Galland: 104 légi győzelem; Hungaria, Aero és Rádió Kft. Budapest, 1991.
5. Nagyvárad S. — M. Szabó M. — Winkler L.: Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből; Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1986.
6. Aviacija i kozmonavtika SZSZSZR; Vojennoje Izdatyelsztvo, MO. Moszkva, 1968.
7. Schmidt István: Feljegyzés a repülőszervezetek vizsgálatához; kézirat, 1985.
8. Kaufmann János: Feljegyzés a repülőműszaki-gazdasági tevékenység vizsgálatához; kézirat, 1985.
9. Dr. Szabó József: Ellenvélemény a repülőszervezetek vizsgálatához; melléklet a felterjesztéshez, 1985.

Csabai Károly—Móricz Lajos

Tények és adatok az 1945—1956 közötti magyar hadtörténethez (II. rész:)

Az 1956-os esztendő

A Magyar Néphadsereg történetében az 1956-os a legbonyolultabb esztendő. Nem véletlen, hogy a történelmi kutatás még nem tárta fel teljes részletességgel a lezajlott eseményeket és azok indítóokait. Az 1956-os esztendő katonai vonatkozású tényeinek és adatainak feltárását, hitelességük ellenőrzését nehezíti, hogy a források hiányosak, a meglévő anyagok még a levéltárakban sincsenek kellően rendezve, az előtalálható okmányokban sok az ellentmondás és a szubjektivitás. A két nagyobb időszakra tagolható esztendő fő jellegzetességei azonban már kirajzolódtak. A két időszak közötti választóvonal október 23-a. Az ezt követő napok és hetek katonai vonatkozású történéseit úgy lehet leginkább megérteni, ha azokat aszerint vizsgáljuk, hogy az adott időszakokban ki gyakorolta hazánkban a politikai hatalmat, ennélfogva ki utasíthatta a néphadsereg csapatait. Ebben a szakaszban meg lehet különböztetni az október 23-tól 28-ig, a 29-től november 3-ig, a november 4-től 11-ig és végül az azt követő időszakot.

A Magyar Néphadsereg október 23-a előtt

1956 elején folytatódott a 160 ezer fős néphadsereg, 1955-ben elkezdett strukturális és vezetési változást jelentő átszervezése.¹

A Honvédelmi Minisztérium katonai tanácsa ebben a periódusban olyan fontos kérdésekkel foglalkozott, mint a néphadsereg további csökkentésének lehetséges irányai, a diszlokációs változtatások szükségessége, az 1955-ben lefolytatott gyakorlatok és a kiképzés értékelése, a tervezett új illetményrendszer bevezetésének módja.

1956 tavaszára Ukrajnában *Zsukov marsall*, a Szovjetunió honvédelmi minisztere olyan hadgyakorlatot vezetett le, amelyen részt vett egy magyar összefegyvernemi és egy légi hadsereg törzse is. Bár ezek a törzsek a Honvédelmi Minisztérium (HM) vezetőállományából közvetlenül a gyakorlat előtt és ideiglenes jelleggel alakultak meg, mégis sikerrel oldották meg feladatukat. A gyakorlat vezetője ezt az értékelés során külön is hangsúlyozta.

A gyakorlat tapasztalatai alapján meggyorsult a már korábban tervbe vett — a koalíciós követelményeknek megfelelő — tábori hadsereg-parancsnokság megalakítására irányuló munka. Az új parancsnokság a 4-es hadrendi számot kapta, figyelembe véve azt, hogy Magyarországnak a második világháború során már volt 1-es, 2-es és 3-as hadrendi számú hadsereg-parancsnoksága. A hadsereg-parancsnokságnak tervezték alárendelni a 3. és a 6. lövészhadtestet és a HM-közvetlen csapatok egy részét. A 9. lövészhadtest a terv szerint továbbra is a HM alárendeltségébe tartozott volna. 1956 tavaszán megkezdődött a kormány által bejelentett újabb, 15 ezer fős létszámcökkentés előkészítése is.² Ennek keretében felszámolták a 12. vegyes repülőhadosztályt és a 12. műszaki dandárt.

A Magyar Néphadsereg tisztikarát 1956 februárjában megrázták a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusán elhangzottak, s mindaz, ami azok megismerésével, megértésével és elfogadásával volt kapcsolatos. Az újszerűen megvilágított politikai témákkal a magyar katonák — főként a Rákosi és Nagy Imre közötti vitában — 1953 óta többször szembesültek, de olyan nagy horderejűekkel, mint amilyenekről Hruscsov szovjet pártfőtitkár a kongresszuson beszélt, eddig még nem találkoztak. Ennek és több más morális tényező hatására a tisztikaron belül is megpezsdült a szellemi élet. A tisztikarból már 1956 nyarán számosan részt vettek a Petőfi Kör vitáin és egyre többen tartották nélkülözhetetlennek a Rákosi-féle vezetés hibáinak maradéktalan felszámolását, a gazdasági reformokat és a társadalom demokratizálódását. Véleményüknek hangot is adtak azzal a meggyőződéssel, hogy az elodázhatatlan változások a megújult párt vezetésével békés úton valósuljanak meg.³

Az MDP Központi Vezetőségének (KV) július 17-i ülése és Rákosi Mátyás leváltása után a néphadsereg személyi állománya is hathatós intézkedéseket várt a korábbi bűnös mulasztások felszámolása, a nehéz gazdasági és politikai helyzetből való kilábalás érdekében. A remények azonban nem váltak valóra, és így az elégedetlenség a Gerő-féle vezetéssel szemben egyre nőtt.

Rajk László és társainak október 6-i, és a mártír tábornokok október 20-i újratemetése után pedig már egy tömegdemonstráció lehetősége is a levegőben lógott. Ugyanebben az időben az egyetemi hallgatók is aktivizálódtak. Megszüntették az egyetemi DISZ-szervezeteket és az egyetemi ifjúság érdekeinek jobban megfelelő szervezetet hoztak létre. Elsőként Szegeden október 16-án a tudományegyetemen alakult meg a MEFESZ, majd ezt követték a budapesti egyetemek.⁴

A magyar felső katonai vezetés a lengyelországi (poznańi) események hatására Budapestre vonatkozó érvénnyel október 21-én léptette életbe a karhatalmi tervet. A magasabbparancsnokok azonban ennek szükségességét nem látták igazán indokoltnak és így a tervben szereplő rendszabályok előkészítésére sem fordítottak kellő figyelmet. Egyébként is inkább az október 23-ra kitűzött magasabbparancsnoki értekezletre készültek. Az ÁVH — a kormány intézkedésére — a Budapesten lévő erőivel néhány fontosabb objektum őrzését megerősítette.⁵

A szovjet katonai vezetés azonban számított a tömegek megmozdulására, és már október 20-tól különböző intézkedéseket foganatosított az esetleges beavatkozás érdekében. 1956-ban Magyarországon egy „különleges” szovjet hadtest állomásozott, amelynek kötelékébe két gépesített (a 12. és a 17.) és két repülőhadosztály, valamint különböző közvetlen csapatok tartoztak. A hadtest összlétszáma mintegy 60 ezer fő volt.⁶

Az október 23-tól 28-ig terjedő időszak

Október 22-én éjjel a Budapesti Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen elfogadtak egy 14 pontból álló programot, amellyel a Petőfi Kör vezetősége is egyetértett. Követelték többek között:

- az összes szovjet csapatok azonnali kivonását Magyarországról;
- nyilvános tárgyalás megtartását Farkas Mihály ügyében;
- a Kossuth-címer visszaállítását;
- új egyenruha bevezetését a honvédségnél;
- a Szálin-szobor eltávolítását.

A gyűlésen részt vevők határozatot hoztak, hogy másnap, október 23-án 15 órától „rendezett és zárt sorokban” felvonulást szerveznek Budapesten a lengyel nép iránti szolidaritás jegyében.⁷

Az egyetemi gyűlésen a Petőfi Katonai Politikai Akadémia küldöttsége egyetértett az egyetemisták programjával. Az akadémiára visszatérve október 23-án délelőtt röpgyűlést szerveztek, melyen az ott megjelent tisztek elhatározták a tömegtüntetésen való részvételt.⁸ Küldöttséget indítottak a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiára, ahol az összehívott állománygyűlés szintén kifejezte egyetértését az egyetemisták több pontjával és együttérzését a lengyelekkel. A demonstrációban való szervezett részvételt azonban nem tartotta célszerűnek.⁹

Az október 23-i budapesti tüntetésen a Petőfi Katonai Politikai Akadémia 800 hallgatója szervezetter, sok katonatiszt pedig egyénileg vett részt.¹⁰

A Gerő-féle vezetés a tüntetés méretét és élesen politikai jellegét felismerve az MDP KV délutáni ülésén arra a következtetésre jutott, hogy ellenforradalmi lázadás tört ki, melynek leveréséhez a szovjet hadseregtől kell segítséget kérni. (Ma már nyilvánvaló, hogy a kérelem formális volt, a legfelső szovjet vezetés ugyanis már azt megelőzően döntött a beavatkozásról.)

A párt Központi Vezetősége, a katonai intézkedések összehangolására katonai bizottságot választott.¹¹ A bizottság vezetésével Apró Antal bízta meg. Tagjai voltak: Bata István, Fehér Lajos, Kovács István (a KV titkára), Földes László, Mező Imre, Nógrádi Sándor és Piros László.

Az egyre növekvő méretű tömegtüntetés láttán a Honvédelmi Minisztérium:

- riadóztatta a vezérkar hadműveleti csoportfőnökségének állományát;
- erődemonstrálási céllal — lőszer nélkül — Budapestre rendelte az esztergomi 7. gépesített hadosztály két (a 8. és a 15.) gépesített ezredét (Piliscsabáról és Aszódról) és a 33. harckocsiezredét (Esztergomból), de a csapatok — az egyre növekvő tömeggel találkozva — elakadtak;
- a Rádió védelmére kirendelt a HM-őrszázalóaljtól 140 főt, a 20. önálló híradóezredtől 150 főt, majd később újabb 100 főt, a 43. önálló híradóezredtől 210 főt, a Petőfi Akadémiától 150 tisztet. Ezek az erők azonban a környező utcák zsúfoltsága és az ott lévő tömegek magatartása miatt csak részben érték el a Rádiót, amelyet október 24-én reggel a felkelők elfoglaltak.¹²

Az MDP KV október 23-i éjszakai ülése az eddig történeteket „ellenforradalomnak” minősítette és utasítást adott a fegyveres erőknek — együttműködésben a szovjet

csapatokkal — annak leverésére. A legfelső katonai vezetés ezzel összhangban a katonai szervezetek számára több intézkedést adott ki. Így parancsot kapott:

- a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, hogy különböző erejű kötelekeket indítson útba néhány laktanya, a XIV. kerületi rendőrkapitányság, a KONAKTÁgyár, a Szabad Nép-székház őrzésének megerősítésére;
- a Petőfi Katonai Politikai Akadémia a Lámpagyár őrségének a megerősítésére;
- a Kossuth Tűzértisztí Iskola a Kilián-laktanya visszafoglalására;
- az aszódi gépesített ezred a józsefvárosi telefonközpont és a Danuvia gyár visszafoglalására;
- a kecskeméti (12.) gépesített ezred egyik zászlóalja a Lámpagyár megvédésére;
- a Dózsa Lövész- és Páncélostíztí Iskola a Lakihegyi adó védelmének megerősítésére;
- az egri (6.) gépesített ezred — a HM védelmére.

A HM néhány alakulat átcsoportosítására vonatkozóan is intézkedett. Ezek között a kiskunmajsai (31.) lövészrezred egy zászlóalját Szegedre, a nagyatádi (14.) lövészrezredet Pécsre vezényelte.¹³

A vidékről Budapestre felrendelt alakulatok közvetlenül a HM, illetve a vezérkar hadműveleti csoportfőnökségének alárendeltségébe léptek. Irányításukat azonban több esetben is megzavarta, hogy a miniszter és a vezérkari főnök időnként közvetlenül adott intézkedései kereszteték a csapatoknak már korábban kiadott utasításokat.¹⁴

A legfelső katonai vezetés a vidéki csapatok részére nem rendelt el riadót. A magasabbparancsnokságok sem intézkedtek, ami oda vezetett, hogy a parancsnokok a Kossuth Rádióban október 24-én 04.30-kor beolvasott minisztertanácsi közlemény alapján a helyi szervekkel végzett egyeztetés alapján kezdtek el tevékenykedni.¹⁵

A Honvédelmi Minisztérium és a magyar vezérkar *Tyihonov altábornagy*, főtanácsadó révén tartott kapcsolatot a szovjet fegyveres erők vezérkarával. A magyar katonai vezetés már 23-án éjjélkor adatokkal rendelkezett arról: a Magyarországon állomásozó „különleges” szovjet hadtest két gépesített hadosztálya bevonul Budapestre, hogy jelenlétével „elősegítse a rend helyreállítását”. 24-én hajnalra Romániából, Nagylakon keresztül is érkeztek szovjet csapatok Budapestre. A Honvédelmi Minisztériumba hajnali 3 óra 30 perckor érkezett meg a kapcsolat felvételére hivatott szovjet összekötő törzs.

A szovjet csapatok tevékenységének irányítására, valamint a magyar és szovjet alakulatok együttműködésének összehangolására október 24-én a reggeli órákban Budapestre érkezett *Malinyin altábornagy*, a szovjet vezérkar hadműveleti csoportfőnöke és néhány munkatársa.¹⁶

A rendelkezésre álló adatok alapján október 24-e és 28-a között a szovjet csapatoknak nem volt parancsuk támadó fellépésre. Harcjárműveik csak akkor nyitottak tüzet, ha veszélyeztetve érezték magukat. Ilyen helyzetet azonban elég sűrűn éreztettek és nagy pusztítást okoztak a város különböző pontjain.¹⁷

A magyar csapatok ezekben a napokban alapvetően objektumbiztosító feladatokat láttak el, és csak néhány helyen vívtak tűzharcot a felkelőkkel.

Az MDP KV október 25-i ülése (Gerő Ernő első titkár leváltása, Kádár János megválasztása) sem hozott lényeges változást a szovjet és a magyar csapatok tevékenységének jellegében.

Az október 24-e óta hivatalban lévő Nagy Imre miniszterelnök javaslatára október 26-án új nemzeti kormány alakult. Az új kormányban a honvédelmi tárca birtokosa *Janza Károly altábornagy* lett, aki rövid működése alatt több fontos parancsot adott ki. Így pl. október 28-án intézkedett a katonasapkákon lévő vörös csillagos címer eltávolítására és nemzeti szalaggal való helyettesítésére. A katonák egymás közötti megszólításánál az elvtárs helyett a bajtárs megszólítást vezette be. Elrendelte továbbá, hogy még az év végéig „a nemzeti hagyományokat tükröző, hímezett sűjtással szegélyezett rendfokozati jelzések viselésére kell áttérni”.¹⁸

A felkelők egyre növekvő sikere és befolyása, a felkelés országos méretű kiterjedése arra készítette az MDP vezetését és a kormányt, hogy a válságos helyzetből politikai eszközökkel igyekezzék kiutat találni. A felkelés gócainak (főleg a Corvin köznek) a felszámolására kidolgoztatott vezérkari tervek végrehajtását Nagy Imre miniszterelnök nem engedélyezte.

Az MDP Központi Vezetősége Nagy Imre miniszterelnök javaslatára, október 28-án határozatot hozott a tűzszünetről, amellyel a Budapestre érkezett szovjet vezetők — *Mikojan és Szuszlov* — is egyetértettek.

Az október 29-e és november 3-a közötti napok

A Szabad Nép október 29-i. Hajnalodik című vezércikkében közölt újszerű értékelés (amely október 23-át nem ellenforradalomnak, hanem nemzeti demokratikus felkelésnek minősítette), az MDP Központi Vezetőségének és a kormánynak ezzel összhangban álló nyilatkozata új helyzetbe hozta a fegyveres erőket. Át kellett értékelniük mindazt, amit október 23-a óta tettek. Ennek végrehajtását gyorsította Nagy Imre miniszterelnök rádióbeszéde, amely többek között arra is utalt, hogy a honvédség és a rendőrség alakulataiból, valamint a munkások és az ifjúság felfegyverzett osztagaiból új karhatalom alakul, a szovjet csapatok kivonulnak Budapestről, az ÁVH megszűnik, és új államrendőrség létesül.

Október 30-án megalakult a HM Forradalmi Katonai Tanácsa (FKT), amely elnökéül *Kána Lőrinc vezérőrnagyot* választotta. A csapatoknál is megkezdődött a 9—11 fős forradalmi katonai tanácsok (FKT) szervezése, amelyek fokozatosan átvették a vezetést, kapcsolatokat létesítettek a helyi új hatalmi szervekkel (forradalmi tanácsokkal, nemzeti bizottságokkal).

Az FKT-k feladata — a létrehozásukat elrendelő október 30-i keltezésű miniszteri parancs szerint — a parancsnokok fontosabb parancsainak és intézkedéseinek megvitatása volt. Az FKT-k elnökeivé kezdetben a parancsnokokat választották, néhány nap múlva azonban már azokat más személyekkel (a parancsnok első helyettese, a törzsfőnök stb.) váltották fel.¹⁹

A fővárosból kivonultak a szovjet csapatok. A fegyverzajtól mentes időszakot október 30-án délután a budapesti pártbizottság Köztársaság téri székházának elfoglalásához kapcsolódó harc törte meg. A harcba a felkelők oldalán a pártház védőinek megsegítésére küldött harckocsik egy része is bekapcsolódott. Az általuk leadott lövések rést ütöttek az épület falán, ami meggyorsította a pártház elfoglalását.

Október 30-ról 31-re virradó éjjel viharos körülmények között megalakult a

Magyar Köztársaság Forradalmi Honvédelmi Bizottmánya, Váradi Béla vezérőrnagy elnöke alatt. A bizottmánynak tagja lett többek között Király Béla vezérőrnagy, Maléter Pál ezredes, Kopácsi Sándor rendőr ezredes is.

Nagy Imre, Vas Zoltán javaslatára a bizottmány nevében a honvédelmi jelzót karhatalmra változtatta. 30-én délelőtt ezt a Kilián-laktanyában Király Béla vezérőrnagy a lezajlott értekezleten be is jelentette. A kormány Király Bélát ezen a napon nevezte ki Budapest katonai parancsnokává és a Nemzetőrség főparancsnokává. Maléter Pál ezredes a honvédelmi miniszter első helyettese, Kovács István vezérőrnagy pedig vezérkari főnök lett. Ekkor került nyilvánosságra Janza Károly altábornagy bejelentése is, amely szerint a Honvédelmi Minisztériumban a politikai főcsoportfőnökség helyett nevelési főcsoportfőnökség alakul és megkezdődik az új szolgálati szabályzat kidolgozása.²⁰

A Nemzetőrség főparancsnokságának megalakításához fel kívánták használni a megalakulóban levő 4. hadsereg-parancsnokság személyi állományát, amelynek élén Kovács Imre vezérőrnagy állt.²¹

A Forradalmi Karhatalmi Bizottmány és a honvédelmi miniszter november 1-jén a Rádió útján olyan tartalmú parancsot tett közzé, hogy a csapataiktól elszakadt katonák 24 órán belül jelentkezzenek a tartózkodási helyük szerint illetékes helyőrség- vagy nemzetőr-parancsnokságon, továbbá, hogy a forradalomban részt vevő és más szervezett csoportokhoz tartozó honvéd személyek a további intézkedésig maradjanak a csoportban és velük együtt vegyenek részt a rendfenntartó munkában.²²

A csapatok egy része részt vett a szerveződő nemzetőregységek felkészítésében, így többek között:

- Vácott egy gyalogzászlóalj megalakításában;
- a záhonyi 19. légvédelmi tüzérsztály katonákat indított útba a miskolci egyetemisták megsegítésére;
- a ZMKA tisztekkel segítette a Corvin közti felkelők katonai kötelékké szervezését, felkészítését;
- a Petőfi Akadémia részt vett az ott megalakuló munkásőrszászlóalj szervezésében.

A fentiek mellett — mivel egyre több jel utalt arra, hogy északkelet felől újabb szovjet alakulatok léptek magyar területre és a magyar repülőtereket is kezdték bekeríteni — előkészületek történtek a szovjet csapatok elleni védelemre való felkészülésre.

A védelemre való felkészülés néhány jelentősebb ténye:

- Budapestre vezényelték a kaposvári (24.) lövészezred kétharmad részét és a kecskeméti 12. gépesített lövészezredet;
- a légvédelmi alakulatok egy része tüzelőállást foglalt el (Záhonynál, Szolnokon, Pilisvörösváron, Budapesten Soroksár mellett, az Osztapenkó-szobornál, Budafok déli részén);
- a kecskeméti (66.) vadászpilóta-hadosztály FKT-ja utasítást adott a repülőterek védelmére;
- a tűzértizti iskola november 3-án teljesíthetetlen parancsot kapott a HM-től a Ferihegyi repülőtér felmentésére, amelyet szovjet páncélosok zártak körül.²³

Előkészületek történtek Budapest védelmének megszervezésére. A külső védelmi gyűrű parancsnokául Márton András ezredes, a ZMKA parancsnokát nevezték ki, aki azonban ilyen minőségben nem működött.²⁴ A fővárost három védelmi körzetre osztot-

ták. November 3-án az ezzel kapcsolatos tervező munka még nem fejeződött be, a csapatok sem kaptak feladatokat.

A kormány november 2-án délután beadta a lemondását és Nagy Imre vezetésével egy szűkebb kabinet vette át az ország ügyeinek vezetését. A kabinet a Honvédelmi Minisztérium vezetésével Janza Károly altábornagy helyett Maléter Pált bízta meg, akit egyidejűleg vezérőrnaggyá is előléptetett.

Nagy Imre miniszterelnök a kabinet megalakulását követően magához kérte *Erdei Ferenc* miniszterelnök-helyettest, Maléter Pál, Kovács István vezérőrnagyokat és *Szűcs Miklós* ezredest, akiket arról tájékoztatott, hogy a szovjet kormány kinyilvánította azt a szándékát, miszerint csapatait kivonja Magyarországról és egy vegyes bizottság felállítását kérte a kivonás megtárgyalására. A vegyes bizottság magyar tagjaiként a felsoroltak kaptak megbízást.

A tárgyalások a szovjet féllel november 3-án 11 órakor a Honvédelmi Minisztériumban kezdődtek meg, ahol *Malinyin altábornagy* közölte, hogy a Szovjetunió 1957 elejére szándékozik kivonni csapatait Magyarországról, amihez a vasúti szerelvényeket és az üzemanyagot a magyaroknak kell biztosítaniuk. Az erre vonatkozó szovjet mennyiségi igények ismertetése után a delegációk megállapodtak abban, hogy este nyolc órakor a tököli szovjet laktanyában tárgyalják meg a szükségletek kielégítésére vonatkozó magyar elképzeléseket.

A magyar delegáció két gépkocsival és egy rádióskocsival, megfelelő fegyveres biztosítással érkezett Tökölre, ahol alighogy megkezdődött a tárgyalás, amikor a szovjet állambiztonsági szervek (KGB) emberei rárontottak a magyar küldöttségre és lefegyverezték őket.²⁵

A november 4-e és 11-e közötti események

A szovjet legfelső politikai vezetés — a kínai vezetéssel történt egyeztetések után — október 31-én arra utasította a szovjet katonai vezetést, hogy állítsa le a csapatok kivonását Magyarországról, vezényeljen legalább tíz újabb hadosztályt az ország területére, vonja ellenőrzése alá a fontosabb közlekedési csomópontokat, kerítse be a repülőtereket, tegyen előkészületeket Budapest megszállására, segítse elő egy új kormány megalakítását és a szovjet csapatokkal együttműködő magyar csapatok szervezését.

A felsoroltakkal kapcsolatos intézkedések eredményeként 1956. november 4-én a szovjet csapatok Magyarországon mintegy 15 hadosztállyal, 150 ezer fővel és 2500 harckocsival rendelkeztek. Ezzel az erővel kezdték meg *Leljuscsenko hadseregtábornok* vezetésével a második fegyveres beavatkozást Magyarország ellen.²⁶

A szovjet csapatok — a *Konyev marsall* által megszabottak szellemében — november 4-én hajnalban, öt, önjáró tüzéséggel megerősített hadosztállyal indítottak támadást Budapest ellen *Lascsenko altábornagy* vezetésével. A több irányból előretörő harckocsioszlopok ellen, a magyar katonák csak néhány helyen tanúsítottak ellenállást. Így pl. a Soroksári úton, az Ócsai úton, a Jutadomboknál, Kőbányán, a Corvin közben, a Kilián-laktanyánál, a Citadellán, a Csepel-szigeten és Óbudán.²⁷ A Tökölön tárgyaló delegációt szállító szovjet gépkocsioszlopra tüzet nyitott egy, a *Mecséri ezredes* parancsnoksága alá tartozó alakulat.

A szovjet csapatok, *Babadzsanzan vezérezredes* és *Mamszurov altábornagy* vezényletével, ugyancsak Konyev instrukciói szerint, a Budapest elleni hadművelettel egyidejűleg indítottak támadást a vidéki helyőrségek ellen. A magyar csapatok Dunaújvárosban, Veszprémben és a Mecsekben fejtettek ki korlátozott mértékű ellenállást. A magyar csapatok döntő többsége a FKT-k, valamint több katonai vezető által kiadott parancs, illetve a helyi körülmények felmérése (óriási szovjet túlerő) miatt nem nyitott tüzet a szovjet csapatokra, hanem kapcsolatba lépett azok parancsnokaival.

A Magyar Néphadsereg részéről komolyabb tűzharcba csak a korábban tüzelőállásba vont légvédelmi és tábori tüzéregységek léptek. A harc hevességét jelzi, hogy az ellenállás egyes fészkei a nagy túlerő ellenére 4–6 napon át (november 8–9-ig) tartani tudták állásaikat.²⁸ A Király Béla által vezetett fegyveres csoport Nagykovácsinál még november 11-én is fegyveres harcot vívott a szovjet csapatok ellen.²⁹

Az ország szinte minden hadászati szempontból fontos pontját megszálló szovjet kötelékek a magyar katonai szervezetek döntő többségét lefegyverezték, nehéztechnikáját, fegyverzetét hadizsákmányként lefoglalták.³⁰ A szovjet csapatok a november 4-i beavatkozás után az egész ország területén ideiglenes jelleggel katonai igazgatást vezettek be. Ezt fejezi ki *Grebnyik vezérőrnagy*, budapesti városparancsnok november 6-án és *Lascsenko altábornagy* 8-án kiadott parancsa, amelyben elrendelték a fegyverek beszolgáltatását, kijárási tilalmat vezettek be és az üzletek nyitvatartását is szabályozták.³¹

A Szolnokon megalakult és november 7-én Budapestre érkezett, Kádár János vezette Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány (MFMPK) nevében *Münnich Ferenc*, a fegyveres erők minisztere november 6-án a rádió útján felszólította a Budapesten lévő honvédtiszteket, hogy november 11-én jelentkezzenek a Zrínyi, illetve a Petőfi Akadémián.³² A miniszter a november 7-én kiadott parancsában feloszlatta a Forradalmi Katonai Tanácsokat és felszólította a katonákat, hogy maradjanak szolgálati helyükön, akik pedig csapataiktól elszakadtak, tartózkodjanak otthon.³³

Az MFMPK és az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága — a szovjet csapatok katonai közigazgatási feladatok alóli mentesítése, a rend mielőbbi helyreállítása érdekében — november 9-én közös határozatot hozott, a Magyar Forradalmi Karhatalom megalakításáról.³⁴

A november 11-e utáni időszak

Az MFMPK november 11-vel *Uszta Gyula vezérőrnagyot* a honvédelmi miniszter első helyettesévé és hadseregparancsnokká, *Hegyi László vezérőrnagyot* a vezérkar főnökévé nevezte ki.³⁵ A fegyveres erők minisztere november 13-án kinevezte a hadsereg-parancsnokság vezetőállományát.

A fegyveres erők miniszterének november 11-i felhívására megkezdődött a karhatalmi alakulatok megalakítása. A karhatalomba való felvétel, de a tényleges tisztiszolgálatbani megmaradás egyik feltételét is a tiszti nyilatkozat aláírása képezte.³⁶

Budapesten — *Uszta Gyula vezérőrnagy*, hadseregparancsnok közvetlen alárendeltségében — november 16-ig három karhatalmi ezred alakult:

- az 1. karhatalmi ezred (parancsnok Csémi Károly alezredes a sporttiszti iskolán),

— a 2. karhatalmi ezred (parancsnok Borbás Máté vezérőrnagy, a ZMKA-n),
 — a 3. karhatalmi ezred (parancsnok Pesti Endre ezredes, a Petőfi Akadémián).
 Vidéken a megye- és a járási székhelyeken is megkezdődött a karhatalmi zászlóaljak, századok szervezése.³⁷ A zászlóaljak állományába 400—500 fő, a századokba 50—100 fő tartozott.

1956 november végén a budapesti karhatalmi ezredeknel mintegy 5500, vidéken 5000 fő teljesített szolgálatot.³⁸

*A fegyveres erők minisztere december 5-én kiadott parancsában:*³⁹

- meghatározta a budapesti karhatalmi ezredek működési körzetét (Pesten az 1. és a 2., Budán a 3. karhatalmi ezred működött, mindegyik ezred 6—7 kerületet ellenőrzött.);
- elrendelte a rendőrségi karhatalmi egységek létrehozását (ennek elősegítésére vált ki az 1. és a 3. karhatalmi ezredből egy-egy, rendőrökből álló század);
- szabályozta a vezetőállomány kinevezését, a toborzás rendjét, a beosztottak ellátását, illetményét.

Országos viszonylatban a karhatalmi alakulatok létszáma 1956 végén mintegy 18 000 fő volt. Ebből a néphadsereghez 5000—6000 fő tartozott, döntő többségükben tisztek.⁴⁰

A karhatalmi alakulatok a rend biztosítása mellett részt vettek a fegyverek begyűjtésében, a közlekedés és a termelés beindításában, a sztrájkok megtörésében, a kiszabadult köztörvényes bűnözők elfogásában, az egyes helyeken még ellenálló fegyveres csoportok elleni tevékenységben is. Ilyen fegyveres tevékenységek folytak:

- a Mecsekben november közepén;
- Tatabánya környékén, novemberben;
- Miskolcon december elején;
- Csepelen december közepén.

Részben a helyzet alakulása (a további fegyveres ellenállás kilátástalansága), részben a kormány tevékenysége és a karhatalmi alakulatok fellépésének következményeként 1956 végére alapvetően helyreállt az országban a „rend”.

A Magyar Néphadsereg a karhatalmi feladatokban való közreműködéssel egyidejűleg (a Honvédelmi Minisztériumot helyettesítő hadsereg-parancsnokság irányításával) elvégezte: a katonai szervezetek állományának rendezésével, a katonai objektumok helyreállításával, az anyagi-technikai eszközök karbantartásával és a kiképzési feltételek megteremtésével kapcsolatos feladatokat.

A Magyar Néphadsereg létszáma 1957. január 15-én 59 650 fő volt, beleértve a polgári alkalmazottakat is. (A sorállományúak többsége időközben leszerelt.)

*

*Az 1956. október 23. és december 31. között a harcokban elesett 2500 (ebből Budapesten 2000), megsebesült közel 20 000 (ebből Budapesten 17 000) magyar állampolgár.*⁴¹

A katonai bíróságok az „ellenforradalom” során tanúsított, a népi demokratikus államrend elleni bűncselekmény miatt felelősségre vonták a Magyar Néphadsereg 2 tábornokát, 276 tisztjét, 35 tiszthelyettesét, 57 sorállományú katonáját és volt katonáját.⁴² Halálra ítélték és kivégezték 25 katonát, közöttük Maléter Pál vezérőrnagyot, honvédelmi minisztert és Mecséri János ezredest, hadosztályparancsnokot.

A Magyar Köztársaság szabadon választott Országgyűlése első ülésén, 1990. május 2-

án az 1956 októberi forradalom és szabadságharc emlékét törvényben örökítette meg⁴³ és október 23-át nemzeti ünneppé nyilvánította.

A Magyar Köztársaság elnöke 1990. július 10-én Maléter Pál volt vezérőrnagyot „posztumusz” vezerezredessé, Mecséri János, volt ezredes „posztumusz” altábornaggyá nevezte ki.⁴⁴

*

(A „Novoje Vremja” moszkvai hetilap, 1991. december elején, több mint 35 évvel a magyar forradalom vérbe fojtása után, először hozott nyilvánosságra veszteségi adatokat a VIHAR hadműveletről (MTI hír 1991. december 11.).

A volt Szovjetunióban e hetilap számszerű adatokat közölt az 1956-os magyar forradalom elfojtása során elszenvedett szovjet veszteségekről. *Magyarországon 1956-ban: 669 szovjet katona és tiszt vesztette életét, 1450 megsebesült és 51 nyomtalanul eltűnt.* A lap szerint a harcokban négyezer magyar állampolgár vesztette életét. *A szovjet fél győzelmének árát „a birodalmi politika véres mérlegének” minősíti.*

A hetilapban közölt írás elismeri, hogy még mindig megválaszolatlanok azok a kérdések, hogy: ki, hogyan és mit „főzött ki a Kreml konyhájában” az 1956-os magyar szabadságharc vérbe fojtására? A kutatók még mindig nem férhetnek hozzá a levéltári anyagok nagyobbik részéhez. — A szerk.)

Jegyzetek

1. A VK Szerv.Csf.ség iratai, Összesített szervezési adatok gyűjteménye c. anyag 00020/1986. sz., összeállította: Sárközi Illés 1986—87-ben.
2. A HT 57/30/1955. sz. határozata.
3. HL. HM katonai tanácsulések jegyzőkönyvei.
4. Az 1956-os magyar forradalom, Történelmi olvasókönyv középiskolásoknak, Tankönyvkiadó Budapest, 1991. 34. o.
5. Szűcs Miklós: Ezredes voltam 1956-ban a vezérkarnál, Szabad Tér Kiadó — 1989. 66. o.
6. Gosztonyi Péter: A szovjet hadsereg Magyarországon 1945—1990, Kecskemét. Forrás 1991/10. szám.
7. Történelmi olvasókönyv 37. o.
8. A Petőfi Katonai Politikai Akadémia parancsnokának jelentése az 1956. október—novemberi eseményekről, HL. MN. 1956/T. I. csomag.
9. Események a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián (1956. október 23 — december), bizottsági összeállítás (az albizottság elnöke Zentai Gyula alez., a ZMKA pk. tan.h.). Száma: L 502/4.
10. Gosztonyi Péter: Feltámadott a tenger...1956. Népszava Kiadó 1989.
11. Berecz János: Ellenforradalom tollal és fegyverrel, Kossuth Könyvkiadó, 1981. 94. old.
12. Dr. Berki Mihály: Hadsereg vezetés nélkül 1956, Magyar Média Kiadó. 1989. 39—44. old.
13. Uo.
14. Szűcs Miklós: idézett mű 77. old.
15. Dr. Berki Mihály: idézett mű 52—53. old.
16. Szűcs Miklós: idézett mű 64. old.
17. Berecz János: idézett mű 99—100. old.
18. Magyar Honvéd 1956. október 30-i száma.

19. Dr. Berki Mihály: idézett mű 124. old.
20. Uo. 128—129. old.
21. A VK. tudományos o. iratai Az MNVK Szervezési Csoportfőnökség története c. anyag, összeállította: Baranyi László 1979-ben.
22. Dr. Berki Mihály: idézett mű 159. old.
23. Uo. 170. old.
24. Események a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián c. összeállításból — a 9. fsz. szerint.
25. Szűcs Miklós: idézett mű 121—124. old.
26. Györkei Jenő: Kik voltak a parancsnokok — Magyar Nemzet, 1990. április 2. szám.
27. Dr. Berki Mihály: idézett mű 191—192. old.
28. Uo.
29. Király Béla: Honvédségből — Néphadsereg — Párizs — Brunswick 1981, 291—295. old.
30. A VK Szerv.Csf-ség iratai. Összesített szervezési adatok gyűjteménye c. anyagból — az 1. fsz. szerint.
31. Az idézett tankönyv 123. old.
32. Események a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián c. összeállításból — a 9. fsz. szerint.
33. Dr. Berki Mihály: idézett mű 194. old.
34. Berecz János: Idézett mű 175. old.
35. A HM-titkárság irattára, 1956-os parancsok gyűjtője.
36. Berecz János: idézett mű 175. old.
37. Uo.
38. Uo.
39. HM-titkárság irattára, az 1956-os parancsok gyűjtője.
40. Berecz János: idézett mű 175. old.
41. Élet és Irodalom (Budapest) 1987. október 31. szám.
42. Dr. Berki Mihály: idézett mű 210. old.
43. 1990. évi XXVIII. törv.
44. A MKE 134/1990. VII. 10./KF hat.

Kónya József

A határvédelemről

Az államterület és az államhatár kölcsönösen egymáshoz tartozó fogalom. Államterület az, amelyen az adott állam impériuma (főhatalma), felségjoga érvényesül. Az államhatár azoknak a képzeletbeli függőleges síkoknak az összefüggő sorozata, amely az államok területét egymástól elválasztja. Az államhatár egyben behatárolja az állam főhatalma érvényesíthetőségének területét. A határrend olyan szabályok, jogok és kötelezettségek összessége, amelyek egyrészt biztosítják a szomszédos szerződő államok határ menti normális kapcsolatát; másrészt lehetővé teszik a felek, az államok számára a szuverenitásból fakadó jogaik gyakorlását és érdekeik érvényesítését a másik fél sérelme nélkül. Az államhatár sérthetetlen védelme alkotmányos feladat. A határvédelemről készült tanulmány aktualitását az adja, hogy Jugoszláviában — déli határunk mentén — belháború folyik. Az ismert események súlyos, biztonságunkat veszélyeztető határkonfliktusok veszélyét hordozzák magukban. A szerző tanulmányában a védelem—határvédelem; a határrend és határrendészet, az eskalációs veszély és a katonai védelem időszerű kérdéseit tekinti át.

Az új utakat kereső magyar hadtudomány fogalomhasználatában egyre gyakrabban találkozunk az államhatárral összefüggő kifejezésekkel és e fogalom köré szerveződő új elvekkel, elméletekkel. A fogalom felértékelődése természetes jelenség, hiszen országunk szuverenitásával függ össze. A szomszédos államokhoz fűződő kapcsolataink alakítása, biztonságpolitikánk és katonai védelmi elgondolásaink meghatározása, többek között, az államhatárról alkotott nézeteink kifejtésével történhet meg. A hadtudomány fejlődése szempontjából lényeges tisztázni és megegyezésre jutni abban, hogy a *honvédelem és az államhatár sérthetetlenségének biztosítása egymástól nem választható el*. A magyar hadtudomány soron lévő feladata pedig nem más, mint a határ sérthetetlenségének biztosításától a nemzet függetlensége megőrzéséig átívelő védelmi tevékenységek elméletének kimunkálása.

Védelem—határvédelem

A magunk részéről az államhatár sérthetetlensége biztosításának és a határ menti harcok elméletének kutatásával kívánunk hozzájárulni a magyar hadtudomány fejlődéséhez. Felfogásunk szerint a *honvédelem a nemzeti állam létehez kapcsolódó fogalom. A nemzeti lét pedig a szuverenitást kifejező államhatár meglétében és kitüntetett elválasztó-összekötő szerepében ölt testet*. Nyilvánvaló, hogy az államhatár védelméről beszélni csak akkor van lehetőségünk, ha a nemzet akaratát kifejező alkotmányos jogrend

a nemzeti állam fennmaradása védelmének mikéntjéről dönt. Az alkotmány kinyilvánítja a nemzeti állam létét, és meghatározza az államhatár védelmével összefüggő feladatokat. A jelenleg érvényben lévő alkotmányunk mindezeket a kritériumokat tartalmazza, vagyis kétség nem férhet hozzá: a határvédelem szükségessége valószínű igény, megvalósítása alkotmányos feladat. A kutatásunk szempontjából meghatározónak tartott államhatár védelmét mi integrált nemzeti ügyként, nem a fegyveres erők és testületek közötti „osztzkodás” elvén látjuk megvalósíthatónak. Az ország védelmi potenciáljának elfecsérlését látjuk az ettől eltérő elvek szerint kiépülő gyakorlati rendszerekben. Szakmai szempontból nem helyeseljük a védelmi struktúrák különböző szintű vezetőinek (szóvivőinek) kirekesztő nyilatkozatait, amit annak érdekében tesznek meg, hogy a határ sérthetetlenségének biztosítási feladatát a saját szervezetük felelősségi körébe vonják, kizárólagos szerepüket hangsúlyozzák ebben a feladatban. Ma látszólag minden szervezet betölti funkcionális feladatát — amit sokszor önmagának határozott meg —, az ország védelme szempontjából azonban az összehangolatlan elemek nem biztosíthatnak hatékony védelmet. Sajnos hiányoznak az együttes tevékenységet integráló elvek, gyakran nincsenek meg a végrehajtás feltételeit biztosító konkrét gyakorlati elképzelések, a helyi adottságokra épülő végrehajtási tervek. *A megoldást abban látjuk, ha a rendelkezésre álló védelmi potenciált integrált rendszerben — közösen kimunkált elvek alapján —, ugyanakkor funkcionálisan elkülönült szerepkörben, de együttes tevékenység keretében állítjuk az ország védelmének szolgálatába. Ehhez mindenekelőtt az államhatár védelmének tartalmát kell tisztázni.*

Sajnos a fogalom számos elavult értelmezést hordoz, ami különösen a hadtudomány művelői körében okozhat zavart. A katonai szaknyelv korábban a katonai védelmet értette ez alatt. Az alkotmányos értelmezésben ennél lényegesen összetettebb feladatrendszerrel van szó. Tágabb értelemben magába foglal védelmet szolgáló külpolitikai, nemzetközi jogi, diplomáciai, belpolitikai, gazdaságvédelmi, határrendészeti és természetesen szükségszerű katonai jellegű feladatokat is. Ezért ha erről beszélünk, akkor tisztában kell lennünk azzal, hogy egy bonyolult, összetett, elveiben több tudományághoz, a szakirányítás szempontjából pedig több tárcához tartozó feladatrendszerrel állunk szemben. De vajon mitől ilyen bonyolult ez a feladatrendszer? A természet látszólag mit sem tud az államhatárokról. Azokat a szél, a felhő szabadon átjárhatja.

Az államhatár — lényegét tekintve — annak a nemzetközi szerződésekben vagy azok hiányában az állam által deklarált térnek a „héja”, amelyen belül az állam felségjogait gyakorolhatja. Elméletileg a föld középpontjától a föld felszínén kitűzött vonalon áthaladó tér burkoló idoma. Mint a világ térszerkezetének része, egyben a szomszédos országok államterének a határa is. Országunk határát nemzetközi szerződések rögzítik. Egyedül a kozmikus térben történő értelmezése bizonytalan.

Az államhatár védelmét nemzetközi jogi egyezmények szavatolják. A védelem egyik sarkalatos pontja a kölcsönös elismertség deklarálása és — mint közös tulajdonnak — a reá vonatkozó „használati szabályok” kialakítása. Elméletileg tehát a védelem tárgyát, amennyiben ezek kölcsönösen megfelelnek a szomszédos államok érdekeinek, a nemzetközi szerződésekben megállapított államhatár és annak használatával összefüggő egyezmények betartása képezné. Csakhogy ezek az érdekek nehezen egyeztetethetők. Az érdekek egyeztetését a közeli regionális elhelyezkedés-

ből, a nemzetiségi ellentétekből, a történelmi, aktuális gazdasági, bel- vagy külpolitikai törekvésekből fakadó okok nehezítik. A manapság tapasztalható egyoldalú szerződösszégések és revansok a jövőt illetően nem sok jóval biztatnak.

Az államhatárok védelmének első és nélkülözhetetlen feltétele az elavult, többszörösen megsértett határegyezmények újratárgyalása és megerősítése lenne. A magyar diplomácia látóköréből valószínűleg kiestek ezek a korábban alacsony szinten megkötött kétoldalú egyezmények. Az e szerződések alapján létrehozott intézmények ma is működnek és ma már nehezen biztosítják az események rendezésének gyors és konfliktusmentes feltételeit. A határmegbízotti rendszerek működése egyre jobban elnehezül és végül szerepét vesztheti abban az esetben, ha nem az új követelményeknek és körülményeknek megfelelő feltételek között működtetik. A szomszédos államokkal megkötött alapszerződésekben kellene szabályozni — ahol még lehet — az államhatárral kapcsolatos fontosabb kérdéseket, a reá vonatkozó kétoldalú szabályozások elveit és a közösen működtetett intézmények feladatait. Csak a legmagasabb szinten ratifikált szerződések nyújthatnak garanciát a határ menti normális viszonyok fenntartására, a szükséges állami felelősségvállalásra. Ezek adhatnak lehetőséget az alacsonyabb szintű szabályozásokra is. (Ennek ellenére minden bizonnyal lesznek olyan egyoldalú érdekek, amelyeket nem sikerül a kétoldalú szerződésekben elfogadtatni.)

Összességében tehát az államhatár védelméhez elsősorban olyan szerződések-re (egyezményekre), törvényekre, belső jogszabályokra és intézkedésekre lenne szükség, amelyek a normatív szabályozás alapján kifejeznék a szomszédos államok területi felségjogait, biztosítanák az országok szuverenitását sértő cselekmények és a jogsértő magatartások, események megelőzését, bekövetkezésük megakadályozását és szankcionálását.

A határrend és a határrendészet

A nemzetközi szerződések nemcsak az állam felségjogai gyakorlásának kereteit rögzítik, hanem kötelezik is a szerződő feleket a területükről kiinduló, szerződést sértő magatartások, események megelőzésére, megakadályozására. Amennyiben a nemzetközi szerződésekben közösen megállapított normarendszer — vagyis a jogrend — érvényesül, csak akkor beszélhetünk mai értelmezésünkben a határrend betartásáról. Elméletileg ennek fenntartása nem igényelne más, különösebb jogi szabályozást, mint a felségterület bármely része.

Az állam kizárólagos felelőssége és szuverenitásának érvényesítése érdekében rákényszerül arra is, hogy a rend védelméről külön intézkedjen. Ezek között egyrészt törvényben határozza meg a területén jogszerűen tartózkodó személyek elvárt magatartását, szankciókat helyez kilátásba a belső jogrend megsértőivel szemben; másrészt létrehozza és működteti a határrend fenntartását biztosító szervezeteket. Mivel a feladat jellege a jogi normák betartására irányul, így ennek fenntartását rendészeti feladatnak, a végrehajtást biztosító szervezetet pedig rendészeti szervnek kell tekinteni. Napjaink egyik időszerű törvénykezési feladata, hogy a szomszédos államokkal megkötött alapszerződések életbe lépése után államunk meghozza a határrend fenntartását szolgáló belső rendelkezéseit, és kijelölje a rendészeti tevékenységet folytató

szervezetek konkrét feladatait. Köztudott, hogy ez utóbbi feladatrészt a BM Határőrség szervezeti átalakításával is összefügg. Az utóbbi időben számtalan, egymásnak ellentmondó vélemény látott napvilágot a szervezet jövőjéről, sőt az átszervezés folyamatában jelentős ellentmondások is keletkeztek.

Jelenleg az Ausztriával, a Cseh és Szlovák Köztársasággal közös határszakaszon több szervezeti egységünk hivatásos állományú igazgatósággal, míg ugyanitt néhány és máshol a többi szervezetünk a korábbi kerületi struktúrában sorállománnyal látja el feladatát. A fejlesztési tervek a kizárólag hivatásos állományú igazgatósági szervezetek kialakítását szorgalmazzák. Ezzel egy időben a korábbi katonai-határőrizeti szakképzést felváltja a határrendészeti-határőrizeti szakképzés.

A meglehetősen bonyolult helyzetet áttekintve, a következő kép tárul elénk:

— a Magyar Köztársaság alkotmánya jelenleg a BM Határőrséget a fegyveres erőkhez sorolja;

— az előző társadalmi rendszerben meghirdetett szervezetfejlesztési célok továbbra is érvényben vannak, ugyanakkor a határőrséget olyan szervezetté kívánják átalakítani, amely nem lesz többé része a fegyveres erőknek;

— a szervezetek egy része hivatásos állományú igazgatósági szervezetként működik, ugyanakkor jelentős sorállományú megerősítéssel a katonai irányítás elvei és normái szerint tevékenykedik;

— az államhatár rendjét meghatározó kétoldalú szerződések elavultak, de a magyar törvényhozás még nem alkotta meg az új körülményeknek megfelelő belső jogszabályokat. A nemzetközi szerződések előkészítése vontatottan halad;

— a haditechnikai eszközök egy része — az elavulás és a rendszerben tartás gazdasági nehézségei miatt — kivonásra került;

— a határőrség tiszti állományát a Rendőrtiszti Főiskolán (is?) fogják képezni. A tiszti állomány egy része, így nem rendelkezik majd megfelelő katonai végzettséggel (felkészültséggel);

— a határőrségnek a honvédelem rendszerében betöltött szerepe és az ezzel összefüggő fejlesztési igények tisztázatlanok. A költségvetés nem támogatja az ezzel együttjáró szükségleteket;

— a szervezet egyre több közrendvédelmi feladatot is kap.

Ezt a helyzetképet pedig akkor rajzoltuk fel, amikor:

— a velünk szomszédos Jugoszláviában polgárháború dúl, és biztonságunkat számos esetben veszélyeztetik;

— néhány szomszédos ország parlamentjében hazánkat súlyosan támadó, vádoló nyilatkozatok hangzanak el;

— ezrével érkeznek hozzánk az ideiglenesen menedéket kérő személyek;

— a velünk szomszédos Szovjetunió nem létezik, a határőrizet közös szervezete megszűnt. A határőrizet a Független Államok Közössége tagállamainak hatáskörébe került;

— az ország gazdaságát és közrendjét védő egyoldalú, határátlépést szigorító intézkedések bevezetésére kényszerültünk;

— a határforgalom a külső körülmények rapszodikus változása miatt kiszámíthatatlanná vált. Egyre több törvénytörő cselekmény — főleg ember-, fegyver-, kábítószer-csempészes — történik az átkelőhelyeken.

A felsorolt jelenségekből a következő megoldásra váró, elméleti és gyakorlati kérdéseket emeljük ki:

1. A Magyar Köztársaság határainak védelme szempontjából kívánatos törekvés a nemzetközi egyezmények alapján meghatározott határrend fenntartása és az ezzel összefüggő határrendészeti tevékenységek ellátása. A szomszédos országokkal a kialakult viszonyok és a gazdasági célszerűség miatt indokolt a határőrizet monolitikus rendszerének megbontása.

2. A határhelyzet gyors és rapszodikus változásai miatt minden viszonylatban szükségyszerűen fel kell készülni a szervezeti struktúrák és alkalmazási elvek gyors és gyökeres megváltoztatására. Ezért nem érthetünk egyet a túlzott szakmai specializációval. A sokoldalú elméleti ismereteket és gyakorlati jártasságokat adó képzési szisztémákat és szervezetfejlesztési koncepciókat támogatjuk. Ebben látjuk a szervezet belső tartalékképzési elvének megvalósulását is.

3. A szervezetfejlesztési és tevékenységelméleti koncepciók jelentős része öntörvényes fejlődést mutat, megelőzi a jogalkotó tényleges szándéknyilatkozatát és döntését. E területen kettős mulasztást érzékelünk. Egyrészt a törvényhozást terheli a felelősség a megváltozott körülményeknek megfelelő törvény megalkotásának elhúzódsáért, másrészt a határőrség szervezeti struktúrájának átalakítása több vonatkozásban elszórt volt, amely elsősorban a vezetői előrelátás hiányosságaira vezethető vissza. Ez utóbbi kritika élet enyhítendő, meg kell jegyezni, hogy ehhez a helyzethez nagymértékben hozzájárult az a nyilatkozatkampány, amelyben — megfelelő elvek híján — a rendszer néhány elemének kiragadásával indokolták a szervezet védelmi struktúrában betöltött helyének megváltoztatását.

4. A jelenségek hátterében ténylegesen ott áll a magyar hadtudomány bizonytalan felfogása az államhatárok védelmének kérdésében. Sajnos ebben a kérdésben, a történeti kutatók és a történelmi korokat megért magyar katonai vezetők is ellentmondóan nyilatkoznak. Az előbbiek arra a következtetésre jutottak, hogy az európai normákkal összeegyeztethetetlen a katonai jellegű határőrizet és csak a rendészeti tevékenységet tartják elfogadhatónak, míg az utóbbiak a határvédelem-hagyományok felújításával a katonai jellegű határvédelem mellett voksolnak.

A téma körül kialakult vitát a magyar hadtudomány eddig nem művelt, új területének megnyitásával látjuk levezethetőnek.

Az eszkalációról

Szeretnénk leszögezni, hogy ez a fogalom nem ismertlen az európai kis országok hadtudományi kutatói számára. Magyar vonatkozásban korábban ezzel a témával nyilvánvalóan nem foglalkozhattunk, hiszen ez a téma kizárólag a szövetségi rendszer stratégiáinak kutatási fennhatósága alá tartozott. Kutatási eredményeiktől (elhatározásaiktól) függött a magyar haderő alkalmazásának elmélete és nyilvánvaló következményeként a hadászati, hadműveleti elveink döntő többségének alakulása is. Anélkül, hogy tagadnánk a korábban meghatározó szovjet hadtudomány óriási hadviselési tapasztalatokon nyugvó tudományos értékeit, időszerűvé vált a magyar haderő hadba lépési, hadviselési elveinek tisztázása is. Ebben a kérdésben az előző

címszó alatt tárgyalt határrendi és határrendészeti kérdésekhez kell visszanyúlunk, amelynek betartásáról és ellátásáról addig beszélhetünk, amíg a szerződésben meghatározott követelmények mindkét fél számára teljesíthetőek. Ez a viszony tulajdonképpen a pénzügyi rendszerekben ismert tartozik—követel viszonyhoz hasonló, és a szerződő felek toleráns magatartását feltételezi. Ha a mérleg nyelve valamelyik szerződő félnek a folyamatok befolyásolására gyakorolt intézkedési kép telensége, mulasztása vagy szerződésszegési szándéka miatt a másik fél kárára bil len ki, az érintett fél — hatásos nemzetközi igazságtétel híján — kényszerítve lesz a biztonságát szavatoló ellenintézkedések megtételére.

Valószínű, hogy az ilyen ellenintézkedések egy ideig az egyezmények betartá sára irányulnak és diplomáciai úton visszaállítható lesz az eredeti állapot. A szer ződések mindkét fél számára elfogadható módosításával a határrend új tartalmat is kaphat. *Lényegesnek tartjuk, hogy az ország biztonságát szavatoló ellenintézkedések ne öltsenek katonai jelleget, hanem a rendfenntartás általánosan ismert és elfogadott normái szerint történjenek meg.* Az államot különleges felelősség terheli a saját területéről ki induló rendsértések megakadályozásában, illetve a túloldalról kiinduló sértő vagy veszélyt jelentő cselekmények felderítésében, elhárításában.

A határrendészet általánosan gyakorolt ellenőrzési és eljárási tevékenységei helyett az államhatár őrizetére is szükségünk lehet. Ez azonban továbbra is a jogrend fenntartására irányul. Magába foglalja a rendészeti eljárásokat. Ugyanakkor feltételezi a határrend szándékos vagy véletlenszerű megsértését, és készen áll a fenye gető veszélyek elhárítására. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ezek a feladatok nem a katonai erővel történő veszélyeztetés miatt jelentkeznek és nem igényelnek kato nai védelmet. Ezért nem látjuk indokoltnak azokat a törekvéseket, amelyek a nemzeti haderő feladataként jelölik meg az államhatár őrizetét. Ha ez így történne, akkor csökkennének a határ menti normális viszonyok helyreállítására nyíló esélyeink, az ellenfenyegetettség érzetének kialakulásával pedig a jogi és a határdiplomáciai megoldások helyett a katonai szembenállás felé sodródának az országok. Jártható útnak tartjuk az egyébként rendészeti feladatokra szakosodott szervezetek létszámmal és az őrzési feladatokhoz szükséges technikai eszközökkel történő megerősítését. A rendszer működése szempontjából közömbös, hogy ez sorozott vagy más viszonylatokból vezényelt hivatásos állománnyal történik-e. Gazdasági célszerűségből és az egyes viszonylatokban kialakult bonyolult helyzet miatt a sorállománnyal történő őrizet fenntartását jelenleg szükségesnek tartjuk.

Nem térhetünk ki azonban az ország szuverenitását, határa sérthetetlenségét katonai erővel fenyegető veszély idején alkalmazható katonai, védelmi problémák tisztázása elől. Ez az állapot a nemzetközi jogi és diplomáciai erőfeszítések sikertelensége után jöhet létre, állami expanziós törekvések vagy szomszédos állam irányítási fennhatósága alól kikerült fegyveres cselekmények következményeként.

Mindkét esetben az egyezmények egyoldalú megszegéséről és az államok közötti kapcsolatok megromlásának eszkalációs folyamatáról beszélhetünk. A katonai erővel történő veszélyeztetés miatt államunk jogosult lesz szuverenitásának védelme érdekében a veszélyeztetés mértékének megfelelő katonai ellenrendszabályok bevezetésére. Az ismert hadászati és hadműveleti elvek alapján ezek a lépések a szükséges biztonság megteremtésére és nem az elrettentés koncepciójára épülnek,

egyben megteremtik az agresszió elhárításának feltételeit. A katonai szembenállás eszkalációjának elkerülése érdekében a határ menti katonai tevékenységek különleges előkészítést igényelnek. Egyrészt Magyarország településszerkezeti adottságai miatt hatékony védelemben kell részesíteni a lakóterületeket, másrészt az agresszor kiűzéséhez erős, központi rendeltetésű haderő szükséges. Ugyanakkor a határ mentén katonai, demonstratív tevékenység — az eszkaláció elkerülése miatt — nem folytatható. A védelmi rendszer kiépítése szempontjából nem közömbös az sem, hogy a katonai fenyegetettség állapota hosszú ideig is fennállhat, így a védelmi rendszer készenlétben tartásához az ország gazdasági erőforrásait meghaladó infrastruktúra megteremtésére lenne szükség. *Az országnak nincs másra lehetősége, mint a rendelkezésre álló védelmi potenciál egyesítésével olyan védelmi rendszert kiépíteni, amely megakadályozza a katonai szembenállás eszkalációját, gazdaságos, hosszú ideig fenntartható és az ország valamennyi régiójában készen áll a katonai, védelmi feladatok fokozatos ellátására.*

Az államhatár katonai védelme

A határvédelem és a honvédelem szoros kapcsolatából kiindulva, *a honvédelem szempontjából döntő fontosságúnak tartjuk a határt közvetlenül fedező katonai-biztosítási és védelmi csoportosítások szervezését.* A csoportosítás fontosabb elemei már a béke időszakában létrehozásra kerülnek. Tevékenységeik előtervezettek, azonban csak olyan mértékben kerülnek aktivizálásra, amilyen mértékben az ország katonai fenyegetettsége ezt indokolja.

A következőkben az eszkalációs elméletben felvetettek alapján megkíséreljük bemutatni az általunk helyesnek ítélt védelmi rendszer fokozatos kiépülésének folyamatát:

1. Alaphelyzetben a határrend a határrendészeti feladatra rendelt erők tevékenységével, a nemzetközi szerződésekben előírt normák szerint kerül betartásra. Ebben az időszakban nincs katonai erővel történő veszélyeztetettség.

2. Az államhatár rendjét folyamatosan meg kell őrizni. Ha az államhatár rendjének fenntartása veszélyeztetett, a határrendészet személyi állománnyal és technikai eszközökkel esetenként megerősíthető. Katonai veszélyeztetés ekkor sem áll fenn, így ez a tevékenység is a határrend megőrzésére, a határrendsértől cselekmények felderítésére és szankcionálására irányul. A honi területen esetenként a veszély jellegének megfelelően korlátozó rendszabályok kényszerű bevezetésére kerülhet sor.

3. Ha az országot ért alacsony fokú katonai veszélyeztetés miatt arra kényszerülünk, az államhatár rendjét megerősített határőrizettel tartjuk fenn. A veszély ellensúlyozására a határőrizeti szolgálatot intenzívebbé tesszük, a bevont létszámot növeljük, a veszélyeztetett településeken megerősítjük a közrendvédelmi (rendőri) szolgálatot. A terrorelhárító szolgálatokat a kisebb erejű betörések elhárítására készenlétbe helyezzük, végrehajtjuk a légtér vizuális, rádiótechnikai és repülőeszközökkel történő fokozott ellenőrzését. Amennyiben az alkotmányos elvekkel összhangban szükségállapot kihirdetésére is sor kerül, úgy ez a rendszer hivatott a meghatározott rendszabályok érvényesítésére is.

4. Ha a katonai veszélyeztetés az ország fegyveres erővel történő fenyegetettségéhez vezet, valószínűleg rendkívüli állapot elrendelésére kényszerülünk. Ez

egyértelműen katonai jellegű védelmi intézkedéseket von maga után. A fegyveres tevékenység megindítására számítva létre kell hozni a határbiztosítási rendszert, amely magába foglalja: a korábban létrehozott megerősített határőrizet mozgósítás útján kiegészített alrendszerait; a területvédelmi (városi önvédelmi) erők készenlétét; a légvédelem és a légierő összpontosított csoportosításait, valamint a körzet közrendjét fenntartó rendőri és katonai rendészeti erőket.

Ebben az időszakban számolhatunk korlátozott célú, kis erejű fegyveres incidensekkel, határprovokációkkal is. Ezek elhárítását a határ közvetlen közelében szervezett fedező biztosítás hajtja végre, amelyet a határszolgálatot ellátó erőkkel célszerű létrehozni.

5. A fegyveres fenyegetettség következő fokozatában várható az ellenség nagy (zászlóalj, dandár) erejű betörése, vagy az agresszió teljes megindítása. A háború kitörésének közeli veszélye miatt a határbiztosítási rendszer felveszi az agresszió elhárításának legjobban megfelelő védelmi csoportosítást és eléri a teljes készenlétet.

A körzetet katonai igazgatás alá helyezik. A lakosságot kitelepítik, a védett anyagi javakat kimentik. Ezzel egyidejűleg az ország mélységében összpontosított erőink felkészülnek az agresszor betört erőnek megállítására, és az ország területére behatoló agresszor kiűzésére. A határátkelőhelyekről kivont állomány részt vesz a polgári védelmi és a katonai rendészeti feladatok ellátásában.

6. A határvédelmi harcok során a fedező biztosítást folytató (határőr) erők felderítik a betörés körzetét, adatokat szolgáltatnak az agresszor erejéről, a támadás irányáról. Aktivizálják az előkészített műszaki zárat, majd — az ellenséggel közvetlen harcérintkezésben — halogató harccal visszavonulnak a területvédelmi erők védőkörleteibe, és bekapcsolódnak a területvédelmi harcok megvívásába.

7. A határkörzetekben folyó területvédelmi harcok döntő fontosságúak az ország védelméhez, az agresszor kiűzéséhez szükséges feltételek megteremtése szempontjából. A védőkörletek szilárd megtartása, az agresszor után- és hátraszállító oszlopainak támadása — nem utolsósorban a harcoló erők egy részének lekötése — különleges szervezeti felépítést és katonai mesterségbeli tudást igényel.

8. Végül a határvédelem utolsó szakaszában az eredeti viszonyok (helyzet) visszaállítására kerül sor, amely az agresszor kiűzését, a határbiztosítási rendszer visszaállítását, majd az eredeti rend helyreállításának katonai és határrendészeti tennivalóit tartalmazza.

*

Nem kívánjuk összegezett következtetésekkel és gyakorlati javaslatokkal lezárni a témát, mivel tisztában vagyunk azzal, hogy nézeteink csupán egy szemszögből tekintenek rá a honvédelem és a hadtudomány aktuális problémáira. Valószínűleg léteznek más megvilágításban ennél jobb, gazdaságosabb megoldások is. Ezért inkább a téma kibontását ajánljuk az érdeklődő kutatóknak, amelyből mi az integrált honvédelem gondolatára, az eszkálicióról kifejtett nézeteinkre, valamint a fokozatosan kiépülő, a határrendszertől a honvédelmi hadművelet megvívásáig tartó határvédelmi rendszer kialakításának gondolatára hívjuk fel szíves figyelmüket.

Máramarosi Zoltán

Agresszív terrorizmus — sérülékeny demokrácia

A terrorizmus, mint a XXI. század demokráciái elleni
bűnöző kihívás

A terrortámadás veszélye a demokratikus jogállamban növekszik. Részben azért, mert a demokráciák biztonsága sérülékenyebb, mint a diktatúráké, részben mert a demokratikus szabadságjogokat a bűnözők nem a szabadság lehetőségeként, hanem a szabadság alkalmaként használják fel.

Nincs a világnak olyan lakott csücske és nincs az írott emberi történelem 6000—7000 évének olyan százada, melyet ne terhelt volna hatalmi puccs, vezetők elleni merénylet, megideologizált királydráma. Az ok mindig a leszámolás, a visszacsapás, a világi és az ideológiai töltetű vallási hatalom megdöntése, megszerzése, visszaszerzése. Valójában mindig ott volt a mögöttes szándék: a megfélemlítés erőszakkal és a gazdasági hatalom (a gazdaság) birtoklása. Mondhatnánk azt is, hogy a terrorizmus oka, mozgatója az emberi természet agresszivitása. Ez igaz is lehet, de céljában a többi agresszív cselekménytől mindig elkülöníthető: megfélemlítéssel politikai (hatalmi) engedmény, vagy jelentős érték kicsikarása —, de nincs kizárva mindkettő egy idejű megszerzése sem.

A terrorizmus kifejezés a modern történelem terméke: a modern ipari társadalmak velejárója. A XIX. századtól az anarchista mozgalom, melynek egyik ága a bakunyizmus, az 1860-as évek vége felé már „büszkén” felvállalja a fegyveres anarchista mozgalom terroreszközét is. Ezzel önképvé válik a jelenség. Sajnos, egyetlen terrorcsoport sem tette meg nekünk azt a szívességet, hogy formailag, tartalmilag és fogalmilag definiálja önmagát.

Nyitott és vitatott kérdések:

- mi a terrorcselekmény és a terrorizmus?;
- melyek az okai és a formái?;
- melyek a fejlődési fokozatai?;
- melyek a céljai, eszközei és módszerei?;
- milyen szervezettségűek és milyen szociológiai szerveződésűek a szervezetei?

Legkevesbé azt tudjuk, hogy melyek a hatékony megelőző, felderítő és felszámoló eszközök és módszerek. A XX. század története mindenesetre több tanulsággal is szolgál:

— a terrorizmus fajai, a nemzetiségi szélsőséges ideológiák talaján, a szervezett bűnözés és a kábítószer-bűnözés keretében nemzetközivé, szervezetté és általános veszéllyé vált;

— a támadási célpontok köre kiszélesedett, megjelentek a közvetett, közbeiktatott célpontok (ártatlan, indifferens tömeg, túsók);

— technikailag, stratégiai és taktikai módszereiben a haditechnikai fejlődéssel együtt halad.

A terrorizmus megjelenése a magyar jogban

A terrorizmussal szemben az eredményes fellépés egyik fontos alapfeltétele a belső jogi rendezés, a törvényes keretek és a megelőzés jogi vonatkozásainak a megteremtése.

A Magyar Köztársaság által ratifikált, a terrorizmussal összefüggő nemzetközi egyezmények kihirdetése, illetve közzététele megtörtént. Az 1978. évi IV. törvény a büntető törvénykönyvben először fogalmazza meg a terrorcselekmény és a légi jármű hatalomba kerítése törvényi tényállását. A korábbi Btk. — az 1961. évi V. törvény — ezekkel a bűncselekményfajtákkal külön tényállásban nem foglalkozott.

A Btk. XVI. fejezet I. címében, az önálló 261. §-ban rögzítette a terrorcselekményt.

„261.§ (1) Aki mást személyi szabadságától megfoszt, vagy jelentős anyagi javakat kerít hatalmába, és a személy szabadon bocsátását, illetőleg a javak sértetlenül hagyását vagy visszaadását állami szervhez vagy társadalmi szervezethez intézett követelés teljesítésétől teszi függővé, büntetett követ el és öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés vagy halál, ha a terrorcselekményt:

a) halált vagy különösen súlyos hátrányt okozva,

b) háború idején

követik el.”

A közbiztonságra gyakorolt veszélyességük miatt, továbbá kriminalisztikai szempontból a terrorizmussal kapcsolatos bűncselekmények körébe kell sorolnunk: a rombolást (142. szakasz), a közveszélyokozást (259. szakasz), a közérdekű üzem működésének megzavarását (260. szakasz), a légi jármű hatalomba kerítését (262. szakasz) és a visszaélést robbanóanyaggal, robbanószerrel, lőfegyverrel vagy lőszerrel (263. szakasz).

Ezek a bűncselekmények a terrorista szervezetek repertoárjának gyakori programpontjait képezik.

A terrorizmus megjelenése a nemzetközi jogban

A terrorizmus elleni 1937-es genfi nemzetközi konvenció úgy határozza meg a terrorizmus fogalmát, hogy az: „Bűnözési akció, mely állam ellen irányul és alkalmas arra, hogy széles körben félelmet váltson ki.”

Bár a Népszövetség tagjai egyetértettek a terrorizmus elítélésével, ezt a nemzetközi szerződéstervezetet sohasem írták alá.

A nemzetközi jog sikertelensége a terrorizmussal való megbirkózásban igen komoly aggodalmak előidézője. Ha a jog elnézően kezeli a terroristákat, az ilyen cselekmények óhatatlanul egyre kíméletlenebbek és veszélyesebbek lesznek. Árnycot vetnek az államok közti együttműködésre, beleértve az önvédelmet szolgáló hagyományos katonai akciókat is. Még inkább érvényes mindez az államilag támogatott terrorizmusra. A civilizált nemzetek és népek nem mondhatnak le a jog eszközéről, bármennyire is megkötik a kezüket annak hiányosságai.

1945 után az ENSZ működése keretében a tagállamok is csak a terrorizmus elvi elítéléséig jutottak el. Jogi megfogalmazását zavarja a terrorizmus politikai értelmű kiterjesztése a nemzeti felszabadító mozgalmak gerillamegmozdulásaira.

A problémát megint csak az jelenti, hogy a mozgalmak meghirdetett céljai és a mozgalmak gyakorlati cselekményei között eltérések vannak. A politikai terroristát nehéz elkülöníteni a szervezett bűnözőként megjelenő terroristától. A nemzetközi felszabadító mozgalmak a nemzetközi jog bizonyos szabályait tiszteletben tartják (például elkülönülnek a politikai és a katonai frontok, a polgári lakosság és a nem harcoló objektumok harci cselekmények alóli mentessége stb.). Ugyanakkor a terrorizmus (a politikai terrorizmus is) szélsőséges ideológiával helyettesíti a jogi, a morális normákat és megsérti, semmibe veszi az emberi szabadságjogokat.

A viták miatt végül is nem a terrorizmus globális nemzetközi jogi elítélésére került sor az ENSZ-ben, hanem az egyes terrorista cselekményi fajták elleni egységes fellépésre kötöttek szerződéseket. Például:

- a bécsi szerződés a külképviseleti személyek és objektumok védelmére;
- a tokiói, a hágai, a londoni, a montreali, a chicagói szerződések a repülőgép-eltérítésekkel szemben;
- más tartalmú nemzetközi jogi egyezmény született a Nemzetközi Postaunió, és megint más a Nemzetközi Atomügynökség területén.

A terrorjelenség = törvénytelen erőszak

A terrorista érdekérvényesítése szempontjából a terrorcselekménnyel elkövetett erőszak nem más, mint olcsóbb háború. A támadó számára — háborúban — a siker záloga a minimum háromszoros erőfölény.

A terrorista ugyanakkor kis befektetéssel kikényszerítheti szinte mindazokat az előnyöket, melyeket a fegyveres harc eredményezhetne. („Olcsó háború” és az előny mindig a konspiráló terroristánál van!) A terrorizmus kiszűrése, megelőzése nagy erőket követelne. Nehéz a terroristát kiszűrni, mert a társadalmi élet felszínén csak ritkán és álcázva, rejtve jelenik meg. A leküzdése, felszámolása is óriási erőket igényel, és akkor is csak a nyílttá váló részt lehet leküzdeni, a szervezet háttérben működő csoportjai, az irányító fej (központ) rendszerint tovább él és szervezi a harcoló sejteket.

A terrorizmus csoportba sorolása motiváció és céltörekvés szerint

A terrorizmus motivációk szerinti csoportba sorolása az adott mozgalom kifejlődésére jellemző alpmotiváció megragadásával kategorizál. Természetesen a terrorcsoport létrejöttének okát ritkán képezi egyetlen indító motívum.

A terrorizmus alpmotívumai lehetnek:

- történelmi hagyományokra visszavezethetők;
- politikai érdekek;
- etnikai, faji okra visszavezethetők;
- ideológiai kirekesztő indíttatásúak;
- szélsőséges, a mindent elutasítás (teokratikus, fundamentalista) vallási fanatizmus és a társadalmi építkezést ilyen alapon folytatók;
- pszichológiaiak;
- katonaiak;
- jogi, igazgatási (emberi, szabadságjogokra hivatkozás, börtönzendülés) természetűek;
- gazdasági törekvésűek;
- kommunikációsok;
- technológiaiak;
- szociológiaiak.

Valószínűleg érdekes — de önálló kutatást igénylő — törekvés lenne az alpmotiváció szerint osztályozni a jelenleg ismert terrorista mozgalmakat. Még izgalmasabb lenne, ha a mozgalmakat ezután a meghirdetett céljai szerint osztályoznánk, majd az egyes mozgalmakat indító motívum és a kiteljesedés célmeghirdetése alapján összevetnénk.

Ez az összevetés bizonyos degeneratív, torz „fejlődés” devianciáját mutathatná ki a mozgalmakban — bár ez csak hipotézis szintjén megkísérelt felvetés. De egy kiragadott példát (bár a példa sohasem bizonyít) lássunk mégis erre! A szociológiai indíttatású terrorista mozgalmak csak a 80-as évek végén ütötték fel a fejüket és egyelőre csak az Amerikai Egyesült Államok déli államaiban van talajuk.

Állatvédő mozgalmak szélsőségei a humán abszurd értelmezéséből fakadóan terrortámadásokat intéznek a rák- és az AIDS-kutatóintézetek objektumai ellen, mert azok a kutatáshoz állatkísérleteket végeznek.

A terrorizmus csoportba sorolása meghirdetett céljaik alapján

Az eddigi szakirodalmi kutatások (vagy inkább megfigyelések) a terrorcselekményeket a céltörekvések alapján négy fő csoportba sorolják. Ezek a következők.

1. A *bűnügyi terrorizmust* az egyéni nyereségre vagy maffianyereségre törekvés jellemzi. A szervezett bűnözés sokszor a drogbűnözés kísérőjelensége. (A közvélemény ezt a kategóriát nem sorolja a terrorizmus körébe — nem releváns...)

2. Az *elmebeteg terrorizmus* lényegében magánéleti konfliktusból ered. Az elmebeteg „beindítja”, problémáját véltlen idegenre vetíti ki és alkalomszerűen terrorizálja az idegent, vagy ritkábban a kezelő orvosát, ápolóját.

3. A *politikai terrorizmust* általában a politikai és félkatonai szárnyakra oszló terrormozgalmak folytatják. Megnyilvánulásaira a „cél szentesíti az eszközt” elv gya-

korlata a jellemző. A mozgalom tagja önmagát — saját normája alapján — szabadságharcosnak minősíti.

4. A *forradalmi terrorizmus* minősítése mindenképpen politikai értékítéleten alapszik. Ez természetes is, hiszen a mozgalom ideológiai töltetű. Ugyanakkor rendszerint magas fokú szervezettség jellemző rá. Van vezetője, szervezete, kiképzést folytat, konspirál és kiképzett fegyveres „harcosait” titkos szervezeti egységekbe osztva irányítja.

A nemzetközi terrorizmus megítélésében csak elméleti elhatárolás, értékítélet-alkotás lehetséges.

A gyakorlatban mindig két mércével mérünk:

— erkölcsi normával és

— hatalmi érdekből.

Ennek könnyebb megértése érdekében gondoljunk csak napjaink arab világának eseményeire. Mennyire igaz az az arab mondás (mely rasszista elemet sem nélkülöz), miszerint „az olaj sűrűbb a vérnél”. Egy gyilkos tett (merénylet vagy háború) erkölcsi normával mérve: bűn. Hatalmi érdekből mérlegelve lehet gazdaságipolitikai „megoldás” is.

A szuperterrorizmus megjelenése

A terrorizmus spektrumának ez a „jövője”, a nagyhatású tömegpusztító fegyverek alkalmazásával fenyegető terrorakciók kora.

1971-ig a terrortámadás inkább csak értékre, tárgyra irányult.

Az 1980-as évek végéig a terrorizmus célpontja egyértelműen az ember vagy az embercsoport. Az elkövetés egyre durvább és hidegvérűen kitervelt lett. A jövőt illetően a terrorizmus potenciális lehetőségei már az 1980-as évek utolsó fenyegetéseiben is benne voltak: az egyre véresebb áldozatkövetelés, az áldozatok soknemzetiségűek, a terroristák nem törődnek az ún. „semleges tömeggel”, igyekeznek minél nagyobb fel-tűnést kelteni, a vezető hírekbe bekerülni. Az akciókra „színielőadás-szerű” szervezettség stb. a jellemző. Az elsődleges hatás mellett a másodlagos hatáskiváltásra törekvés is jelentős. De a figyelemfelhívó, hatáskeltő tendencia ellentettje is megjelenik. A szervezetek ismeretlenek kívánnak maradni az akció után is.

Megjelent a *bérterrorizmus*, amely mindig is létezett, a történelemben nem ritka jelenség a felbérelt orgyilkos terrorista. Ami az 1970-es évektől a bérterrorizmusban új, az az, hogy a „menő” szervezet „bérmunkás” szervezeteket foglalkoztat.

A magas szervezettségű és anyagi forrásokkal jól megtámogatott profi terror-szervezetek „kezdőkkel”, általában más nemzetiségűekkel hajtják végre az akciókat. (A 70-es években például a palesztin terroristák a távol-keletiekkel.) A „megrendelő” szervezet ismeretlen marad. Ez a felderítést nehezíti — már pusztán az a tény is jelentős időt rabol a felderítőktől, hogy az új szervezetet is be kell határolni.

Az új — végrehajtó „bérmunkás” — szervezet viszont egyszerre jut anyagi forráshoz és tapasztalatokhoz. Egyre inkább számolni kell azzal, hogy a jövőben célpontként számításba jönnek az atomerőművek (hagyományos fegyverrel is kiváltható a nukleáris katasztrófa). Ennek következtében a megszerzett vegyi, biológiai

és a harcászati atomfegyverek is eszközzé válhatnak. (Mindezek megalapozottan indokolják a nemzetközi antiterrorista összefogást.)

Valószínűleg fokozódni fog a nagy rendezvények (vásárok, kulturális fesztiválok, kiállítások, sportrendezvények) terrorizálása is. Számolni kell továbbá a környezeti katasztrófák előidézésével, a kémiai terrorizmus lehetőségének kiszélesedésével. Például mérge bejuttatása csomagolt édességbe, konzervbe, gyümölcslebe, ásványvízbe, tápszerbe, gyümölcszsalítmányba (ezáltal a nagy nemzetközi cégek terrorizálhatók, tönkretelhetők). De kémiai terrorizmus lehetősége az is, ha légkondicionáló berendezésbe például vírust vagy illó mérgeanyagokat csempésznek.

A számítógépes terrorizmus lehetősége is bővül: az egyik legveszélyesebb módja a vírusok beépítése a programokba. Az adatbázisok megsemmisítésével katasztrófák következhetnek be a közlekedésben, összeomolhatnak a pénzügyi világ információs bázisai, rendszerei. Az adatbázisok tönkretétele katasztrófákhoz vezethet a kórházi műtőkben is.

Véleményünk szerint a jövő század társadalmainak, népeinek és kormányainak nem a nagy kiterjedésű háborúk veszélyével, hanem a rájuk törő szervezett bűnözéssel és ennek kapcsán a nemzetközivé váló szuperterrorizmussal kell szembenézniük. A mind kiterjedtebb régiókban demokratizálódó és az átjárható határokkal szét nem választott nemzetek közössége, valamint ezt a folyamatot a maga javára kihasználó nemzetközi bűnözés között fog feszülni az a fő ellentmondás, mely az emberiség jövőjének legfőbb konfliktusa lehet.

A tanulmány szándékosan hosszan időzött a terrorizmus történeti kibontásával, bizonyítani kívánta, hogy az agresszió terrorista cselekményű kielezése mindig volt és dinamikája az utolsó harminc évben töretlen. A bűnözési struktúra erőszakos irányú torzulása, a bűnözés szervezettsége, a bűnözés internacionalizálódása sajnos minden modern társadalomban kimutatható. A demokratikus fejlődés a bűnözést nem szünteti meg, de nem is csökkentheti automatikusan. Lehet, hogy az idő nekünk dolgozik, de nem helyettünk! Az a tapasztalat, hogy a demokráciákban kiteljesülő szabadságot a bűnöző szabadságként használja fel. A határok nyitottá válásával a világ gazdagabb, fejlettebb része felé meginduló migráció a bűnözőket és a szervezett bűnöző bandákat is beáramoltatja. Minden terrorizmusnak — már a történelmi régmúlt időkben is —, politikai céljai mellett, köztörvényes bűnözői megnyilvánulásai is voltak.

Napjaink terrorizmusára egyre inkább a politikai és gazdasági (haszonszerzés) célok és érdekek összefonódása a jellemző. A szervezett bűnözés és a terrorbűnözés ma már egymást felhasználva, egymást hatásában, pusztításában gerjesztve jelentkeznek.

A szervezett bűnözés főbb megnyilvánulási formái

Ezek a következők: kábítószer-bűnözés; normális gazdasági folyamatokba való beépülés; intellektuális, „fehérgalléros” bűnözés; fegyvercsempészés és fegyverkereskedelem kiterjedt és jól szervezett rendszerekben működve. E bűnöző csoportok a bűnüldöző szervek vagy kormányok tevékenységére nemegyszer agresszív terrorral, gyilkossággal, túszejtéssel, megfélemlítő fenyegetéssel válaszolnak.

A szuperterrorizmus új megnyilvánulási formái ma már reális veszélyt, sőt kihívást jelentenek. A mai szélsőséges politikai mozgalmak túszejtés és váltságdíj ki-

zsarolása útján működtetik szervezeteiket. Az így megszerezett pénz képezi (fedezi) működésük anyagi alapját.

Az illegális fegyverkereskedelem csak azért lehet nagy üzlet, mert fegyverre vevő minden szervezett bűnözőcsoport és minden szélsőséges politikai mozgalom.

A szervezett bűnözésből befolyt piszkos pénzek csak akkor nyújtanak biztonságos egzisztenciát, ha a gazdasági folyamatban tisztára moshatók. Ha az ezt megakadályozni vagy felszámolni kívánók akadályba ütköznek, nem haboznak a leszámolással. Itt eszköz a terrorista. Hasonló módon a pénzintézetek, a pénzszállítások fegyveres rablója sem habozik túszejtés és a terrorral való fenyegetés útján „kivágni” magát. Itt a bűnöző alkalmaz terrorista módszert.

Kolumbia volt budapesti nagykövete (korábban igazságügy-miniszterként a kábítószermaffia felszámolására törekedett) a hazájához képest a világ másik felén kis híján áldozata lett a leszámolásra felbérelt terroristának.

Talán az sem véletlen, hogy Palme volt svéd miniszterelnök az életét kioltó gyilkos fegyver eldördülése előtt kívánt hatékony intézkedést hozni az illegális fegyverüzletek, a fegyverkereskedés korlátozására.

1990–91 fordulóján Irak kuvaiti agressziójára a demokratikus világ az Öböl-háborúval válaszolt. Huszein elnök már az ENSZ határozata nyomán azzal fenyegetőzött, hogy támadás esetén beveti a „titkos szuperfegyvert”. Tíz emberből kilenc nem az iraki atomfegyverre gondolt, hanem arra, hogy a világ legkülönbözőbb helyein aktivizálódnak az államilag támogatott terrorcsoportok.

A hazánkat fenyegető potenciális veszély főbb tényezői

A Magyar Köztársaság földrajzi fekvése következtében tranzitországgá vált. Kiterjedtek és egyre szélesednek nemzetközi kapcsolataink. Pl. az Izraellel való diplomáciai kapcsolatok felvétele arab, palesztin terrorszervezetek megjelenését idézheti elő.

Lehetséges tényezők:

— *hazánk idegenforgalmának jelentős mértéke* (1990-ben mintegy 104 millió be- és átutazó személy okmányait kezelték szerveink);

— *külföldeiek magyarországi illegális, legális lakás- és ingatlanvásárlásai* (búvóhelyek, illegális fegyverraktárak telepítési lehetősége);

— *a nemzetközi bűnözés előtérbe kerülése* szervezettsége és új formáinak megjelenése (kábitószer- és fegyverkereskedelem stb.);

— *a hazai bűnözés növekedéséből adódó helyzet*, a felderítési arány romlása, az erőszakos bűncselekmények számszerű emelkedése, drasztikus durvulása stb.;

— *a belső társadalmi, politikai, és a gazdasági problémák kiéleződése*;

— *a társadalom periferiájára került rétegek számának rohamos növekedése*.

A felsorolt tényezők hozzájárulhatnak ahhoz, hogy különböző szélsőséges terrorszervezetek hazánk területét bázisok létrehozására, rejtőzködésre, innen kiinduló akciók előkészítésére vagy végrehajtására használják fel. Nem zárható ki az sem, hogy a rivalizáló vagy szembenálló terrorista csoportok egymás ellen akciókat, leszámolást hajtanak végre hazánk területén.

Potenciális veszélyt jelent továbbá, hogy egyes anarchista beállítottságú személyek vagy csoportok tevékenysége eljuthat a szélsőségekig (külső vagy belső okok-

tól inspiráltan) és terrorcselekményeket követhetnek el. Ide tartozik a nemrégien megjelent és magukról egyre többet hallató sátánisták, valamint a skinheadek tevékenysége vagy a fokozódó antiszemitizmus is. Számolni kell azzal is, hogy a nemzetközi terrrorszervezetek hazánk területén lévő idegen célpontokat (diplomátákat, követségeket stb.) támadnak meg és túszokat ejtenek.

Magyarországon e reális veszélyek figyelembevételével kell felvenni a harcot a terrorizmussal, s kell megszervezni az elhárítással kapcsolatos feladatokat. A kormány a megelőzés érdekében az alábbi irányelveket adta ki:

- a magyar állam szigorúan bünteti azt, aki terrorisztikus indítékból bűncselekményt követ el;
- van külön törvényi tényállás a terrorcselekmények végrehajtásának büntetésére;
- jelentős változások léptek életbe a kiadatási kérelmek tekintetében;
- megtörtént a nemzetközi egyezményekhez való csatlakozás és kialakult a nemzetközi együttműködés.

Ezek az elvek tulajdonképpen alapjai lehetnek az állam antiterrorista stratégiájának és taktikájának. Az állam feladata, hogy megtervezze, miként lehet megelőzni a terrorizmus kialakulását és terjedését az országban. Ehhez igénybe kell venni a polgári szervek segítségét is.

A terrorizmus megelőzéséhez meg kell határozni a célt, valamint az elsődleges feladatokat. Adatgyűjtést kell végezni, majd ezeket az adatokat elemezni, értékelni kell.

Erő- és eszközszámvetést kell készíteni, s vizsgálni az anyagi és természetesen a jogi lehetőségeket is ahhoz, hogy milyen stratégiát kövessen az állam.

Meg kell tervezni azokat az azonnali intézkedéseket, melyeket egy esetlegesen bekövetkező terrortámadás esetén feltétlenül foganatosítani kell. Az intézkedések megtervezésénél figyelembe kell venni a jelenlegi belpolitikai helyzet alakulását, számolni kell esetleges tömegdemonstrációkkal is, melyek terrorista zavarkeltéssel fokozhatók.

A magyar államnak erre nagyon jó példát és gyakorlatot jelentett az 1990 őszi taxisblokád, melynek idején az egész országban megbénult az élet. Ha egy ilyen demonstráció idején következne be terrorcselekmény, a katasztrófa szinte elháríthatatlan lenne.

Kiegyensúlyozott társadalmi viszonyok között belföldi terrortámadás nem éri el az elvárt politikai hatást (pl. a szimpatizánsok számának növekedését, más terrorcsoportok alakulását). A rendszerváltás jelenlegi időszakában azonban reális veszélyt jelent az erőszakos, agresszív bűnözők által elkövetett terrorcselekmények számának növekedése. Ezek a büntettek objektíve állam elleni karaktert öltenek, mert vagy csak a hatóságok által teljesíthető követeléseket támasztanak, vagy különösen fontos társadalmi érdeket támadnak, veszélyeztetnek.

A terrorcselekményekre különösen érzékeny területek:

- a kormányórság hatáskörébe utalt feladatok,
- MK védelmi képessége (fegyveres erők, testületek),
- a kulcsfontosságú gazdasági létesítmények,
- a hazánkban tartózkodó külföldi közéleti személyiségek, és az itt működő külképviseletek beosztottai.

A terrorcselekmények elkövetése szempontjából tényezőként kell számításba venni a lakosságnál legálisan lévő, valamint a csak különböző becslések alapján

megítélt mennyiségű, illegálisan birtokolt és a nemzetközi utasforgalom felhasználásával behozott lőfegyvereket.

A terrorizmus elhárításában közreműködő szervek:

- az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK),
- ORFK Repülőtéri Biztonsági Főigazgatóság,
- a rendőrség különleges szolgálata,
- a megyei kommandócsoporthoz,
- MK Nemzetbiztonsági Hivatal,
- az MK Információs Hivatal,
- az MK Kormányőrség,
- a PM Vám- és Pénzügyőrség,
- a BM Határőrség,
- a honvédség információs és biztonsági szervei.

A legtöbb együttműködési megállapodás szóbeli. A feladatok végrehajtása ideiglenes együttműködési intézkedési tervek szerint folyik. (Nemzetközi együttműködési megállapodásokra 1991-től van kezdeményezés és tényleges munka.) Nem egyértelműen szabályozott a koordinátori feladatkör sem.

A megelőző antiterrorista feladatok

A megelőzés feladatkomplexumát állami szinten kell meghatározni, megjelölve, hogy ebből melyek a politikai vezetés, az állami szervek és a rendőri szervek feladatai.

Középszintű szervezet az ORFK keretében felállított terrorelhárító országos bizottság. Alsó szintű szervek a megyei rendőr-főkapitányságok közrendvédelmi operatív törzsei, valamint a Repülőtéri Biztonsági Főigazgatóság válságelemző csoportja. A kormányőrség szervezetében a külképviseleti személy- és objektumbiztonsági szolgálat.

Igen veszélyes önámítás lenne azt képzelnünk, hogy hazánkat a klasszikus értelemben vett terrorizmus elkerüli! Ugyanakkor talán a legpregnánssabb módon a terrorveszély és annak elhárítása kérdéskörében mutatható ki a biztonságpolitika, a nemzetbiztonsági koncepció komplexitása.

A biztonságpolitika külső védelmi (katonai, határrendészeti), és a biztonságpolitika belső védelmi (emberi élet, szabadságjogok, vagyoni és szellemi értékek, az életminőség védelme) feladatkörei mellett ezen a ponton jól kimutatható az a gazdaság védelmével összefüggő ökológiai védelem fontossága is, a környezetnek, mint a polgári életfeltételnek a megővése.

Nemkülönben komplexitásban jeleníthetők meg a biztonságpolitikából adódó szuverenitásvédelem (külpolitikai, belpolitikai állami tevékenység, honvédelem) és a közbiztonság védelmének a rendvédelmi szervekre rótt feladatai.

Ezért nem lenne haszontalan az e témakörben érintett szervek és a „megszólított” szervek kutatóinak találkozása, eszmecseréje például a „Terrorizmus és biztonságpolitika” cím alatt.

Meghívás az Osztrák Hadtudományi Társaságtól

Tájékoztatjuk olvasóinkat, hogy az Osztrák Hadtudományi Társaság megküldte az 1992. évi programját, amelyet az alábbiakban ismertetünk.

A gépesített csapatok tegnap, ma, holnap

Program

1. Előadás: 1992. 2. 19.
Anton WAGNER, ny. ezredes	„Az elődök”
A lovasság átalakulása a 20. században
2. Előadás: 1992. 3. 18.
Walter SCHWARZ alhadnagy	„A teoretikusok”
Eimannsberger és környezete
3. Előadás: 1992. 4. 15.
Paul RIBARICH őrnagy	„A technika”
Páncélozott járművek
Fejlődés — állapot — jövő
4. Előadás: 1992. 5. 13.
Alexander TRÖTZMÜLLER
dandártábornok	„A harcászat”
A gépesített csapatok harcászati-hadműveleti fejlődése
5. Előadás: 1992. 6. 10.
Emil SPANNOCCHI
ny. tábornok	„Ma” (a jelenlegi állapot)
Gépesített csapatok a második világháború után, különös tekintettel az osztrák védelmi koncepcióra

Az előadások minden alkalommal 18 órakor kezdődnek a Hadtörténelmi Múzeumban. Bécs Arsenál, 1030 WIEN

Baráti üdvözléssel:

Mag. MÖTZ
főtitkár

A részletes programról, az előadásokon való részvétel díjáról, társaságunk titkárságán lehet érdeklődni.

1581 Budapest, Hungária krt. 9—11. I. ép. I. em. 53.

Poatacim: 1581 Budapest, Pf.: 15.

Telefon: 134-07-40/1359 mellék

A Magyar Hadtudományi Társaság elnökségének 1992. január 30-i ülése

Az elnökségi ülésen az elnökség tagjain kívül részt vettek a felügyelőbizottság tagjai, a szakosztályok elnökei és a Hadtudomány folyóirat főszerkesztője.

Napirend:

- 1) Beszámoló a Magyar Hadtudományi Társaság 1991. évi tevékenységéről és gazdálkodásáról.
- 2) A társaság 1992. évi munkaterve és költségvetése.
- 3) Tájékoztatók: (a) a Hadtudományi Enciklopédia kidolgozásának és szerkesztésének elgondolásáról; (b) a Hadtudomány című folyóirat szerkesztésének új struktúrájáról.

1-hez:

Dr. Móríc Lajos elnöki megnyitója után az írásban kiadott beszámolótervezethez *dr. Kovács Attila* főtákar fűzött szóbeli kiegészítést. A beszámoló (tervezet) és a szóbeli kiegészítés áttekintette az 1991. évi munkaterv fő célkitűzéseihez kapcsolódó feladatokat és összegezte a társaság 1991-ben végzett munkáját.

A beszámoló a társaság szervezeti kérdéseit érintve kiemelte, hogy 1991 végére 16 szervezeti egység alakult meg. A *szakosztályok* funkcionális tagozódásban (feladatra, témákra), míg a *tagozatok* terület szerint szerveződtek. Jelenleg 14 szakosztály, 1 tagozat (Székesfehérvár) és egy klub működik. *Megalakult a titkárság.* Titkárságvezető: *dr. Iván Dezső*, előadó: *Kovács Pálné*.

Az alapszabályzat 10. paragrafus 4. pontja szerint az elnökség tagjainak sorából intézőbizottság létesült. Tagjai: *dr. Móríc Lajos, dr. Szabó József, dr. Kovács Attila,*

Lajtos Béla, dr. Harcz Tibor, dr. Kormos László, dr. Opál Sándor, dr. Pataky Iván és dr. Várhegyi István.

A társaság taglétszáma (1992. január): belépési nyilatkozat szerint 886 fő; statisztikai lap szerint, a szakosztályokba besorolt 585 fő. 1991-ben a tagsági díjat 440 fő fizette be. *(Az elnökség ezúton is felhívja a tagság figyelmét, hogy az alapszabályzat előírása szerint az éves tagdíjat egy összegben, március 31-ig kell kiegyenlíteni. A tagdíj összege változatlanul 500, illetve 250 Ft. Akik az 1991. évi tagdíjukat nem rendezték, a fenti határidőig azt is szíveskedjenek befizetni.)*

A társaság — a szakosztályok, a tagság felelősségteljes munkája révén — a hadtudomány aktuális kérdéseinek feldolgozásában jó eredményeket ért el, ami elismerésünk kivívásához is jelentősen hozzájárult. Ezek között a legfontosabbak: (a) a hadtudomány különböző területeivel 22 különböző szintű konferencia foglalkozott; (b) a HM vezetése, a társaság tevékenységét elismerve, felkért bennünket több fontos dokumentum véleményezésére; (c) az 1990 novemberében kiírt pályázatunkra 50 dolgozat érkezett, amelyeknek nagyobb része hasznosítható tudományos eredményeket tartalmazott; (d) a pályázatok alapján megszerveztük az első országos tudományos konferenciát; (e) megalapítottuk a negyedévenként megjelenő Hadtudomány c. folyóiratot. *(A tagság figyelmébe ajánljuk, hogy a folyóiratban, társaságunk minden tagja megkötések nélkül közzölheti írásait vagy kifejezheti véleményét a már közzétett írásokról. A cikkek, levelek kéziratát kérjük a titkársághoz eljuttatni.)*

A működéshez szükséges feltételek biztosítva voltak. Nemzetközi kapcsolataink

szélesedtek. A társaság pénzügyi mérlege pozitívan alakult, de tovább kell erősíteni a gazdálkodási fegyelmet.

2-höz:

A társaság 1992. évi munkaterve (tervezet): a hadtudománnyal kapcsolatos kérdések elmélyültebb vizsgálatát; a Hadtudomány című folyóirat rendszeres és színvonalas megjelentetését; a Hadtudományi Enciklopédia előkészítését; a szervezet stabilizálását; a belső tájékoztatás és a gazdasági fegyelm javítását; a belső és a nemzetközi kapcsolatok bővítését tűzi célul. A kitűzött célok megvalósításához szükséges anyagi feltételek szerények, de biztosítva vannak.

A főtitkár referátumát követően az elnökség és a felügyelőbizottság tagjai, valamint a szakosztályok elnökei szövegeztek hozzá a beszámolótervezethez, helyenként vitatkoztak azzal, illetve kiegészítve azt.

Az elnökségi ülés főbb állásfoglalásai:

- I. A küldöttértekezlet időpontja: 1992. február 29.
- II. A titkárság, az elhangzottak figyelembevételével módosítsa a beszámolótervezetet. Tegye áttekinthetőbbé az 1991. évi pénzügyi mérleget és az 1992. évi költségvetés-tervezetet.
- III. A dokumentumokat, a módosítás, illetve a kiegészítés után juttassa el a küldötteknek.

3-hoz:

Dr. Szabó József alelnök ismertette a Hadtudományi Enciklopédia kidolgozásának elgondolását. Az elnökség a munkálatok irányítására dr. Szabó József ny. vezérőrnagy, főszerkesztő irányításával szerkesztőbizottságot alakított. A szervezőmunka 1992. februárban megkezdődött. A szerkesztőknek a kidolgozó munkát úgy kell szervezni, hogy az enciklopédia megszerkesztett kézirata 1993. elején nyomdába kerüljön.

Dr. Mórincz Lajos elnök elismerően szövegezte a Hadtudomány c. folyóirat szerkesztőbizottságának, kiemelten Dr. Simon Sándor úrnak, a lap megalapításában, arculatának kialakításában és az 1991. évi első két szám színvonalas megjelentetésében végzett munkájáról. A szerkesztőbizottság átalakítását a tagság kérésével indokolta. Az elnökség a főszerkesztő (Molnár István) és a helyettes főszerkesztő (Horváth István), valamint a rovatvezetők személyét megerősítve, a folyóirat tartalmi alakításában a jövőben nagyobb szerepet szán a szakosztályoknak. A főszerkesztőt arra kötelezte, hogy a küldöttértekezletet követően — a folyóirat folyamatos megjelenését biztosítva —, a szakosztályoktól delegált egy-egy fő részvételével alakítsák meg a kibővített szerkesztőbizottságot, és alakítsák ki a munkarendet.

Az elnökségi ülés dr. Mórincz Lajos elnök zárszavával fejeződött be.

Az elmúlt évben alakult meg és került bejegyzésre a Magyar Katonai Katasztrófa-orvostani Társaság

A társaság célja: társadalmi úton, más tudományos társaságokkal szoros együttműködésben, a katonai és a katasztrófa-orvostudomány hazai művelésének elősegítése.

A társaság elnöke:

dr. Farkas József

orvos vezérőrnagy, az MH fősebesze.

Alelnökök:

dr. Bencze Béla,

az OMSZ nyugállományú igazgatója,

dr. Novák János ny. orvos ezredes.

Főtitkára:

dr. Villányi Ferenc orvos ezredes,

az Egészségügyi Intézetek

főigazgatója.

Elnökségi tagok:

dr. Nagy Dénes gyógyszerész ezredes,

az MH főgyógyszerésze,

dr. Ónodi István orvos ezredes,

az MH Győri Honvédkórház igazgatója,

dr. Svéd László orvos ezredes,

az MH egészségügyi szolgálat főnöke.

A társaság címe: Budapest XIII. ker.,
Gömb u. 35/a.

Postacím: 1387 Budapest, Pf. 50.

Telefon: 14-91-917.

Telefax: 14-91-917.

Az MHTT elnöksége és valamennyi tagja nevében köszöntjük a nemes célokért életre hívott társaságot, várakozással tekintünk munkálkodásuk elé a „...szoros együttműködés”,

aktív és alkotó részeseiként segítségünket, szerény tapasztalatainkat felajánljuk.

Munkájukhoz tudományos eredményeket és sikereket kívánunk.

A Kiss Károly Hadtudományi Klub 1991. őszi rendezvényei

A hadtudományi klub tagságának véleményét tükröző felmérés eredményét értékelve az 1991. év közepén az MHTT elnöksége úgy döntött, hogy célszerű, ha a klub a jövőben — a szakosztályok szűkebb értelemben vett szakmai vizsgálódási körén felülemelkedve — a társaság fórumaként dolgozik tovább, és szélesebb elméleti témákkal foglalkozik.

Ezzel az elvárással összhangban az őszi rendezvényeken négy témakörben került sor vitaestek megtartására.

Dr. Rácz Gyula átfogó előadásában röviden áttekintette azokat az elméleti megfontolásokat, amelyek alapul szolgálnak a Hadtörténeti Intézet és Múzeum feladatainak rangsorolásához, a nemzetközi kapcsolatok szélesítéséhez a személyi, tartalmi, tárgyi feltételekkel összefüggésben. Hangsúlyozta, hogy alapvetően *új szerű feladatként kell kezelni a nemzet tudat erősítése érdekében indítandó sokrétű tevékenységsorozatot* (kiállítások, kiadványok, előadások, további kutatások).

Dr. Nagy Károly a gazdasági alapok prioritásán keresztül érzékeltette a biztonság szerteágazó összetevőit és rendszerszemléletű vizsgálatának szükségességét, a biztonságfelfogások különbözőségének — esetenként nem érzékeny szemléletű megközelítésének — ellentmondásosságát.

Dr. Sztemák György Mihály a Kelet- és Közép-Európa biztonsága a VSZ felbomlása után című előadásában kifejtette, hogy a katonai veszélyeztetettség csökken a térségben, ugyanakkor újabb veszélyforrások keletkeznek. Szólt arról is, hogy a NATO a római csúcstalálkozó után egyértelműen elkötelezte magát Európa biztonsága mellett.

Dr. Szűcs László vitaindító előadásában a katonai logisztika új fogalomkénti — az ellátással, a szállítással és az informatikával kapcsolatos kérdések — értelmezéséről szólt. Vizsgálódásokra alapozottan ismertetésre került még: az anyag és a szaktechnika aránya, a polgári anyagféleségek csereszabátossága, az anyagi főnökség anyagi-szállítási kapacitása. A logisztika, amely új tartalmat, szemléletet és eljárásokat tükröz, a jövőben helyet kér a tisztképzés különböző fokozataiban.

Az előadásokat aktív és konstruktív vita követte. A felmerült kérdésekre, problémákra a vitavezetők, a házigazdák válaszoltak.

A hadtudományi klub rendezvényein részt vettek a BM és HM alárendeltségében dolgozók (fiatalabbak és idősebbek), a klub életét segítő-erősítő (ma már nyugállományú) alapító tagok is.

(A klub rendezvényeit, azok témáit és idejét a Magyar Honvédség Művelődési Házának havi programja is ismerteti — A szerk.)

A MHTT 1992. február 29-i küldöttértekezletéről: a beszámolórol, az ott elhangzott előadásokról valamint a vitáról folyóiratunk következő számában adunk tájékoztatást.

Galovicz János

Gondolatok a Magyar Hadtudományi Társaság első országos tudományos konferenciája kapcsán

Az alig egyéves múltra visszatekintő Magyar Hadtudományi Társaság megtartotta első, általános igényű és célú, országos tudományos konferenciáját. A konferencia nagy várakozást keltett a társaság tagsága körében — így bennem is. Ebből kiindulva a szervezők a helyiséget is úgy választották ki, hogy abban tagjainknak legalább a fele elférjen (a Bolyai színházterme). Elolvassa a konferencia írásos referátumát és a hozzá kapcsolódó irodalmakat, kiadványokat, nagy figyelemmel hallgatva az előadásokat és a hozzászólásokat, egy sor gondolat fogalmazódott meg bennem, melyek közül néhányat szeretnék folyóiratunkban, a Hadtudományban közreadni.

Az első gondolat

Örömmel és meglegedettséggel tapasztaltam, hogy a fiatal társaságunk ilyen rövid idejű tevékenység után képes egy országos tudományos konferencia megrendezésére. Ehhez nyilván nemcsak bátorság és elhatározás, hanem érdemleges, tartalmas tevékenység kellett, mely egyrészt a szakosztályok munkájában, másrészt — és különösképpen — a nagyszámú sikeres pályázatokban jutott kifejezésre. Az utóbbi olyannyira jelentős volt, hogy a konferencia (az elnök) írásos referátuma kellő mértékben a tanulmányok következtetéseire, általánosítható tanulságaira is támaszkodhatott.

A konferencia és vele szoros kapcsolatban a pályázatok sikerét és eredményességét elsősorban abban látom, hogy egyrészt rendelkezünk megfelelő tudományos kapacitással, másrészt a szerzők éltek a ma már érzékelhető felszabadultság, gondolatszárnyalás, eligazításmentes önálló alkotó munka lehetőségével.

A második gondolat

Az elhangzottak sokrétűsége és sokszínűsége tiszteletre és elismerésre méltó volt. Ami — a szünetben elhangzott véleményekkel vitázva — a konferencia és társaságunk egyik lényege és jelentősége is egyúttal. A sokféleség és az ellentétes vélemények termé-

szetesekek, objektív és szubjektív okokkal magyarázhatók. A reális valóságot, a magyar hadügy jelenlegi átmenetiségét, ellentmondásosságát, a szubjektumok eltérő indíttatását, történelmi útját, egyéni sorsát és eredendő szellemiségét tükrözték. Mindez ma szükséges dolog és egyúttal hatalmas érték is. Ezzel kapcsolatban szabad legyen néhány problémáról is szólni. Véleményem szerint ez abban rejlik, hogy az eltérő vélemények „elementek egymás mellett”, nem találtak visszhangra, nem vitáztak egymással. Sajnos erre nem is igen volt mód, s főként idő.

A harmadik gondolat

A felelősség többféle tekintetben is felmerült. Mindenekelőtt társadalmi-politikai tekintetben. A külső és belső változások gyökeresek. Az ország, benne a honvédelem, a nemzetbiztonság, a biztonságpolitika ügye új tartalmat, viszonylatokat és orientációt keres és kell hogy találjon mielőbb. A korábbi kétpólusú világ és a szembenállás, valamint az erre alapuló világméretű konfrontáció veszélye megszűnt, de új stabilitás és kellő biztonsági „fogódzók”, „rendszerek” még nem alakultak ki. Emellett határaink mentén szabályos háború dúl, többféle instabilitás tapasztalható. Vagyis a közvetlen környezetünk még nem harmonizál a világméretű szembenállás megszűntével, a konszolidációval. Tetézi a problémát hazánk rendkívül nehéz gazdasági helyzete, a honvédelemre — ha mégoly szükséges objektív követelmény is — fordítható erőforrások felettébb szűk volta.

Ebben a helyzetben a hadügy problémaköréhez még a hadtudomány sajátos — tudományos szabadság! — szférájában és módszerével is csak nagy felelősséggel és kellő körültekintéssel lehet nyúlni. A felelősséget csak fokozza az a tény, hogy az ország még nem rendelkezik a Parlamentben megvitatott és elfogadott új biztonságpolitikai és honvédelmi koncepcióval, ami társaságunk és munkálkodásunk szempontjából egyszerre előny és némiképp hátrány is.

Kedvező lehet azért, mert — talán — részt vehetünk ennek kimunkálásában, illetve értelmezésében. Hátrány, mert „fogódzóink” kissé bizonytalanok. Félreértés ne essék, én nem a régi Politikai Bizottság határozatát hiányolom, hanem a nemzeti egyetértéssel és a közvélemény által is elfogadott, ha úgy tetszik, a Parlament által „szentesített” koncepcióról beszélek.

A negyedik gondolat

A megjelent és a fellelhető irodalom, továbbá a sokrétű véleménynyilvánítás tanulmányozása alapján némi kételyek merülhetnek fel a hadtudomány önálló diszciplinaként történő felfogását, illetve a nemzeti hadtudomány mivoltát illetően. Korábban, ami az ismert „szovjet hadtudományt” illeti, aligha lehetett kétely és vita. Egyrészt a katonai tényezők szovjet túltengése és uralma, valamint ideologikus jellege, másrészt a VSZ ténye, a nemzeti önállótlanyságból fakadó okozat következtében.

Az azonban már elgondolkodtató, hogy a NATO-államok és a fellelhető nyugat-európai szakirodalom használja ugyan a hadtudomány kifejezést, de azt még nem tudta kellően kidolgozni és rendszerezni (óhaj van rá!), a tudományos közvéleménnyel, mértékadó körökkel elfogadtatni.

Megítélésem szerint ezen el kellene gondolkodni. Ennek érdekében megkockáztatom az alábbiak megfogalmazását és ajánlását: megvizsgálni a nyugat-európai helyzet mélyebb összefüggéseit, előfordulhat, hogy többről, objektívebb okokról, mintsem csak a kimunkálatlanságról van szó; a hadtudományi felfogásunkban és tartalmi kérdéseiben gyökeresen szakítani kellene a még ma is élő szovjet hagyományokkal, nem dobva ki a használhatót és maradandót; ha a hadtudomány önálló diszciplína, akkor annak művelése, értelmezése, a mai magyar valósághoz, új szemlélethez való tartalmi, fogalmi igazítása rendkívül fontos feladat; a magyar hadtudomány igénye, az „általános” hadtudomány „nemzetesítése” csak ebben az összefüggésben értelmezhető, valamint abban, amit az egész és a magyar valóság — hely, szerep, közvetlen nemzetközi viszonyok, nagyságrend, gazdasági helyzet, biztonság és honvédelmi politika stb. — viszonya, összefüggései igényelnek.

Az ötödik gondolat

A második gondolatban a sokszínűségről és a többféle indítatásról beszéltem, és ezt pozitívnak ítélt meg. Egy kis veszélyt azonban érzékelek — remélem, nem túlzom el. Ha mi most a hadtudomány új felfogásáról, tartalmáról, fogalmairól szövelünk — melynek kimunkálásában társaságunk fő feladatát lát —, akkor én *rendkívül fontosnak tartanám a bármifajta egyoldalúságtól, „húséges másolástól”, a kritikátlan adaptálástól való tartózkodást; a konstruktív, szelektív és mértéktartó szemléletmód, a tudományosság, a szaktudományosság maradéktalan érvényesítését.* Kritikusan, sokoldalú megközelítéssel és kellő szakszerűséggel kell a hadtudomány adott területeit (harcászat, vezetés, haderőnemek, fegyvernemek stb.), annak tartalmi és fogalmi kérdéseit művelni, pontosítani, ha kell újrafogalmazni. Ez nem jelenti azt, hogy ami ebben általános érvényű — és ha a hadtudomány önálló általános ismeretanyagot tartalmazó diszciplína —, azt ne fogadjuk el, éppen ellenkezőleg. De mivel — már ahogy az előzőekben is szoltam róla — e tekintetben az európai szakirodalom is eléggé hiányos és sokrétű, sok helyen inkább az alkalmazás kérdései dominálnak, helyénvaló a kritikai hozzáállás és szemléletmód.

A hatodik gondolat

Játszik bennem a kis ördög a következőket illetően. Ha társaságunk közel 1000 főt számlál, *miért csak a kisebbség jelent meg a konferencián? Miért volt kissé túl széles körű és nem elég világos célkitűzésű a konferencia? Az előadók és a hozzászólók közül többen a tudományos tartalmi kérdések helyett szakosztály-beszámolót, önbemutatót és reklámot tartottak! Miért bátoratlan az önálló véleménynyilvánításban a fiatalabb és főként a még aktív katona tagság?* (Ez egy kissé a szakosztályokra is vonatkozik). Alkalmasak voltak-e a körülmények, a feltételek a tudományos vitára?

Ezek persze részemről lehetnek okvetetlenkedések is, hiszen ez volt az első társaság szintű tudományos konferenciánk! De talán éppen ezért nem hiábavaló, sőt idejénvaló a jövőre vonatkozó konzekvenciák levonása.

Gosztonyi Péter

Szovjet csapatok Magyarországon*

II. rész (1956—1991)

Felkészülés a beavatkozásra (1956)

A különleges hadtest parancsnoka 1955/56 telén Pjotr Nikolajevics Lascsenko altábornagy volt. 1910-ben született, a második világháború végén már hadosztályt vezetett; 1945 után több felelős posztton állt, majd 1952 és 1954 között a Németország keleti részét, a Német Demokratikus Köztársaságot megszállva tartó szovjet hadseregcsoport parancsnokságán szolgált. Így többek között tanúja lehetett az 1953-as júniusi kelet-berlini munkásfelkelésnek is, amelyet, mint ismeretes, szovjet páncélosok felvonulásával fékeztek meg. Más szóval: láthatta a civilek lázadását a kommunista hatalmasok ellen.

Lascsenko ma is él, 81 éves, nyugdíjas tábornok, Moszkva egyik, a hadsereg tábornoki kara számára épített villanegyedében — népi nyelven: a paradicsomban — él. A szovjet Hadtörténelmi Közlemények (Voenno isztoricseszkijszurnal) 1989. szeptemberi száma közölte személyes, visszaemlékező jellegű tanulmányát. Ebben az 1956-os „magyarországi ellenforradalomról”, illetve annak leveréséről ír. Tudomásunk szerint ez az egyetlen olyan szovjet publikáció, amely a mai napig — ha sajátos birodalmi érdekeket tükröző optikával is — behatóan foglalkozik a forradalommal és az ezzel kapcsolatos katonai intervencióval.

Az 1956-os Magyarországon a szovjet csapatok a helyi lakosságtól jórészt elkülönülve — maguk alkotta gettókban — éltek egyhangú életüket. A körülöttük levő politikai változást csak a tiszték észlelték. Lascsenko is megjegyzi tanulmányában, hogy 1956 nyarán hirtelen „barátságtalanná váltak hozzájuk a magyarok”. Nemcsak a polgári lakosság, de a néphadsereg katonái is. A szovjet tábornok szerint a „nyugati imperialisták bomlasztó propagandája” volt ezen aknamunka oka. Ennek egyik jele — így Lascsenko — a magyar—osztrák határon levő műszaki zár megszüntetése volt. Vagyis a magyar kormányzat 1956 nyarára megszüntette a „vasfüggönyt”, és így — panaszkodik utólagosan is a különleges hadtest egykori parancsnoka — a „határvédelem rendkívül gyengévé” lett. „Lényegében véve ezek

* Megjelent: az Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift, 1991. 11. számában

után bárki szabadon átjöhetett Ausztriából Magyarországra, s az csak természetes, hogy a lázadás szervezői ezzel a lehetőséggel éltek is...”

(Elgondolkoztató, hogy a ma agg hadfi a magyar forradalmat még 1989-ben is valamiféle lázadásnak értékeli, amelyet a „nyugati imperialisták” szerveztek meg, illetve robbantottak ki!)

Tény, és erre más bizonyítékaink is vannak, hogy 1956 nyarától kezdve a székesfehérvári székhelyű különleges hadtest parancsnokságán élénk figyelemmel kísérték a magyarországi belpolitikai eseményeket. Rákosi Mátyás leváltása, a Petőfiker tevékenysége, a magyar sajtó bátor és kritikus hangja nem éppen politikai moráljukat erősítette. Zavarossá vált számukra a világpolitikai helyzet is. 1956. július 27-én Nasszer egyiptomi elnök — a Szovjetunió észak-afrikai szövetségese — állami kezelésbe vette a Szuzei Csatorna Társaságot, amely addig brit és francia érdekeltségű volt. Feszültség keletkezett Kairó és London, illetve Párizs között, mivel sem a franciák, sem a britek nem voltak hajlandók a Csatorna eltulajdonítását akceptálni. Gondot jelentettek a szovjet politikának a lengyelországi fejlemények is, amelyek tulajdonképpen 1956 júniusában, a poznani munkásfelkeléssel kezdődtek. A Lengyel Kommunista Párt megint válságba került. A pártvezetőség maga is kétészakadt. Belharca került sor, egyelőre még csak „tollal”, de készültek már „fegyverrel” is a leszámolásra. Feltörtek a szenvedélyek, amikor az újabb lengyel válság során, úgy 1956 októbere közepén a varsói eseményekre maguk a szovjet vezetők is beavatkoztak. Hruscsov — meghívás nélkül — Varsóba érkezett magas rangú szovjet katonák kíséretében. Az orosz katonai garnizonokat Lengyelországban riadókézsültségbe helyezték, sőt megindították a csapatokat Varsó irányába is, ez viszont arra készítette a lengyeleket, hogy ők is felvonultassák csapataikat.

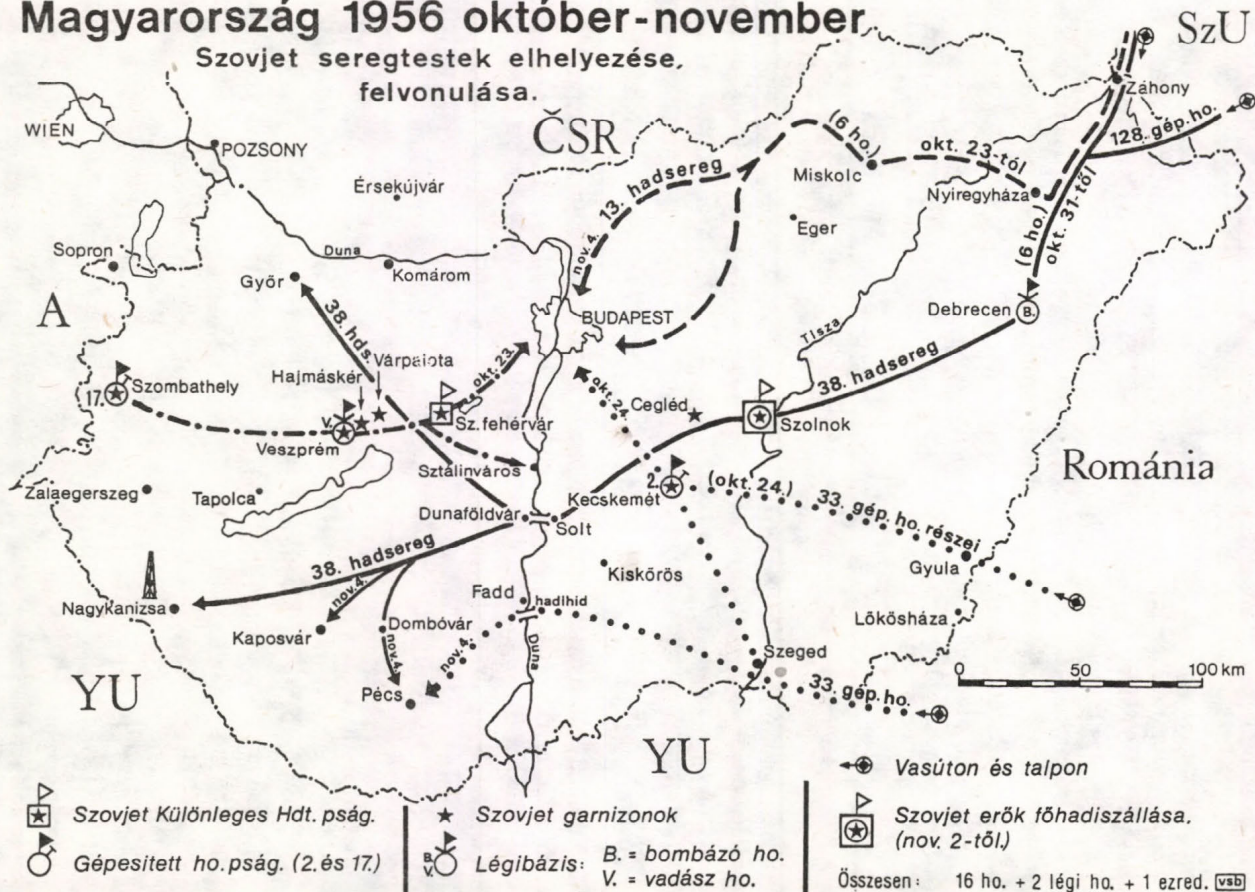
A magyarországi szovjet csapatok is észlelték a kelet-európai földrengés első jeleit. Tudjuk, hogy Andropov, a magyarországi szovjet nagykövet a nyár folyamán kétszer is meglátogatta a székesfehérvári szovjet hadtest parancsnokságát, hogy a törzstisztek előtt kifejtse a politikai helyzetről a véleményét. Ettől kezdve — s főleg októberben! — a különleges hadtest politikai osztálya megkülönböztetett figyelmet szentelt a lengyelországi eseményeknek. A politikai tisztek jórészt azonban maguk is tájékozatlanok voltak a helyzetről. Vitalij Fomin százados ez időben a Székesfehérváron tartózkodó szovjet hadtestparancsnokság politikai osztályán szolgált. 1990-ben a budapesti Magyarország című hetilapban közzétett 1956-os emlékezése szerint a lengyelországi helyzetről nem hivatalos forrásokból informálódott. Egy ismerősétől, aki lengyel származású volt, és 1956 nyarán meglátogatta szülőföldjét, írja, „sokat tanult”. „Ezek a beszélgetések azért is érdekesek voltak számomra — így Fomin —, mert a szovjet sajtó keveset írt a lengyel eseményekről...”

Oktober 21-ére azonban feloldódott a lengyel válság. A kommunista „reform”, Wladislaw Gomulka (aki később kimutatta, hogy mégsem volt reformpolitikus) került a lengyel KP élére. Hruscsov és társai visszatértek Moszkvába. A szovjet csapatfelvonulást is beszüntették.

Közben azonban kiéleződött a közel-keleti válság. A brit és a francia csapatok Ciprus szigetére való átcsoportosítása olyan nyíltan folyt, hogy az nem képezhetett titkot a szovjet felderítés előtt. Könnyen kiszámítható volt: a nyugati nagyhatalmak készen állnak arra is, hogy Egyiptomban, illetve Nasszer elnökkel szemben, ha másként

Magyarország 1956 október-november

Szovjet seregtestek elhelyezése,
felvonulása.

nem megy, erőszakkal, illetve csapatok felhasználásával szerezzenek érvényt akaratuknak. A Szuezi-csatorna „eredeti tulajdonjogának” visszaállítása volt a cél.

És ne feledjük: Magyarországon is működött a szovjet felderítés. A magyar egyetemeken zajló politikai események, az ifjúság politikai türelmetlensége, demonstrációkészsége kész tények elé állította a legfelsőbb szovjet vezetést. Egy Egyiptommal szembeni támadás esetén Magyarország a szovjet birodalom délnyugati csücskén *stratégiaiilag fontos pozíciót foglalt el*. Ezt a „birodalmi ideggócot” mielőbb katonailag is biztosítani kellett!

Mindezen katonapolitikai összetevők, egyenként és összességükben, cselekvésre készítették a moszkvai vezetést. Mégpedig katonai vonatkozásban. Ma már több forrásból ismeretes, hogy 1956. október 20-án és 21-én Záhony körzetében, a Tisza magyar—szovjet határszakaszán több hadihídat állítottak fel a szovjet utászcsapatok. Október 23-án hajnalán kezdetét vette egy összefegyvernemi hadsereg, a 13. hadsereg bevonulása Magyarországra. Ezt a hadsereget — két másik hadsereggel egyetemben — a szovjet hadvezetőség már szeptember hónap folyamán a Kárpátoktól északra, illetve keletre, Lvov város körzetében készenlétebe helyezte. Hadseregenként hat, vagy ennél több hadilétszámra feltöltött hadosztály alkotta e haderőt. Vagyis egy-egy hadsereg 100 000 katonából állott. Fegyverzetük a kor követelményeinek megfelelően modern volt. A hadosztályok nagy számban páncélosokkal és páncélozott járművekkel voltak felszerelve. Önálló jellegű, úgymond hadtestközvetlen nehéztüzér-csapatok tartoztak még a hadseregekhez, amelyek így ennek támadó tűzerjét lényegesen megemelték. Az ilyen összetételű 13. hadsereget csoportosították át 1956. október 23-án és 24-én Magyarországra.

Emellett a Romániában tartózkodó szovjet erőkből október 20-án és 21-én hadilétszámra töltöttek fel egy hadosztályt. Ez a magasabbegység, a 33. gépesített hadosztály (11 000 ember), október 24-én a hajnali órákban Lökösháza és Makó körzeteiben átlépte a román—magyar határt, hogy utána Budapest felé vegyen irányt.

Október 23-án 20.00 óra tájban — Gerő Ernő budapesti rádióbeszéde még nem fejeződött be — Andropov nagykövet Lascsenko altábornagyot telefonon arra utasította, hogy indítson csapatokat Budapestre. A magyar fővárosban kitört az *ellenforradalom* —mondotta. Ezt le kell verni, illetve a rendet, mielőbb helyre kell állítani. A tábornokot ez az utasítás nem érthette váratlanul. Éppen Fomin századostól tudjuk — 1990-ben Györkei Jenő hadtörténésszel együtt kikérdezvén őt az október 23-ai székesfehérvári eseményekről —, hogy a parancsnokság a Különleges Hadtest egyes csapatait már a nap folyamán riadókészültségbe helyezte. Lascsenko, aki a diplomata státusban levő Andropovtól katonai jellegű utasításokat nem is fogadhatott el, valószínűleg már előzően megkaphatta a moszkvai vezérkari főnökségről az erre vonatkozó parancsokat. Így történhetett, hogy a különleges hadtest páncélosegységei október 23-án, 21.00 óra körül Székesfehérvár és Cegléd körzetéből útnak indultak Budapest felé.

Mindezek a tények azt bizonyítják, hogy a magyarországi szovjet csapatmozdulatokat nem az akkori magyar politikai vezetés kezdeményezte. Gerő Ernő, az MDP KB első titkára, az Akadémia utcai pártközpontba ad hoc összehívott központi bizottsági ülésen — szemtanúk szerint — kb. 22 óra 30 perc körül beszélt Andropovval telefonon. Megegyeztek a szovjet csapatok Budapestre hozatala kérdésében. Amikor ehhez

Gerő — a jelenlevő elvtársaival egyetértésben — beleegyezett, a szovjet csapatok már órák óta mozgásba voltak a főváros felé...

Szovjet hadműveletek októberben és novemberben

A budapesti szovjet hadműveleteket két szakaszra lehet felosztani.

Az első szakasz az október 24. és a 30. közötti időre terjed ki. Ekkor Budapesten szovjet részről öt ezred, köztük két páncélosezred tevékenykedett. Ez 10 000 katonát jelent, 350 harcocsit és ugyanennyi géppuskával felszerelt páncélozott szállító harcjárművet. Október 25-én ez a harci erő kiegészült az Erdélyből Szegeden, Kécskeméten keresztül Budapestre érkezett 138. gépesített hadosztály egységeivel. Lascsenko tábornok, aki Budapesten a Néphadsereg térre néző régi Honvédelmi Minisztérium első emeletén ütötte fel harcálláspontját, így a fővárosban összesen 20 000 vörös katona és kb. 1200—1500 páncélos, rohamlőveg, illetve PSZH felett rendelkezhetett.

Ezek a szovjet csapatok kerültek harcba október 24-étől kezdődően a felkelőkkel, akik ügyes harcmodorukkal, rugalmasságukkal és ügyükbe vetett hitükkel eredményesen küzdöttek le a budapesti főútvonalakon lomhán mozgó, ide-oda vonulató szovjet intervenciós egységeket. A magyar fiataloknak most jól jött a kommunisták által évek óta beléjük sulykolt partizánképzés: a „Munkára, harcra kész!” mozgalom keretében tanultak. Annak idején a „jugoszláv fasiszták” ellen készítették fel az ifjúságot. A felkelők most 1956 októberében vizsgáztak Budapest utcáin az idegen betolakodók csapataival állva a harcot.

Október 23-áról 24-ére virradó hajnalon — de még az éjszakai órákban — Moszkvából több magas rangú katona érkezett Budapestre. A rangidős Mihail Szergejevics Malinyin hadseregtábornok (négyecsillagos tábornok) volt, a szovjet fegyveres erők vezérkari főnökének első helyettese. Vele érkezett Fjodor Fjodorovics Sztjepcsenko altábornagy, a szovjet fegyveres erők politikai főcsoportfőnökének helyettese, valamint több törzstiszt is. Ők is a budapesti HM épületében szállásolták be magukat, amelyet magyar és nagy számú szovjet páncélosok védtek. Malinyinék nem avatkoztak be a budapesti hadműveletek vezetésébe. Véleményünk szerint azért nem, mert az ő küldetésük nem a magyarországi eseményekkel függött össze. Ők, véleményünk szerint, a Közel-Keletre figyeltek: a Szuezi-csatorna körüli helyzet kötötte le érdeklődésüket. Budapestről az egész délkelet-európai térséget figyelemmel kísérték. Éppen ezért az volt a szovjet vezetés célja, hogy a „magyarországi lázadást” (így nevezték maguk között forradalmunkat) mielőbb és minél kevesebb megrázkódtatással lezárják. A magyarokat pacifikálni kell! Napokon belül várható a közel-keleti háború kitörése, amely lokális tűzfészekből könnyen világéggé fajulhat. Hiszen Nasszer egyiptomi elnök a Szovjetunió szövetségese! Ha őt támadás éri, az kihívás a Szovjetunió ellen is. Erre a Szovjetunióknak reagálni kell, és egy ilyen helyzetben a kelet-európai térségben nyugalomra van szükség...

Ez a katonapolitikai belátás készítette a moszkvai vezérkart arra, hogy e térség biztonságért megtegye a megfelelő intézkedéseket. Ez volt a háttere annak, hogy a 13. öszzfegyvernemi hadsereg már október 23-án reggel megkezdte a bevonulását Magyaror-

szágra. Ezért összpontosult a Kárpátalján ugyanebben az időben egy második szovjet összefegyvernemi hadsereg, a 38. hadsereg (szintén legalább hat hadosztállyal!), csak arra várva, hogy megjöjjön a parancs a szovjet—magyar határ átlépésére. Mindezt kiegészítően október 27-én és 28-án reggel a Budapestre küldött két szovjet politikus, Mikojan és Szuszlov azon munkálkodott, hogy egy sor politikai engedménnyel meg egyezzen Nagy Imrével. Erre október 28-a délelőttjén került sor. *Nagy Imre és vele együtt a forradalom — ekkor úgy tűnt — győzött.* A magyar kormány új és már nem kommunista politikusokkal kiegészülve elismerte, sőt magáévá tette a forradalmat, és energikus lépésekkel indult meg a politikai kibontakozás irányába.

A Mikojan/Szuszlov, illetve Nagy Imre közötti megállapodás a szovjet csapatok további budapesti alkalmazására is kitért. A magyar fél az idegen csapatok kivonását szorgalmazta. *A kormány először általános fegyvern nyugvást rendelt el, majd bejelentette: egyetértésben a szovjet vezetőkkel, október 30-ig megtörténik a budapesti szovjet egységek kivonása a fővárosból.*

A szovjet csapatokat megtépták az elmúlt napok eseményei. Október 24-től kezdve az utcákon és tereken táboroztak. Miként a középkorban volt szokás, amolyan szekértáborhoz hasonlóan. Az utánpótlás is akadózott. Hol volt hadtáp, hol nem. Így a katonák nélkülöztek. Rossz volt a szervezés is. Minden vonatkozásban. Egyetlen példa erre: a fővárosba felrendelt csapatok olyan térképekkel rendelkeztek, amelyeken az utcák és terek nevei még az 1945 előtti időkből származtak. Ilyen térképekkel pedig nem lehetett kiigazodni Budapesten! Ugyancsak baj volt a harcikedvvel. Kik ellen harcoltak a szovjet katonák? Tisztjeik szerint imperialisták ellen, nyugati fasiszták ellen. Tőlük kellett megvédeni a magyar népet! De a valóság ennek ellentmondott. A vörös csillagos kiskatonákkal fiatalok, munkások és diákok álltak szemben, s kezükben nem nyugati típusú géppisztoly, hanem szovjet fegyver volt. (Október 25-én például a különleges hadtest politikai osztályvezetője megtiltotta, hogy a kiskatonák között kiosszák a Pravdát. A Budapestről szóló hírek tele voltak hazugságokkal, így magyarázta ezen elhatározását Fiszun ezredes, a politikai osztály vezetője...)

Amikor 1990-ben, 34 évvel a forradalom után, az egykori századost Vitalij Fomint a felkelők harcmódoráról kérdeztük, a mai hadtörténész, a szovjet hadsereg nyugalmazott ezredese erről így beszélt:

„A szabadságharcosok rendszerint kis csoportokban harcoltak. Ellenállási góccokat építettek ki, például a Corvin mozinál, a Széna téren vagy Csepelen. Tankjaink ellen gyakran alkalmazott fegyverük a „Molotov-koktél” volt, ez a lazán dugaszolt benzines palack, amely a páncéloshoz ütdöve felrobbant. Ezek a rögtönzött módszerek igen hatásosnak bizonyultak a szovjet harckocsik ellen. A tankok csak nehezen tudtak mozogni, s a páncélos erők — különösen a szűk utcákban — nem voltak képesek felvenni a versenyt a fiatal magyar harcosharcosok mozgékonyásával. A szovjet erőket az is akadályozta, hogy a harckocsik gyalogsági támogatása elégtelen volt. A szovjet katonák tehát nehéz helyzetbe kerültek Budapesten. Amikor például azzal próbálták szétoszlatni a tömeget, hogy »Menjetez haza!«, az volt a válasz: »Ti menjetez haza!« Erre nehéz volt bármit is mondani...”

Október 30-ról 31-re virradó hajnalon a szovjet—magyar megegyezés értelmében Lascsenko csapatai elhagyták Budapestet. A legtöbb egység azonban a főváros

határánál nem ment tovább... Megállt, majd tábort vert. Várakozott. Magatartásuk a magyaroknál értetlenséget váltott ki. Mi történt?

Valami ugyanis történt, amire válasz tulajdonképpen a mai napig nincsen. Illetve amire csak közvetve tudunk választ adni. Magyarországtól több ezer kilométernyi távolságban ezekben a napokban robbant ugyanis ki a közel-keleti válság. A „szuezi háború”, amely drámai módon kihatott hazánk sorsának további alakulására. Röviden elmondva a következők történtek.

Október 29-én a kora délutáni órákban az izraeli hadsereg — a brit—francia—izraeli megegyezés értelmében — megkezdte hadműveleteit a Sínai-félszigeten az egyiptomi hadsereg ellen. Nasszer csapatai visszavonultak. Az izraeli hadsereg gyors iramban közeledett a Szuezi-csatorna keleti partjához. Október 30-án a francia és a brit kormány ultimátumot intézett a hadviselő felekhez. Tartalma: mindkét ország haladéktalanul szüntesse be a harcot, és 10—10 mérföldre vonja vissza csapatait a Szuezi-csatorna térségéből. A „hajózás szabadságának biztosítására” pedig brit és francia csapatok ideiglenes jelleggel megszállják Port-Said, Iszmailja és Szuez városokat.

Nasszer kormánya — háta mögött a szovjet biztatással — visszautasította az ultimátumot. Az izraeliek pedig válasz nélkül hagyták a felszólítást — a közösen kialakított „forgatókönyv” szerint. Ez a tény szabad utat nyitott a briteknek és a franciáknak, hogy megkezdjék hadjáratukat Egyiptom ellen. November 1-jén légitámadást intéztek egyiptomi katonai berendezések és városok ellen. Ugyanakkor előkészületek történtek szárazföldi csapatok Egyiptomi partraszállására. November 1-jére az izraeli hadsereg szinte teljes szélességében uralta a Szuezi-csatorna keleti partját.

E kiélezett politikai helyzetben a világ közvéleményének figyelme az Egyesült Államok felé fordult. Mit tesz most Washington? Odaáll-e nyugati partnerei mellé? Állást foglal-e a Szovjetunió egyiptomi szövetségeseivel szemben? Az USA elnöke ekkor Eisenhower tábornok volt. Feltételezték, hogy katonáemberként értékelni tudja a válsághelyzetet, és a két világ konfrontációs állapotából levonja a szükséges következtetést.

Bonyolította mindezen körülményeket az is, hogy az Egyesült Államok 1956. november elején választási lázban élt. Eisenhower politikai mandátuma lejárt. Demokraták és republikánusok az Amerikában szokásos négyéves periódus után választásokra készültek. Ilyen időszakban Amerika külpolitikai vonatkozásban szinte békés. Minden figyelem és érdeklődés a belpolitika felé fordul. Hiszen nem véletlen, hogy a brit—francia—izraeli háborús trió Egyiptom elleni fellépése időpontját éppen október legvégére — november elejére időzítették! Kiszámíthatták, hogy Szuezzel kapcsolatos terveikhez az USA részéről kevés megértést fognak kapni. Legjobb esetben jóindulatú semlegességgel számoltak az USA részéről.

Tévedtek.

Az Eisenhower-kormány — saját politikai etikájától vezéreltetve — a közel-keleti háború kitörése napján már a brit—francia—izraeli kaland ellen fordult. Diplomáciája nyilvánosan elítélte az Egyiptom elleni háborút — arra is gondot fordítva ugyanakkor (bár erre Moszkvában nem számoltak), hogy titkos vagy kevésbé titkos csatornákon keresztül arról biztosítsa a szovjet vezetést, hogy a washingtoni adminisztráció a „magyarországi eseményeket” tulajdonképpen szovjet belügynek tekinti. (Erről részletek olvashatók a Washingtonban 1990 decemberében kiadott Foreign Relations of the United States, 1955—1957. XXV. Eastern Europe című kötet-

ben.) Más szavakkal: a jaltai, a potsdami egyezmények az USA részéről még mindig érvényesek. Ez a „jelzés” Hruscsov számára az adott időben — október végén — az istenek ajándéka volt. Azt jelezte, hogy a nyugati, az „imperialista” hatalmak táborában nem egységes, hanem megosztott. Noha október 30-ig még nem volt biztos a dolgában az örök bolsevista, a kétely ott motoszkálhatott az agyában: hátha csel, amit most vele Amerika megjátszik? Hátha be akarják ugratni valamilyen kalandba? Kezdte felülvizsgálni ez ideig foganatosított magyarországi politikáját. Budapesten ez még nem volt észlelhető. Október 30-án délelőtt Mikojan és Szuszlov még a régi stílusban tárgyalt Nagy Imrével, neki reményt nyújtva egy, a szovjetektől is támogatott békés politikai kibontakozáshoz.

Hogy mi is történt Moszkvában a Szovjet Kommunista Párt elnökségénél október 30-án, ezt még ma is titok fedi. Csak azt tudjuk, hogy a megváltozott világpolitikai helyzetben (a közel-keleti háború árnyékában) parázs vita folyhatott a Kremlben Magyarországról. A „héják”, a beavatkozáspártiak, a szovjet birodalom egységéért álltak ki. Az ellenpárt, a „galambok” (Hruscsov nem ide tartozott!) a világkommunizmus ügyét látták veszélyeztetve, ha a Szovjetunió magyar szövetségével szemben ismét a katonai intervenció fegyverével él. Hiszen a világban a Szovjetunióval szimpatizálók tömegét veszítheti el! Hruscsov 1971-ben Nyugaton megjelentetett memoárjaiban (amelynek hitelessége időközben bebizonyosodott) azt írja: *„Hosszas fontolgatás után az elnökség úgy döntött, hogy megbocsáthatatlan lenne, ha félreállnánk és nem volnánk hajlandók segítséget nyújtani a magyar elvtársaknak...”* (Vagyis ha kiengednék Magyarországot a szovjet blokkból.)

A szovjet pártvezetők magyar ügyben a Moszkvában jelenlevő kínai pártvezetőkkel is értekeztek. Ők is beavatkozáspártiak voltak. Végül is Hruscsovra maradt a döntés joga. A pártvezető veje, Alekszej Adzsubej visszaemlékezéseiben megírja, hogy október 30-ról 31-re virradó éjjel Hruscsov igen keveset aludt. Még reggel is Magyarország jövőjét mérlegelte. „Vessek-e be csapatokat, vagy várjam meg, amíg a szocializmushoz hű erők elég erősek lesznek ahhoz, hogy a magyar ellenforradalommal végeznek? És ha ez nem sikerül? Ha az ellenforradalmárok időlegesen felülkerekednek? Akkor bizony sok munkás vére fog folyni és a NATO beékelődik a szocialista világ közé!” — sóhajtozott. És a döntés a beavatkozásról megszületett. Hruscsov ezt még október 31-én a reggeli órákban közölte a Moszkvát elhagyni készülő kínai pártvezetővel, Liu Sao Csivel, aki ezt — jóváhagyóan — tudomásul vette.

Most már csak a katonai intervenció előkészítése volt hátra. Hruscsov a Kremlbe rendelte Ivan Konyev marsallt, a Varsói Szerződés csapatainak főparancsnokát. Melléne szegezte a kérdést: mennyi idő szükségeltetik a magyarországi lázadás leverésére, illetve a rend „helyreállítására”? A marsall csak egy percig gondolkodott majd kivágta: „két, esetleg három nap!” Hruscsov válasza: „Gondoskodjék az előkészületekről. Amikor eljön ennek az ideje, utasítást kap!”

Konyev marsall azonmód intézkedett. A vezérkar, mint egy jól olajozott gépezet, működésbe lépett.

Október 31-én 13 óra 17 perckor a Borsod Megyei Munkástanács rádiója Miskolcon megszakította adását. Rendkívüli közlemény beolvasására került sor. Idézzük: „Tegnap, október hó 30-án elsőnek mi közöltük az ország lakosságával, hogy a szovjet csapatok Zsukov marsall parancsára Magyarország területéről alakulataik

kivonulását megkezdték. Azonban általunk és az egész ország népe által is érthetetlen okok kapcsán tetemes szovjet erők, légvédelmi tüzérség és a páncélos fegyvernem irányt változtatott. Záhony—Nyíregyháza irányában hazánk területére ismét bevonult! Érthetetlen és méltánytalan, hogy a szovjet csapatok ezen körmozgása miért történik...”

Nemcsak a „rég” szovjet alakulatok tértek vissza. Mozgásba lendült a 38. összefegyvernemi hadsereg is — amelyet előzőleg (a közel-keleti válsággal összefüggésben) a Kárpátalján vonultattak fel. Ez a hadsereg (legalább hat, vagy ennél is több hadosztállyal) október 31-én az esti órákban kezdte meg átcsoportosítását Magyarországra. A Dunántúl felé igyekezett. Magyarország nyugati részét kívánta ellenőrzése alá vonni. November 1-jén egy újabb hadosztállyal bővült Konyev magyarországi hadereje. A Kárpátok keleti lejtőjén készenlétbe helyezett 128. gépesített hadosztályt irányították hazánkba. Rájuk várt a magyar katonai és polgári repülőterek körülzárása, a repülőforgalom megbénítása. Ugyanakkor Moszkvából Budapest-Mátyásföldre küldtek egy légideszantegységet (hadosztályt? ezredet? nem tudjuk). Feladata volt: szorgoskodni Budapest bevételénél. A szállító gépeket egyben arra is felhasználták, hogy november 2-án, a magyar fővárosba összegyűjtött szovjet polgári személyeket, a tisztek hozzátartozóit, elszállítsák az országból.

November 2-ára Konyev marsall maga is Magyarországra érkezett. Szolnokon az ottani szovjet katonai bázison rendezte be hadiszállását. Ott beszélt meg a „csapás mérő” hadseregek parancsnokaival, H. H. Babadzsanjan és H. U. D. Mamszurov tábornokkal, a 13., illetve a 38. hadsereg parancsnokaival a küszöbön álló katonai intervenció részleteit. Ugyancsak Szolnokra érkezett Lascsenko altábornagy is: neki 3 és fél hadosztállyal kellett Budapestet a lehető legrövidebb időn belül „felszabadítani”. A moszkvai politikusok úgy tervezték, hogy a még eddig csak papíron létező magyar „Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány” (Kádár János és társai) már november 5-én bevonulhasson a Parlament épületébe.

A Nagy Imre-kormány persze látta a veszélyt. Politikai úton kívánt az új válságon úrrá lenni. November 1-jén — a fenyegető szovjet intervenció árnyékában, az újabb és újabb szovjet csapatbeözönléseket megakadályozandó — hivatalosan is kinyilvánította Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből, és az ország semlegességét. Ezt a döntést nemcsak kormány szinten, de az újjáalakult magyar kommunista párt, az MSZMP elnökségében (Lukács György és Szántó Zoltán ellenében) is elfogadták. Nagy Imre ezek után diplomáciai jegyzékben sürgette Jurij Andropov nagykövetnél a szovjet csapatok kivonását. A kérés megtagadása esetén — ezt közölte a diplomatával — kormánya az ENSZ-nél fog interveniálni, vagyis a magyar kérdésből a szovjetek kárára nemzetközi kérdést csinál.

Andropov ugyanekkor időt akart nyerni. Halogatta a választ, hitegette a magyar tárgyalófeleket. Végül bejelentette, hogy a szovjet kormány kész csapatainak kivonulása ügyében a magyar kormánnyal tárgyalásokat folytatni. Ki is jelölték a szovjet tárgyalófeleket: Malinyin hadseregtábornokot és M. G. Scselbanyin vezérőrnagyot, a különleges hadtest törzsfőnökét, illetve F. F. Sztjepcsenko altábornagyot, a moszkvai politikai főcsoportfőnökségről, és tolmásként Siskin századost, aki kitűnően beszélt magyarul. Egy véletlen alkalom folytán Fomin százados is részt vett a tárgyaláson, amelyet november 3-án a budapesti Parlament épületében kezdtek meg. Így szovjet részről is van tanunk.

Erdei Ferenc miniszter, Maléter Pál vezérőrnagy, Kovács István vezérőrnagy és Szűcs Miklós vk. ezredes voltak magyar részről a megbízott tárgyalófelek. Malinyin Szolnokról érkezett Budapestre. Amikor a szovjet csapatok kivonásának részleteiről tárgyalt, ő jól tudta, hogy mindez szemfényvesztés, a magyarok hitegetését szolgálja. Hiszen a november 4-i szovjet katonai intervenció ekkorra már eldöntött tény volt!

A magyar—szovjet katonai vegyes bizottság tárgyalásai november 3-án a késő esti órákban — a szovjet fél kívánságának megfelelően — a Csepel-szigeti Tököl községben, az ottani szovjet parancsnokságon folytatódtak. Ekkorra már megszűnt a szovjet csapatmozgás az országban. A felvonulás befejeződött. Konyev minden előkészületet megtett a másnap hajnali támadásra.

A budapesti Magyarország című politikai hetilap 1990/47. számában részletesen közli, mi is történt Tökölön 1956. november 3-án a késő éjszakai órákban. Fomin százados (ma a szovjet hadsereg nyugalmazott ezredese, hadtörténész) jelen volt, amikor a magyar kormányküldöttséget egy KGB-s kommandó, Ivan Szerov KGB-altábornagy irányítása mellett, a tárgyalások közepén lerohanta és letartóztatta. A Szovjet Állambiztonsági Hivatal vezetője fittyet hányt mindenfajta és mindenféle nemzetközi jogi megkötöttségnek, miszerint az ellenfél küldöttei a tárgyalások során diplomáciai immunitással rendelkeznek. November 4-én a hajnali órákban — még nem is derengett — megindult a szovjet hadsereg összpontosított támadása Budapest és a többi „lázadó” város ellen.

Kádár János és kormánya ez időben a szó szoros értelmében még sehol sem volt. A legtöbbjük nem is tartózkodott Szolnokon. A szolnoki rádió először reggel hat óra körül adott hírt egy, úgymond Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány létéről. *A szovjet hadsereg volt az, amely 1956 novemberében hadüzenet nélküli háborút viselt Magyarország, és annak törvényes kormánya, a Nagy-kormány ellen!*

Budapest bevétele többnapos harcába került a szovjet hadseregnek. Jóllehet november 4-ére a belső kerületek egy része a támadó csapatok kezére jutott, a külvárosokban — így Csepelen is — november 11-ig tartott az ellenállás. (Nemrég napvilágra került adatok szerint például Kőbánya körzetében november 4-e és 8-a között 4 páncélost és egy páncélozott járművet semmisítettek meg a nemzetőrök; a Füzér utca körzetében 1 páncélost és 1 páncélozott járművet, míg az Üllői úti harcok során, az Örökimádó templom körzetében 6 harckocsit és 6 PSZH-t tettek a felkelők harcképtelenné. Csepelen ugyanakkor a honvéd tüzérek egy szovjet szállítórepülőgépet lőttek le...). A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagjai szovjet páncélosokon érkeztek Szolnokról Budapestre. Kádár, Marosán, Apró és társaik november 7-én hajnalban a Kossuth Lajos téren, a Parlament előtt T—54-es páncélosokból kászálódtak ki, hogy megkezdjék tevékenységüket a szovjet katonáktól vigyázott Országház épületében. Egyetlen magyar katonai egység sem kísérte őket. Avéhas tisztekből Jambrich áv. ezredes csak november 8-ára szedett össze Kádárék részére egy 30 főnyi osztagot.

Vidéken a harcok november 7-e körül fejeződtek be.

A szovjet csapatok 1956-os magyarországi veszteségeiről hivatalos adatok a mai napig nincsenek. Lascsenko tábornok is csak arról ír, hogy Budapest elfoglalása nehéz harcokkal járt.¹ Fomin százados — akit erről magyar hadtörténészek 1990-ben hosszan faggattak — háromezer főre tette a saját csapatok veszteségét. Szerinte a

legtöbben az első beavatkozás során (október 24—30) estek el. November 4-e után a személyi veszteségek már jelentősen kisebbek voltak, ami el is képzelhető, hiszen a szervezeten irányított és céltudatosan vezetett támadó csapatok minden fellépésüknél túlerőben operáltak. Fomin egyébként a szovjet csapatok veszteségét az afganisztánival hasonlítja össze. Ott tíz esztendeig tevékenykedett a szovjet hadsereg, és személyi vesztesége 35 000 fő volt. Magyarországon viszont még egy szűk hónapig sem tartottak a harcok — és lám, háromezer katonát veszített a hadsereg!

Budapest utcáit és tereit 1956 december közepéig vigyázták a szovjet páncélosok, párosan állva, éjjel-nappal őrizve a régi-új rendet. Kádárék közben szervezték az új karhatalmat, mivel más fegyveres erő nem létezett az országban. A rendőrség a forradalom alatt szétesett, a néphadsereg szintén — egyébként is még afelett sem történt döntés, hogy legyen-e a jövőben egyáltalán magyar honvédség. Volt ávósok és belügyes dolgozók, no meg a görög partizánok (a görög polgárháború Magyarországon letelepített veteránjai) adták az 1956. november közepén úgy-ahogy felállt Magyar Forradalmi Honvéd Karhatalom elnevezésű tiszti különítmények zömét. Létszámuk Budapesten például november 30-ig 4557 fő volt (részleteiben lásd Szabó Árpád: A Magyar Forradalmi Honvéd Karhatalom, Budapest 1976).

A 38. összefegyvernemi hadsereg novemberben az egész Dunántúlt ellenőrzése alá vonta. A magyar 6. hadtest csapatait jórészt feloszlatták, miután őket helyőrségeikben november 4-én lefegyverezték. Ezt tették egyébként a Magyar Néphadsereg többi alakulatával is.

A 13. összefegyvernemi hadsereg Magyarország középső részeit — a Duna—Tisza közét és északon a Borsod megyei részt — vette ellenőrzése alá.

1956. november 6-tól Budapest szovjet városparancsnoka K. Grebennyik vezérőrnagy lett. Ő volt szovjet katonai részről a felelős a fővárosban történetekért.

December elején — diszkréten és rejtve — Hruscsov Budapestre érkezett. Saját szemével akart meggyőződni a helyzetről. Adzsubejtől, vejétől tudjuk: ekkor határozta el, hogy a szovjet hadsereg tüntető jelenlétével lehetőleg nem ingerli a rebellis magyarokat. Utasítására december végére eltűntek a T—54-es páncélosok a budapesti terekről és utcákról. 1957. január 1-jétől jórészt megszüntették a szovjet járőrözést is a fővárosban.

Decemberben egyébként megkezdődött a 13. és a 38. hadsereg egyes hadosztályainak kivonása Magyarországról. A közel-keleti háború ugyanis november közepére befejezést nyert. Amerika erőteljes vétója, a szovjetek fenyegető kardcsörtetése London és Párizs irányába jobb belátásra kényszerítette a szuezi háborús kaland kivitelezőit. Megszűnőben volt a közel-keleti válság. Így katonapolitikai okokból sem volt szükség arra, hogy a szovjet hadsereg két hadilétszámra feltöltött hadsereget tartson Magyarországon. Illetékes szervek Moszkvában eközben úgy döntöttek, hogy a lázadásra hajlamos magyarok megfékezésére megemelik a jövőben a Magyarországon megmaradó szovjet csapatok létszámát. A különleges hadtestből — Fomin szerint 1956. november végén — megalakult a szovjet hadsereg Déli Hadseregcsoportha. Ez hét, illetve nyolc hadosztályból (kb 120 000 főből) állt. Konyev marsall intézte a dolgokat. Előzékenyen megkérdezte Kádár Jánost, vajon a hadseregcsoportha élére Lascsenko tábornokot nevezzék-e ki? Fomin, aki a beszélgetést tolmácsolta, így emlékszik vissza a jelenetre: „Kádár nem tudott a kérdésben állást

foglalni, így szokása szerint vállat vont. A szovjet vezetők ebből azt a következtetést vonták le, jobb lesz Lascsenko személyét ejteni. Ilyen előzmények után jött szóba a második esélyes: M. I. Kazakov hadseregtábornok...”

A Magyarországon ideiglenesen állomásozó szovjet csapatok 1956 után

1957 márciusában Kádár hosszabb időre Moszkvába utazott. Itt dőlt el Magyarország további sorsa. A szovjet vezetés végleg ejtette Rákosi Magyarországra való visszatérésének kérdését, és ekkor történt intézkedés arról is, hogy a jövőben lesz-e önálló magyar hadsereg. Ismeretes, hogy a néphadsereg újjászervezése lényegében 1957 májusában indult meg, de még éveknek kellett eltelti ahhoz, hogy két haderőnemen kívül más fegyvernemi vagy szakcsapatok is legyenek. (Repülő-hajózó tiszti képzés például csak 1960-ban indult meg.)

Moszkvában ejtettek szót a szovjet csapatok magyarországi állomásozása jogi alapjainak rendezéséről is. Ismeretes, hogy e vonatkozásban 1955. május 15-e óta semmi sem történt. A magyar forradalom után a szovjet kormány sietve tető alá hozta a katonai egyezményt Romániával és Lengyelországgal. Most Magyarország volt a soron, úgy, ahogy ezt a szovjet kormány egy 1957. március 28-i nyilatkozatában megfogalmazta.

Az „Egyezmény a Magyar Népköztársaság kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya között, a Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok jogi helyzete tárgyában” című, hosszú nevű szerződést 1957. május 27-én kötötték meg Budapesten. Szovjet részről A. A. Gromiko, a Szovjetunió külügyminisztere és G. K. Zsukov, a Szovjetunió honvédelmi minisztere írta alá az okmányt, amelyet a magyar kormány részéről Horváth Imre külügyminiszter és Révész Géza honvédelmi miniszter jegyzett. Az *Egyezmény* — ismereteink szerint — 19 cikkből állott, amelynek egy részét a Népszabadság 1957. május 29-i száma közölte. Először és utoljára — mert a további évtizedekben ezt az egész szerződést igyekezett a pártállam a közvéleménnyel elfeledtetni. Kényes téma volt és maradt ez, amiről jobb volt hallgatni, a kommunista dialektika alapján: „amiről nem beszélünk — az nincs!”

Az *Egyezmény* a Magyarországon „ideiglenes jelleggel” tartózkodó szovjet haderő szükséges jelenlétét az USA, a NATO és a nyugatnémet haderő agresszivitásával, illetve revánsra vágyó hajlamával magyarázta. A nyugati imperialisták kardcsörtető politikája Európa és az egész világ békéjét fenyegeti. „Az agresszió elleni közös védekezés biztosítására” szolgálnak a Magyar Népköztársaság területén ideiglenes jelleggel tartózkodó szovjet csapatok — így áll ez az *Egyezmény* bevezető részében. A cikkelyekben sok mindenről esik szó — három lényeges dologról azonban nem olvashatunk: milyen erőben állomásoznak ezek a szovjet csapatok Magyarországon? Hol vannak helyőrségeik és ki fizeti magyarországi tartózkodási költségeiket? Elképzelhetőnek tartom, hogy ilyen dolgokról az akkori magyar kormány nem sokat kérdezett — túlságosan is függő helyzetben volt a Szovjetuniótól. (Tudomásom szerint napjainkban a mai Honvédelmi Minisztérium levéltárában ku-

tatják ezen Egyezmény-en alapuló további szovjet—magyar szerződéseket, de ezeknek még nem jutottak a nyomára...)²

Mindenesetre Kádár és csoportja — a szovjet csapatok jelenlétét tudván maguk mögött — a kemény kéz politikájához nyúlt. Nem lehet véletlennek mondani, hogy éppen május végén tartotta Biszku Béla belügyminiszter az MSZMP KB politikai előadássorozatában a referátumát: „Ma számunkra a legfontosabb: határozottan kitartani a proletáriátus diktatúrájáról szóló lenini tanítások mellett” — címmel. És hogy 1957 júniusa, az MSZMP ismert pártértekezlete után (amely többek között alapul szolgált az ötvenhatos forradalmárokkal szembeni kegyetlen és nagyméretű leszámolásra, megtorlásra) megkezdődött a forradalom még eddig átmentett vívmányainak (pl. a munkástanácsoknak) a radikális felszámolása.

Egy évvel később alkalom lett volna megszabadulni a szovjet csapatok magyarországi jelenlététől — a világpolitika kedvező alakulása és Hruscsov a realitásoktól diktált jóindulata függvényeként. 1989-ben (!) ugyanis kiderült, hogy amikor a szovjet pártvezető 1958 áprilisában Budapestre látogatott, felajánlotta Kádárnak a szovjet csapatok kivonását az országból.³ Hruscsov úgy vélte, a magyar kormány ez időben erősen tartja a gyeplőt a kezében, belső forrongástól nem kell tartani, és az akkor már meglévő szovjet rakétaarzenál elég biztosíték az esetleges külföldi agresszorok féken tartására. Kádár azonban visszautasította az ajánlatot. Később sem változtatott e döntésén, akkor, amikor 1958 májusában a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének moszkvai ülése keretében tartott, kétoldalú magyar—szovjet megbeszélésen ismét felmerült a magyarországi szovjet katonai bázisok felszámolásának lehetősége. A már idézett Adzsubej szerint Kádár — a „szocialista hazafi” — így válaszolt Hruscsovnak: „Hruscsov elvtárs, azt hiszem jobb, ha a szovjet csapatok Magyarországon, és Rákosi Önöknél marad!” (Valóban: Kádárt nem zavarta a szovjet csapatok magyarországi jelenléte. Ő csak Rákositól tartott, attól, hogy visszatérhet az országba és visszaszerezheti a hatalmat...)

(Hadd jegyezzük meg: a szovjet kormány 1958 nyarán komolyan foglalkozott a kelet-európai népi demokratikus államokban levő szovjet csapatok kivonásának kérdésével. Ez a katonapolitikai elgondolás szigorúan beilleszkedett abba a folyamatba, amelynek során a Varsói Szerződésben részt vevő államok fegyveres erőit — Magyarország kivételével — 1958-ban összesen 419 000 fővel, ebből a Szovjetunióét 300 000 fővel csökkentették. Így Romániából például 1958 nyarán kivonták az összes szovjet csapatokat, ahogy a Magyarország területén levő hadseregcsoporthoz is ekkor egy hadosztályt visszarendeltek a Szovjetunióba. Ezek az intézkedések részben a szovjet népgazdaság megromlott helyzetével, részben pedig a szovjet vezetésnek a kelet—nyugati politikai és gazdasági kapcsolatok fejlesztésére irányuló törekvéseivel hozhatók összefüggésbe.)

Az 1959-et követő évtizedekben a szovjet csapatok — „az ideiglenesek”, ahogy a nép őket hívta — hosszú távon berendezkedtek Magyarországon. Lakatnyavárosok épültek, *öröklakásokat* emeltek tisztjeik számára, gyakorló pályák, föld alatti bunkerek, repülőterek és egyéb katonai berendezések jelezték jelenlétüket magyar földön. Környezetük magyarjai az idők folyamán amolyan semleges, sem barátságos viszonyt alakítottak ki a katonáikkal. Titokban üzleteltek is velük. Igazi barátság azonban soha nem született.

A pártállam, de maga az MSZMP vezetősége is igyekezett minél kevesebbet beszélni vagy foglalkozni az „ideiglenesekkel”. Néha-néha — politikai kampányként — megjelentettek róluk egy-egy újságcikket, amelyben igyekeztek emberi közelségbe hozni a magyarországi szovjet bázisokon szolgálatot teljesítők mindennapját, a „béke védelmében”. Ilyenkor a figyelmes újságolvasó meglepő tényekről értesülhetett. Például arról, hogy a „kiskatonák” magyarországi életrendje, kiképzése szigorúan a moszkvai központi időszámítás szerint (tehát a magyarországitól kétórás eltéréssel) folyik, és ezek a katonák hazánkban lényegében úgy élnek, mintha egy szovjet helyőrségben valahol Kazahsztánban vagy az Urál mögött lennének. A katonai bázisokon a szovjet tiszti családok részére iskolák léteztek; a kantinokban az áruért rubellel fizettek, és eltávozás a helyőrségből csak a tiszteknek járt ki. Ritka volt az az eset, amikor a „kiskatona” kétéves magyarországi szolgálata során hazaútazhatott meglátogatni családját.

A szovjet Déli Hadseregcsoporthoz magyarországi jelenléte a nyolcvanas évek derekán is megmaradt valamiféle tabunak. A pártállam illetékesei 1985 után — amikor a hatalom sáncain belül lassan védekezésre kellett berendezkedni — a sporadikusan felbukkanó kérdésre, hogy mi is lesz a Magyarországon tartózkodó „ideiglenesekkel” a jövőben, sablonválaszokat adtak: „Amíg létezik az *agresszív* NATO, és Olaszországban amerikai rakétatámaszpontok vannak, Magyarországon is ittmaradnak a szovjet csapatok. Az európai katonai egyensúlyt nem lehet egyoldalúan megbontani.”

Jóllehet, a múltban a pártállam illetékesei többször „ünnepélyesen” kijelentették, hogy a magyarországi szovjet csapatok nem rendelkeznek atomtöltetű rakéta-fegyverekkel — nemrég kiderült nyilvánosan is, hogy ezek az állítások (enyhén szólva) *lódítások* voltak. Porhintés a nép szemében. Igenis, Brezsnyev pártelnök uralma idején — 1970 elején — a szovjet Déli Hadseregcsoporthoz rendelkezett magyar bázisain tömegpusztító atomfegyverekkel, amelyeknek tárolóhelyeit (és valószínűleg kilövőhelyeit is) NATO-körökben pontosan jegyezték. Ami viszont azt jelentette, hogy egy adott európai háborús konfliktus esetén Magyarország területe az első alkalom során atomtól szennyezett *temetővé* vált volna, hiszen egy háborúban mindkét egymással szembenálló fél „az első csapás” hadászati elvét igyekezett volna megvalósítani.

A kivonulás (1990—91)

A nagy kelet-európai politikai földrengés — az 1989-es esztendő — meghozta végre a Déli Hadseregcsoporthoz megszűnését hazánkban. Ahogy megingott (az akkor már agyaglábbon álló) pártállam hatalma, a demokratikus ellenzék és a sajtó azonnal fészegetni kezdte az „ideiglenesek” további magyarországi létének kérdését. Az MSZMP vezetősége, szovjet támogatás híján, hallgatott. A defenzíva a belső gyengeség jele volt. Aztán bekövetkezett 1989. június 16-a: a dicsőséges 56 késői (és szomorúan megrázó) nyilvános rehabilitációja: Nagy Imre és mártírtársainak ünnepélyes újratemetése, a budapesti Hősök téri nyilvános gyászszertartás. Itt az akkor még ismeretlen fiatal politikus, a Fidesz oszlopos tagja, Orbán Viktor gyászbeszédében többek között kijelentette: Magyarország valójában csak akkor lehet szabad

és független, ha mentes az idegen csapatok jelenlététől. „Békés úton kívánjuk elérni mindazt, amit ha még olyan rövid időre is az ötvenhatos forradalmárok megszereztek a nemzetnek” — mondotta. Majd annak az óhajának adott kifejezést, hogy a kormány kezdjen tárgyalásokat az orosz csapatok mielőbbi kivonása érdekében!

A Németh-kormány — a közvélemény nyomására, de a hírek szerint saját maga átmentésére is — 1989/90 telén puhatolódzó lépéseket tett ez ügyben Moszkvában. Meglepetésére Gorbacsovnál nyitott fülekre talált. A szovjet államférfi is történelmi anakronizmusnak tekintette a csapatok kelet-európai állomásozását. Így történt, hogy 1990. március 10-én Horn Gyula külügyminiszter és Eduard Sevardnadze — a magyar ellenzéki pártok képviselőinek jelenlétében — aláírta a csapatkivonásról szóló megállapodást. Ez határidőként az 1991. június 30-i napot szabta meg. Az egyezmény környezetvédelmi és pénzügyi megállapodásokat is kilátásba helyezett.

Hogy ez az egyezmény jó előre elő volt készítve, igazolja az a tény is, hogy az első szovjet katonai egység — egy páncélosadosztály egy része — már 1990. március 12-én megindult Magyarországról a Szovjetunióba.

Az Antall-kormány hivatalba lépése (vagyis a pártállam heroikusnak semmiképp sem mondható *kimúlása*) után a szovjet fél (vagy inkább annak politikai vonala) igyekezett saját csapatai magyarországi elvonulását *korrekt* formában lebonyolítani. Ez nemegyszer a szovjet tábornokok ellenállásba ütközött. Ők — láthatóan — rosszkedvűen, sőt fogcsikorgatva engedelmeskedtek a központi utasításoknak, hiszen az intézkedések húsukba vágtak. Matvej Burlakov, a magyarországi szovjet erők parancsnoka 1990. július 3-án egy nyilatkozatában fenyegetően maga is kilátásba helyezte, hogy a kivonulás leáll, ha a magyar fél nem hajlandó egyenként fizetni a szovjetek által kiürített létesítményekért.

A kivonulás azonban nem szakadt meg. 1991. június közepéig két gépesített és két páncélosadosztály hagyta el az ország területét: 58 000 katona. A magyarországi szovjet légierő is „elvonult”, illetve elrepült valahová a Nagy Szovjet Hazába. Eltávoztak a szovjet hadsereghez tartozó civil személyek, a tiszti feleségek és családtagok is. Így kb. 103 800 szovjet állampolgár ment el Magyarországról.⁴

Időközben a szovjet vezetés leváltotta a kákán csomót kereső, akadékoskodó Burlakov vezérezredest. A hajlékonyabb, dipomatikus katona, V. Silov altábornagy vette át a parancsnokságot. Az utolsó szovjet katonavonat 1991. június 16-án, a kora esti órákban indult el Mándok vasútállomásról a szovjet határ felé, hogy azt 23 óra körül átlépje. Ez az esemény szomorú történelmi dátumra esett: 33 évvel ezelőtt ezen a napon végezték be életüket az ellenforradalom bitóján Nagy Imre, Maléter Pál és Gimes Miklós. Hazafiak, akiket — többek között — azért is ítéltek halálra, mert a forradalom alatt független és szabad Magyarorszáért álltak ki.

Silov altábornagy 1991. június 19-én távozott Magyarországról. A határ menti búcsút — a rövidet és katonásat — a jövő magyarsága részére megörökítették a filmkamerák. „Akármilyen kedves vendég — három napig untig elég!” — ötvenhat októberében így skandáltak a fiatalok a budapesti Parlament épülete előtt a szovjet hadsereg távozását követelve. Végül is 46 évnek kellett eltelnie, hogy az 1944/45-ben magyar földre lépő és mindig is idegen hadseregnek számító Vörös Hadsereg elhagyja hazánk területét. Egy korszak ért ezzel véget, egy „emberöltőnyi korszak”, amely a magyar nép számára nem kevés könnyel, megpróbáltatással és szenvedéssel járt.⁵

Jegyzetek

1. Nemrég került a kezünkbe az a hivatalos tájékoztató, amit Skosiljev vezérőrnagy, a budapesti szovjet katonai helyőrség parancsnoka a magyar Belügyminisztérium II/8. osztálya kérésére az 1956 novemberi budapesti harcokról 1957 áprilisában összeállított. Ebből itt csak — mutatón — egy mondatot idézünk: „A lefolyt ellenőrzés során megállapítást nyert, hogy a budapesti ellenforradalmi lázadás leverése folyamán a szovjet katonai alakulatok a lázadók részéről elkeseredett fegyveres ellenállásra találtak...”

2. A Kádár-korszak alatt egyetlenegyszer próbálkozott a pártvezetés azzal, hogy a szovjet hadsereg magyarországi jelenlétének szükségességét — szempontjukból — propagandisztikusan megmagyarázzák. Ottó István vezérőrnaggyal, a HM politikai főcsoportfőnökség egyik vezető beosztottjával, majd a Hadtörténelmi Intézet főigazgatójával egy polit-brossúrát frattak, amelynek címe így szólt: „Miért tartózkodnak szovjet csapatok Magyarországon”. A 77 oldalas füzetecske 1958-ban jelent meg az MSZMP kiadójánál, a Kossuth Könyvkiadónál. Primitív érvelései a mai olvasóban mosolyt fakasztanak.

3. Ez a fontos adalék legelőször 1989-ben került napvilágra. A budapesti Társadalmi Szemle 3. különszáma (Korlátok és felelősség. Magyarország négy évtizedének nemzetközi összefüggései) közölte a kiadvány 48. oldalán.

4. A szerződés értelmében, szovjet közlés szerint, 100 380 (százezer-háromszáznolcvan) ember távozott, körülbelül ennek a fele katona, a fele családtag, polgári alkalmazott. Honvédelmi Minisztériumból Galambos Béla alezredestől.

Összesen 27 146 darab technikai eszközt szállítottak el, a következő megoszlásban:

kerek jármű	21 726 db
lánctalpas jármű	2 269 db
rakéta (Scud—B, illetve Frog típusú)	196 db
harcocsi (T—72, T—55)	860 db
harcjármű	1 473 db
tüzérségi eszköz	622 db.

Ezen túl 560 912 tonna (!) anyagi eszközt (lőszert, üzemanyagot, élelmet, ruhát stb.) kellett elszállítani. Ezt a mennyiséget 17 500 konténerbe rakodták be.

1990 márciusa és decembere között, illetve 1990 decembere és 1991 márciusa között egy-egy gépesített lövészadosztályt vontak ki. (Kivéve azt az egységet, amelyik Záhonyánál végezte az átrakodást.) Egy gépesített lövészadosztály 3 gépesített lövészrezdből, egy harcokcsiezredből, egy tüzérezredből, és egy légvédelmi tüzérezredből, valamint az ezekhez tartozó kiszolgáló egységekből áll, létszáma körülbelül 12 000 fő.

1990 márciusától júniusáig hazaszállítottak két rakétadandárt Tatáról, illetve Dombóvárról.

1990 április—július között 2 légvédelmi dandárt és két légvédelmi ezredet vontak ki Dunaföldváról, Móról, Szolnokról, Budapestről.

1990 június—1991 januárja között egy műszaki ezred, illetve két műszaki zászlóalj távozott Szentendréről, Dunaújvárosból, Etyekről.

1990 május után két rádióelektronikai zászlóaljat vontak ki Kecskemétről, illetve Piliscsabáról.

A kivonási megállapodás alapján távozott Magyarországról az itt állomásozó szovjet légierő részeként a tököli parancsnokság, két vadászbombázórepülő-hadosztály (egy hadosztály négy ezredből áll, egy ezredbe körülbelül negyven harci gép tartozik), két harci helikopterezred Debrecenből, Sármellékről, Tökölről, Kiskunlacházáról, Kunmadarastól, illetve Kalocsáról.

Ezenkívül biztosító- és kiszolgálóegységeket, intézeteket, kórházakat, parancsnokságokat és törzseket kellett felszámolni.

Összesen 1547 vonat szállította haza a Déli Hadseregcsoporthoz, ebből 637 csapatvonat, 560 anyagvonat és 350 személyvonat volt. A parancsnokságok, törzsek egy része közúton távozott, illetve a repülőgépek légi úton kerültek a Szovjetunió határai mögé. (Forrás: Magyar Nemzet 1991. július 3.)

5. A szerző a jövőben egy könyvet kíván írni a témáról „A fegyveres erő szerepe a magyar 56-os forradalomban” címmel, ahol többek között az ÁVH Belső Karhatalom történetét is ismertetni kívánja. Kéri, hogy aki erről felvilágosítással szolgálhat, az vele a Forrás szerkesztőségén (Kecskemét) keresztül a kapcsolatot vegye fel. A visszaemlékezések és dokumentumok összegyűjtéséhez a Hadtudomány szerkesztősége is szívesen hozzájárul. A szerkesztőségbe beérkezett véleményeket és dokumentumokat továbbítja a szerzőnek.

Angol, német és orosz nyelvű rezümé

TABLE OF CONTENTS

Col. R. Tibor Ács, Candidate of Military Sciences
Greeting of 15 March our National Day

SECURITY POLICY

Col. Ing. László Nagy, Candidate of Military Science; Senior Research Fellow of Teleki László Foundation's Defence Research Institute. *Some reflections on the security vacuum.* In the eastern part of Europe changes of historic importance occurred. The whole political feature of Europe has changed. The geo-strategic, military political and general security political situation has changed. The author, starting from the situation of Eastern European countries examines the interpretation of the notion of security vacuum, frequently used nowadays.

Lt-Col. György Mihály Szternák, Candidate of Military Science, Senior Research Fellow of Teleki László Foundation's Defence Research Institute. *Security political aspects of the modified NATO strategie in the light of the Rome summit.* He analyses the motives of the modification of NATO's defence strategie valid from the year 1969; illustrates the political, military political and military situation in the European region; Examines the security political concerns of nuclear weapons; the challenges and risks threatening the security of NATO; the defence directives and basic strategic principles, and the changed role of NATO's military force.

Lt-Col. József Varga, Candidate of Military Science. *Security political conceptions formulated in the preparatory period of the Paris peacetreaty.* The author illustrates, in the light of the events and happenings in the period after the Second World War the security political conceptions for the safeguarding of Hungary's security and independence, formulated in 1945—1946. The conception's message to these days is the conclusion, that the independence and territorial sovereignty of small states, and that of Hungary can be insured only by international guarantees.

MILITARY SCIENCE-MILITARY AFFAIRS

Col's R. Károly Bogdár and Lajos Móricz, Col-Gen. Lajos Mórocz, doctors of Military Science. *Interpretation and place of military science in the Hungarian scientific life.* The changed situation of the country and the international environment have influenced the authors to rethinking the basic questions of military science. The Hungarian military science must have the same „legal status” in public opinion as the other branches of science. The authors guided by these aspirations make an attempt for a new interpretation of the notion of military science. They are analysing in details the place and the role, and the subject of the military science, they illustrate its parts of area, and they prove, that on the basis of its criteria this science has its reason for the existence in our country, and its cultivation is of national interest.

Col. R. Jenő Kiss, offers a brief survey of the Second Vienna Seminar on the military doctrines.

Col. R. Lajos Kiss, Candidate of Military Science. *The principles and a summary of the complex system of defence of the Hungarian Republic.* According to the basic principles of defence in the course of preparations one has to elaborate and prepare a lot of regulations, which in the case of a state of emergency, or an eventual aggression insure the quickly, undisturbed and organized conversion of the country for war. The author deals with the problems of the conversion of the sources, institutions (medical affairs, transportation, etc.) of the country, with the questions of establishing and the care of personal reserves, as well as with the requisitioning of material and technical, and other goods in stock.

Lt-Col. Gábor Kurta, Candidate of Military Science: *The hierarchical regional defence as a possible version of the new defence conception.* In the author's opinion a basic elaboration of the theorie and the practice of the hierarchical regional defence could it make possible to base the insurance of the territorial integrity and sovereignty of the country on a specific, originally Hungarian and „direction-neutral” defence conception. To this end he proposes the division of the territory of the country into three defence regions,

into a central, a western and an eastern one. He deals in detail with the structure of regional defence, with the forces organizable here, and with the possibilities of their combat employment.

Mjr-Gen. R. József Szabó, Doctor of Military Science Deputy Chairman of the Society: *Pitching of an arm*. The Air Force has surched for a long time its place in the structure of the armed forces. The author gives a survey of the Air Force of United States, Britain and Germany and of the Air Force of Hungarian Royal Armed Forces. He analyzes in details the shaping of place of the Air Force in the frame of Hungarian Army after 1945, and the fact, how the different organizational solutions restrained its autonomic development.

Col. R. Károly Csabai, Candidate of Military Science, Col. R. Lajos Móricz, Doctor of Military Science Chairman of the Hungarian Society of Military Sciences: *Facts and figures on the Hungarian Military History between the years of 1945—1956. /2/ The year of 1956.*

DEFENCE OF ORDER

Lt-Col.in Border Guard József Kónya, Assistant Professor of University: *About the frontier defences*. The author in his study looks over the actual problems: of the defence and the frontier defences; the order and the surveillance of the border; the dangers of escalation; and the questions of the military defence.

Lt-Col.in the Police Zoltán Máramarosi, High School Assistant Lecturer: *Agressive terrorism—traumatic democracy*. The author's assertion: the danger of terrorist attacks in a democratic constitutional state increases. Partly, because the security of the democracies is more fragile, than in the dictatorships, and partly, because the criminals use the democratic rights to the freedom not as a possibility for freedom, but as occasions for libertinisms. The author examines the connections of cause and effect and the endangered areas.

FORUM—SOCIETY LIFE

The session of the presidency of the Hungarian Society of Military Science on 30 January 1992

About the autumnal monthly programmes of the Károly Kiss Military Science Club

The Hungarian Military Catastrophe-Medical Science Association was formed

Col. R. János Galovitz, Candidate of Military Science: Reflections on the first national scientific conference of the Hungarian Society of Military Science.

SURVEY

Péter Gosztonyi, historian: Soviet troops in Hungary 1956—1991 (Part II).

INHALTVERZEICHNIS

Tibor Ács, Oberst im Ruhestand, Kandidat der Militärwissenschaft
Begrüßung des 15-ten März, unseres Nationalfeiertages

SICHERHEITSPOLITIK

László Nagy, Oberst-Ing., Kandidat der Militärwissenschaft: *Einige Gedanken über das Sicherheitsvakuum.* In Osteuropa sind Änderungen historischer Bedeutung vorgegangen. Das ganze politische Gesicht Europas hat sich verändert. Auch die geostrategische, militärpolitische und die allgemeine sicherheitspolitische Situation hat sich umgestaltet. Der Verfasser untersucht — ausgehend von der Lage der osteuropäischen Länder — den heutzutage immer mehr gebräuchlichen Begriff des Sicherheitsvakuaums.

György Mihály Szternák, Oberstleutnant, Kandidat der Militärwissenschaft, Hauptmitarbeiter des Forschungsinstituts für Verteidigung bei der Stiftung László Teleki: *Sicherheitspolitische Aspekte der veränderten NATO-Strategie im Spiegel des Römer Gipfeltreffens.*

Der Verfasser bietet einen Überblick der Motive der Veränderung der seit 1969 geltenden NATO-Verteidigungsstrategie. Er stellt die neue politische, sicherheitspolitische und militärische Situation im europäischen Raum dar.

Er untersucht: die sicherheitspolitische Rolle der Atomwaffen, die die Sicherheit der NATO gefährdenden Herausforderungen und Risiken, die Verteidigungsrichtlinien, die strategischen Grundsätze, die veränderte Rolle der NATO-Streitkräfte.

József Varga, Oberstleutnant, Kandidat der Militärwissenschaft: *Die während der Vorbereitung des Pariser Friedensvertrages konzipierten sicherheitspolitischen Vorstellungen.*

Der Autor zeigt im Spiegel der Ereignisse nach dem zweiten Weltkrieg die sicherheitspolitischen Vorstellungen, die in den Jahren 1945—1946 im Interesse der Bewahrung der Sicherheit und Unabhängigkeit Ungarns konzipiert worden sind. Die Feststellung, die Unabhängigkeit und territoriale Souveränität kleiner Länder, auch die von Ungarn ist nur durch internationale Garantien zu gewährleisten, gilt auch für heute.

MILITÄRWISSENSCHAFT — MILITÄRWESEN

Károly Bognár und Lajos Móricz, Obersten im Ruhestand, Lajos Mórocz, Generaloberst im Ruhestand, Doktoren der Militärwissenschaften: *Definition und Stelle der Militärwissenschaft im wissenschaftlichen Leben Ungarns.*

Die veränderte Lage des Landes und die internationalen Umstände haben die Verfasser dazu bewogen, über die Grundfragen der Militärwissenschaft noch einmal nachzudenken. Die ungarische Militärwissenschaft soll in der Öffentlichkeit und in der Wissenschaftspolitik dieselbe „Rechtsstellung“ erhalten, die die anderen Wissenschaftszweige haben. Die Verfasser versuchen den Begriff der Militärwissenschaft neuartig zu interpretieren. Sie behandeln ausführlich die Stelle und Rolle der Militärwissenschaft, bzw. deren Objekt, zeigen ihre Teilgebiete und beweisen, dass diese Wissenschaft aufgrund der vorhandenen Kriterien in unserer Heimat ihr Existenzrecht hat, ihre Pflege im Interesse der Nation steht.

Jenő Kiss, Oberst im Ruhestand: Er bietet eine Übersicht des mit den militärischen Doktrinen verbundenen zweiten Wiener Seminars.

Lajos Kiss, Oberst im Ruhestand, Kandidat der Militärwissenschaft: *Grundsätze und inhaltliche Fragen des komplexen Verteidigungssystems der Republik Ungarn.*

Den Grundsätzen der Landesverteidigung entsprechend sind bei der Vorbereitung zahlreiche Massnahmen zu erarbeiten bzw. vorzubereiten, die im Falle eines Notstandes, Ausnahmezustandes oder einer eventuellen Aggression den schnellen reibungsfreien und organisierten Übergang des Landes zum Kriegszustand sichern. Der Verfasser beschäftigt sich mit den Möglichkeiten der Umstellung der Kraftquellen, Einrichtungen (Gesundheitswesen, Verkehr) des Landes, der Aufstellung von Personalreserven, sowie mit Fragen der Anwendung von materiell — technischen und anderen Bestände.

Gábor Kurta, Oberstleutnant, Kandidat der Militärwissenschaft: *Die hierarchische Kreisverteidigung als eine mögliche Variante der neuen Verteidigungskonzeption.*

Nach Meinung des Verfassers wäre es durch die Erarbeitung der Theorie und Praxis der hierarchischen Kreisverteidigung möglich, die Sicherung der territorialen Integrität und Souveränität unseres Landes auf eine echt ungarische „richtungsneutrale“ Verteidigungskonzeption zu gründen. Dafür empfiehlt er, das Land in drei Verteidigungskreise — zentral, westlich, östlich — einzuteilen. Er behandelt

eingehend den Aufbau der Kreisverteidigung, die dabei zu organisierenden Kräfte und die Möglichkeiten deren Einsatzes.

József Szabó, Generalmajor im Ruhestand, Doktor der Militärwissenschaft, der Vizepräsident der Gesellschaft: *Das Stolpern einer Teilstreitkraft*.

Die Luftstreitkräfte haben lange Zeit ihre Stelle in der Struktur der Streitkräfte gesucht. Der Verfasser gibt eine Übersicht der Entwicklung der Streitkräfte in den USA, England, Deutschland und in der Ungarischen Königlich-Honved-Armee.

Er zeigt, wie sich die Stelle der Luftstreitkräfte im Rahmen der ungarischen Armee nach 1945 verändert hat, wie die verschiedenen Organisationsversuche die selbständige Entwicklung der Flieger gehindert haben.

Károly Csabai, Oberst im Ruhestand, Kandidat der Militärwissenschaft, *Lajos Móricz*, Oberst im Ruhestand, Doktor der Militärwissenschaft, Vorsitzende der Ungarischen Gesellschaft für Militärwissenschaft: *Tatsachen und Angaben zur ungarischen Kriegsgeschichte der Jahre 1945–1956 (2.)*. (Das Jahr 1956.)

ORDNUNGSSCHUTZ

József Kónya, Oberstleutnant der Grenztruppen, Dr. Univ. Dozent: *Über den Grenzschutz*.

Der Verfasser bietet einen Überblick der aktuellen Fragen von Verteidigung — Grenzschutz, der Grenzordnung, der Grenzpolizei der Eskalationsgefahr und der militärischen Verteidigung.

Zoltán Máramarosi, Oberstleutnant der Polizei, Adjunkt: *Agressiver Terrorismus — Empfindliche Demokratie*.

Der Verfasser behauptet:

Die Gefahr eines Terrorangriffs steigt im demokratischen Rechtsstaat einerseits deswegen, weil die Sicherheit der Demokratien verletzbarer ist, als die der Diktaturen, andererseits, weil die Verbrecher die demokratischen Freiheitsrechte nicht als eine Möglichkeit der Freiheit, sondern als eine Gelegenheit der Freiheit gebrauchen. Der Verfasser untersucht die Zusammenhänge von Ursache und Wirkung und die gefährdeten Gebiete.

Forum—Gesellschaftsleben

Sitzung des Vorstandes der UGMW (Ungarische Gesellschaft für Militärwissenschaft)
den 30. Januar 1992.

Die Herbstveranstaltung des Militärwissenschaftlichen Klubs *Károly Kiss*

Die Ungarische Gesellschaft für Militärische Katastrophenheilkunde ist gegründet worden.

János Galovicz, Oberst im Ruhestand, Kandidat der Militärwissenschaft: *Gedanken über die erste Landeskongferenz der UGMW*.

REVUE

Péter Gosztonyi, Historiker: *Die sowjetischen Truppen in Ungarn 1956–1991 (Teil 2.)*

ОБЗОР СТАТЕЙ

Кандидат военных наук, полковник в отставке Тибор Ач:
15-е марта 1848 года и оборона страны.

Кандидат военных наук, старший сотрудник Института оборонных исследований Фонда Ласло Телеки, инженер-полковник Ласло Надь:

Размышления о "вакууме безопасности". В воточной части Европы свершились исторические изменения. Вместе с тем изменилось и политическое лицо всей Европы. Произошли изменения в геостратегии, в военной политике и в политике безопасности. Автор изучает толкование термина "вакуум безопасности", часто употребляемый в настоящее время для определения обстановки, сложившейся в странах Восточной Европы.

Кандидат военных наук, старший сотрудник Института оборонных исследований Фонда Ласло Телеки, полковник Дьёрдь Михай Стернак:

Аспекты изменения стратегии политики безопасности НАТО в отражении встречи на высшем уровне в Риме. Автор рассматривает причины стратегическо-оборонного изменения НАТО, продолжавшегося с 1969 года. Он знакомит читателей со сложившейся в Европе военно-политической обстановкой и обстановкой безопасности. Анализирует роль ядерного оружия в политике безопасности, рискованные вызовы, угрожающие безопасности НАТО, директивы обороны и основные стратегические принципы, роль изменившейся военной мощи НАТО.

Полковник в отставке Енё Киш:

Автор дает обзор второго семинара в Вене в свете военных Доктрин.

Кандидат военных наук, полковник Йожеф Варга:

Представления о политике безопасности, сложившейся в период подготовки подписания мирного договора в Париже. Автор знакомит с представлениями о политике безопасности, направленными на сохранение безопасности и независимости Венгрии, сформулированными в 1945-46 гг., отражая их в зеркале послевоенных событий. В своей статье автор указывает на то, что и в настоящее время не надо забывать, что независимости и территориальный суверенитет малых народов, а также и Венгрии, может быть обеспечен только международными гарантиями.

Доктор военных наук полковник в отставке Карой Богнар,

Доктор военных наук полковник в отставке Лайош Мориц:

Доктор военных наук генерал-полковник в отставке Лайош Мороц:

Определение военной науки и ее места в научной жизни Венгрии.

Изменившаяся обстановка в стране и международное положение заставили авторов заново осмыслить основные вопросы военной науки. Они считают, что в общественном сознании военная наука должна стоять в одном ряду с другими науками и что ее развитие соответствует национальным интересам.

Кандидат военных наук подполковник Габор Курта:

Иерархальная оборона района, как возможный вариант оборонной концепции. По мнению автора, основательная разработка теории и практики иерархальной обороны обеспечила бы интеграцию и суверенность Венгрии согласно собственной "нейтральной направленности" оборонной концепции. Для этого он предлагает разделить страну на три основных района - центральный, западный и восточный. Он подробно занимается вопросами построения обороны районов, организации и использования имеющихся здесь сил.

Доктор военных наук, председатель Венгерского военно-научного общества генерал-майор Йозеф Сабо:

Проблемы одного из видов вооруженных сил. Авиация долгое время искала место в структуре вооруженных сил. Автор рассматривает развитие авиации в Америке, Англии, Германии и в Венгерской Королевской Армии. Он подробно останавливается на том, как после 1945 года сложилась судьба авиации в рамках вооруженных сил в Венгрии, на том, как преобразовывались ВВС в зависимости от структурных изменений, как тормозилось самостоятельное развитие авиации.

Кандидат военных наук полковник в отставке Карой Чабаи,
Доктор военных наук полковник в отставке Лайош Мориц:
Факты и документы из венгерской военной истории 1945-1956 гг.
(2.) 1956 год.

Доцент подполковник пограничных войск Йозеф Конья:
Об охране границы. Автор рассматривает проблемы охраны границы, режима границы и пограничной милиции, опасность эскалации и актуальные вопросы военной обороны.

Адъюнкт Института подполковник Золтан Марамароши:
Агрессивный терроризм - уязвимая демократия. Автор утверждает, что опасность терроризма в демократическом правовом государстве возрастает. С одной стороны, потому что безопасность при демократии уязвимее, чем при диктатуре. С другой стороны, потому что правонарушители используют возможность демократии в выгодных для них целях. Автор анализирует причины, их взаимосвязь и уязвимые области.

ФОРУМ - ОБЩЕСТВЕННАЯ ЖИЗНЬ

- * Заседание президиума Венгерского военно-научного общества 29 января 1992 года
- * Программа мероприятий военно-научного клуба Кароя Кишш в осенний период
- * Образование Венгерского военно-медицинского общества по работе в экстремальных условиях

Полковник в отставке, доцент Янош Галовиц:
Размышления о первой Научной конференции Венгерского военно-научного общества.

ОБОЗРЕНИЕ

Петер Готсони, историк: Советские войска в Венгрии 1956-91
(2 часть)

Tisztelt Olvasó!

**Rendelje meg és fizesse elő 1992-re
a HADTUDOMÁNY-t!**

A Magyar Hadtudományi Társaság megalakulásakor felvállalta a Magyar Tudományos Akadémia által 1883-ban létrehozott Hadtudományi Bizottság szellemi örökségét. A hadtudomány értelmezésekor arra vállalkozott, hogy a klasszikusnak mondható hadtörténelem, hadászat, harcászat stb. területek tudományos eredményeivel foglalkozókon túl: a biztonságpolitika; a rendvédelem (nemzetbiztonság, közrendvédelem, határrendészet); a védelemgazdaság; a nemzetközi és a katonai jog; a katonai egészségügy; valamint a katonai nevelés, kiképzés és felkészítés kérdéseit művelő érdeklődőket is tömöríti. A hadtudomány fejlődésének szolgálatában fórumot biztosít tagjai és a tudomány iránt érdeklődők részére, gondolataik, véleményeik közlésére.

A társaság negyedéves folyóirata, a HADTUDOMÁNY, a legtágabban értelmezhető védelmi szféra tudományos eredményeit, tapasztalatait kívánja az olvasók elé tárni. Fórumot biztosít a szakterületek munkáinak elismerésére és elismertetésére.

**AMENNYIBEN LAPUNK ELNYERTE TETSZÉSÉT,
KÉRJÜK: RENDELJE MEG ÉS FIZESSE ELŐ!**

A lap egységára	Tagok részére	Ker-i forgalomban
Esetenként (egy szám)	150 Ft	250 Ft
Féléves előfizetés (két szám)	240 Ft	400 Ft
Éves előfizetés (négy szám)	400 Ft	800 Ft

A megrendelést a következő címre kérjük megküldeni:
Magyar Hadtudományi Társaság, 1581. Budapest, Pf.: 15.

A Magyar Hadtudományi Társaság
elnöksége

*A Magyar Hadtudományi Társaság
TÁMOGATÓJA*

LÉPJEN BE ÖN IS

A Magyar Hadtudományi Társaság tagjai közé!

*A hadtudomány és
a kapcsolódó más tudományterületek iránt érdeklődő
és azokkal tudományos igénnyel foglalkozó vagy foglalkozni kívánó
állampolgárok jelentkezésére számítunk.*

14 szakosztályunk és 2 vidéki tagozatunk
VÁRJA ÖNT IS!

A társaság tagja lehet minden állampolgár,
aki céljainkkal egyetért, az alapszabályban rögzítetteket
elfogadja, azok megvalósításában részt vállal,
rendszeresen fizeti a tagdíjat.

A társaság pártoló tagja lehet minden olyan természetes
és jogi személy, valamint ezek jogi személyiséggel nem rendelkező
szervezetei, akik és amelyek a társaság célkitűzéseivel egyetértenek
és azok megvalósítását anyagi eszközökkel is támogatják.

Tagsági díj (évi) a munkaviszonyban levőknek 500 Ft,
diákoknak és nyugdíjasoknak 250 Ft.

VÁRJUK TAGJAINK KÖZÉ
a hadtudomány iránt érdeklődő,
fejlődéséért tenni akaró állampolgárokat, dolgozókat,
nyugdíjasokat, tanulmányaikat folytató diákokat!

Kérdéseivel, a belépéssel kapcsolatos szándékával forduljon

a Magyar Hadtudományi Társaság titkárságához

Budapest X. ker., Hungária krt. 9—11.

Telefon: 134-07-40/13-59 mellék

Levélcím: 1581 Budapest, Pf.: 15.